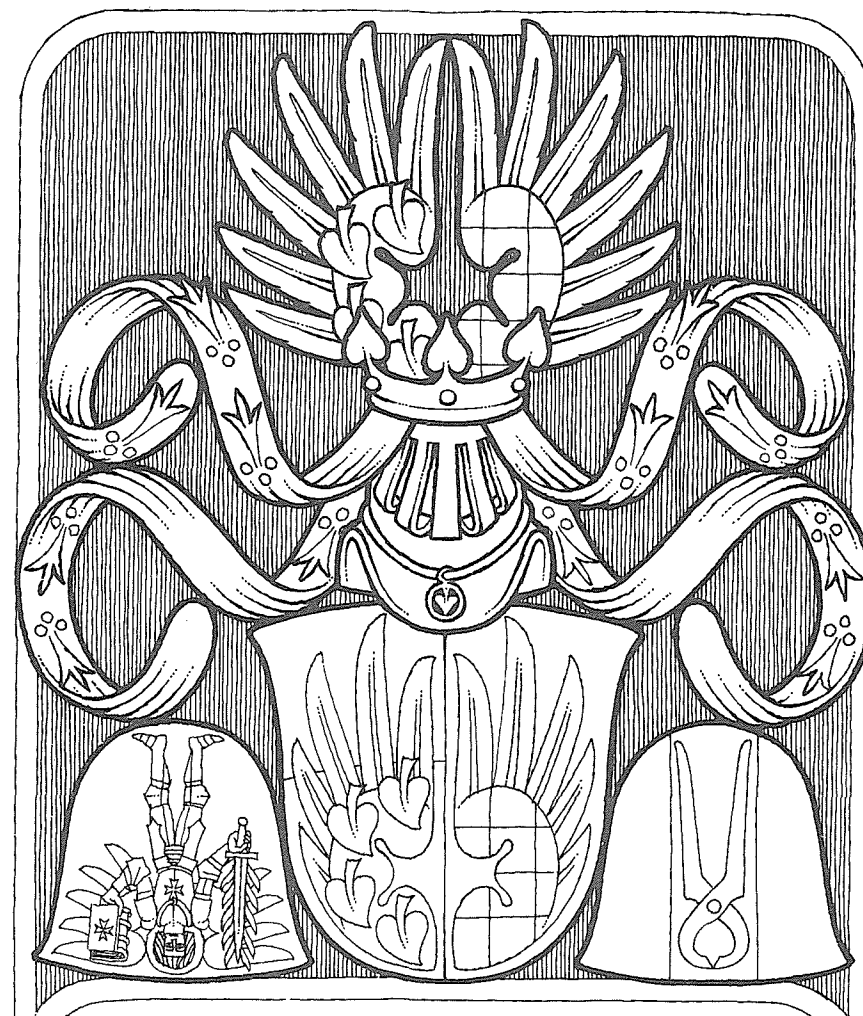
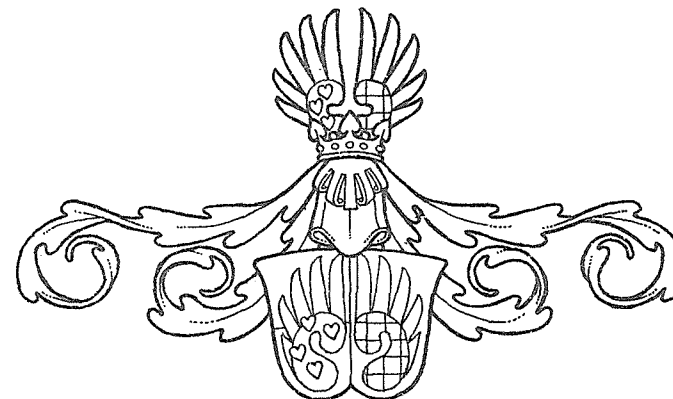

HERALDICKÁ ROČENKA
1987

HERALDICKÁ ROČENKA
1987

ČESKÁ NUMISMATICKÁ SPOLEČNOST
POBOČKA HERALDIKA
PRAHA

IN MEMORIAM

JUDr. ZDENKA M. ZENGERA

V pátek dne 3. dubna 1987 jsme doprovodili na poslední cestě dlouhodobého předsedu pobočky Heraldika České numismatické společnosti JUDr. Zdenka M. Zengera.

Záběr jeho zájmů i činnosti byl neobyčejně široký. Do povědomí veřejnosti vstoupil nejen jako heraldiky ale také jako výtvarný kritik a teoretik, jako kreslíř a výtvarník, jako umělecký fotograf a jako propagátor kulturní historie a uměleckých památek.

Jeho výtvarné a literární prvotiny pocházejí z předválečného okruhu bibliofilů, mezi něž patřili PhDr. Bohumír Lífka a Ing. Arch. Břetislav Štorm, jehož se stal žákem a pokračovatelem. Patřil mezi nejmladší účastníky salonu Zdenky Braunerové.

Jako blízký spolupracovník akademika Zdeňka Wirtha se podílel na poválečné organizaci státní památkové péče a ochrany přírody. Jako výtvarný redaktor se zasloužil o kvalitní grafické a fotografické ztvárnění publikací o státních hradech a zámcích jakož i Staleté Prahy, sborníku Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody, kde dlouhá léta pracoval.

Vedle řady publikovaných fotografií vytvořil i rozsáhlou portrétní sbírku fotografií svých nejvýznamnějších současníků, především však malířů, básníků a spisovatelů.

Úzce spolupracoval s řadou novin a časopisů, zejména s Lidovou demokracií, Katolickými novinami a s Naší rodinou, na jejichž stránkách se vedle drobných článků objevovaly především jeho kresby.

JUDr. Zdeněk M. Zenger stál rovněž u počátků renesance heraldiky v našich zemích po druhé světové válce a nemálo se zasloužil o její rozkvět. Jako jeden ze zakládajících členů předsedal zaniklé Heraldické sekci Klubu vojenské historie při Vojenském historickém ústavu v Praze, později i Heraldickému klubu, posléze pobočce Heraldika České numismatické společnosti; při založení Genealogické a heraldické společnosti v Praze v roce 1969 byl zvolen do jejího výboru ve funkci místopředsedy.

Odborné články a heraldické kresby publikoval především v Erbovních sešitech a v Heraldických ročenkách, které rovněž dlouhodobě redigoval. Přednášel na veřejnosti i na půdě dobrovolných sdružení heraldiků. Pro mnohé se stal učitelem a rádcem při poznávání tajů a krás heraldiky. Jeho knížky Heraldika (1971) a Česká heraldika (1978), které si sám ilustroval, obrovské množství kreseb, exlibris i dokumentačních fotografií se staly součástí základního studijního fondu nejen každého českého heraldika ale

Heraldickou ročenku 1987 připravila redakční rada ve složení:
Pavel Palát, Mojmír Chromý, František Kučera (technická redakce);
Pavel R. Pokorný (odborný lektor);
Zdirad J. K. Čech (výtvarná redakce).

každého kulturního člověka.

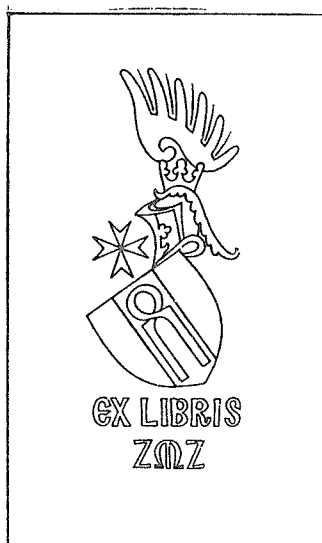
Nikdy nezapomeneme na jeho úsměv a osobitý humor ale především na jeho rozvahu a nadhled, s nimiž často řešil složité situace spolkového života.

Česká heraldická obec ztrácí v JUDr. Zdenku M. Zengerovi svou přední osobnost, ale jeho dílo a odkaz žijí dále.

Čest jeho památce!

PhDr. Milan Buben

předseda pobočky
Heraldika
České numismatické
společnosti

In Memoriam JUDr. Zdeněk M. Zenger

JUDr. Zdeněk M. Zenger (5.11.1903 - 28.3.1987) Mitglied-Gründer und jahrelanger Vorsitzender des Zweigvereins HERALDIKA der Tschechischen Numismatischen Gesellschaft, ist nach längerer Krankheit am 28.3.1987 verstorben. Der Umfang seiner Interessen und Tätigkeiten war ausserordentlich weit. Der tschechischen Öffentlichkeit war er nicht nur als Verfasser von zwei Heraldik-Büchern bekannt, sondern auch als Kunsttheoretiker und -kritiker, Autor von heraldischen Zeichnungen und Bücherzeilen, Redakteur, Fotograf und Mitarbeiter der staatlichen Denkmalpflege. Der verstorbene Dr. Zenger gehörte dem Personenkreis an, der sich um die Renaissance der tschechischen Heraldik in den 60-er Jahren verdient machte.

Zusammenfassung
von Zdenko G. Alexy

MARSHALLING

V BRITSKÉ HERALDICE

Milan Buben

Ve 2.pol. 13.stol. začaly do heraldiky pronikat některé motivy, které se poněkud odlišovaly od původního významu osobní identifikace. Od samého počátku heraldiky získaly některé figury - kříže, lvi, orli a všechny figury narážející na jméno erbovníka - jistou symbolickou kvalitu, ale ta byla vcelku sekundární vzhledem k jejich rozlišovací funkci. Posléze začaly být užívány znaky, označující manželské aliance, vlastnictví dvou nebo více panství jediným pánem nebo držbu nějakého úřadu. Tyto skutečnosti se naznačovaly sdružováním různých znaků v jednu heraldickou kompozici. Tento jev se nazývá *marshalling*.

Kombinace dvou nebo více znaků na jednom štítu jako označení spojení panství nebo i jen nárok na spojení - např. Edward III. začal čtvrtit znak francouzský s anglickým - je historicky nejdůležitější formou tzv. *marshalling*, protože takto vytvořené znaky zůstávají stálé. Tato praxe přešla v 16.stol. do stadia, kdy docházelo k sdružování štítů rodin, jejichž potomci je inkorporovali do svých znaků bez ohledu na to, zda jim tato spojení přinesla panství nebo statky. V tomto ohledu je *marshalling* svázán s heraldickou dědičností.

Znaky jsou formou vlastnictví a zákonný držitel znaku má v něm pravý statek v lénu. Toto vlastnictví má však dvě podmínky:

1. Zákonný držitel znaku nemá právo ani pravomoc cokoli v znaku měnit nebo si cokoli usurpovat.
2. Dědičství znaku je omezeno na dědice, kteří jsou přímými potomky prvního zákonného vlastníka erbu.

Ve 14. a 15.stol. došlo k řadě případů zcizení nebo usurpace znaku. Ve 14.stol. byly totiž znaky příležitostně udělovány bez jakýchkoliv omezení na dědice obecně, ale dnes podle všeobecného pravidla znak nemůže být zcizen, nýbrž může být zděděn pouze přímými potomky. Na britských ostrovech je také všeobecným pravidlem heraldiky, že právo na neodlišený znak se vztahuje vždy jen na žijící hlavu rodu. Při pátrání pro heraldické účely má mužské potomstvo vždy přednost a tam, kde existuje několik mužských potomků na stejné dědičné úrovni, má přednost vždy ten nejstarší. Není-li mužský dědic v přímé linii, dědí žena; je-li několik ženských dědiček na stejné úrovni, dědí všechny rovnoměrně.

Otcův dědic a následník nese rodový erb s příslušným rozlišovacím znamením, které odkládá poté, kdy nastupuje jako hlava rodu. Ostatní synové, bratři nové hlavy rodu,

Obr. 1

užívají otcův znak s rozlišovacími znameními (marks of cadency), která odpovídají jejich postavení v rámci celé rodiny. (1)

Děti všeobecně nedědí matčin erb; dědí jej pouze tehdy, je-li matka heraldickou dědičkou.

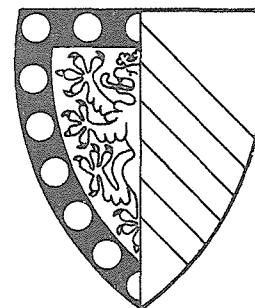
Metody marshalling se lišily v různých obdobích.

V podstatě je můžeme rozdělit následujícím způsobem:

- I. Sdružování samostatných znaků.
- II. Složený znak - figury ze dvou či více různých štítů jsou sdruženy do nového odlišného znaku.
- III. Uspořádání dvou a více odlišných znaků v jednom štítě formou polcení nebo čtvrcení.
- IV. Sdružení a uspořádání dvou a více odlišných štítů tak, že vytvoří jednoduchou heraldickou kompozici.
- V. Dědičnost klenotů.
- VI. Užívání znaků ženami.
- VII. Štíty zemřelých (smuteční štíty).

I. Sdružování samostatných štítů

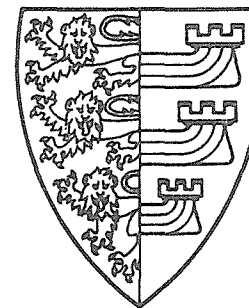
Předchůdcem marshalling bylo sdružování znaků bez kombinace, tj. uspořádání dvou a více štítů takovým způsobem, že každý štít zůstává samostatným a odlišným a dohromady

Obr. 3

Obr. 2

Obr. 4

vytvářejí jakousi znakovou skupinu. Krásné středověké pečete poskytují v tomto směru mnoho příkladů; v pečeti polí spatřujeme postavu se znaky, v jiných případech pouze znaky. Postavy žen, duchovních jakož i ozbrojených mužů mají na pečeti, ale též na jiných památkách, často znaky na oděvech a někdy jsou znaky uspořádány i kolem postavy.

Na aversu pečete druhé manželky krále Edwarda I. (1272-1307), královny Margarety (+1318), dcery francouzského krále Filipa III. a Marie Brabantské, spatřujeme její stojící postavu v tunice se třemi anglickými lvy vyšitými na oděvu a dvěma štítky po stranách, vpravo francouzské lilie, vlevo brabantský lev. (Obr. 1)

Tento systém sdružování několika znaků na jednu pečeť vedl přirozeně a logicky k sdružování několika znaků v jednom štítě (srov. dále odst. III.).

II. Složený znak

Předtím, než vznikla praxe tzv. marshalling dvou či více odlišných znaků v jednom štítě, projevovale se často kombinace dvou a dokonce i tří znaků užitím základních rysů nebo figur z každého znaku a jejich složením do jednoho štítu tak, že vytvářely nový znak. Mnohé znaky vznikly tímto procesem "skládání".

Štít prince Johna of Eltham (1313-1336), hr. z Cornwallu, druhorozeného syna krále Edwarda II. a Isabelly Francouzské "nese" Anglii ve francouzském lemu. (Obr. 2) Jiným, tentokrát moderním, příkladem skládání figur je postupné překrývání křížů sv. Jiří, sv. Ondřeje a sv. Patrika na vlajce Spojeného království Velké Británie a Severního Irska (the Union Jack).

III. Uspořádání dvou nebo více odlišných znaků

v jednom štítě

1. Historický systém

Od seskupování několika štítů na jednu pečeť byl již jen krůček k seskupování dvou nebo více znaků do jednoho

Štítu. Nejjednodušším způsobem aplikovatelným všude tam, kde šlo pouze o dva znaky, bylo polcení, přičemž obraz štítů se kladl do jedné části polcení.

Primitivní metodou tohoto způsobu bylo tzv. zkracování (dimidiation), podle níž byly oba štíty, manželka i manželky, vertikálně doslova rozpolceny, přičemž pravá polovina manželova znaku byla spojena s levou polovinou znaku manželky. Tato praxe byla uvedena do heraldiky britských ostrovů za vlády krále Edwarda I. (1272-1307).

Jako příklad uveďme erb Edmunda hr. z Cornwallu (+1300) Stříbrno-zlatě polcený štít; vpravo v černém, zlatými bezanty zdobeném lemu je červený, zlatě korunovaný lev ve skoku (Cinque Ports); vlevo tři kosmá, červená, zúžená břevna, erb jeho manželky Margaret, dcery Richarda hr. z Clare. Tento příklad názorně ukazuje nevhodnost "dimidiation", kdy z původních krokví, erbu hrabat z Clare, se stala břevna a nově vytvořený erb již neodpovídal skutečnému rodovému erbu hrabat z Clare. (Obr.3)

Dva znaky složené z tzv. znaků zkrácených se dodnes užívají v městské heraldice. Jde především o Corporation of the Cinque Ports, pět výsadních přístavů na jihovýchodním anglickém pobřeží: Polcený štít; vpravo "zkrácená" Anglie, vlevo v modři tři zadní stříbrné poloviny lodních trupů. Výsledkem jsou přední poloviny lvů jakoby spojené s lodními trupy. (Obr.4)

Podobně Great Yarmouth v hrabství Norfolk užívá dodnes červeno-modře polcený štít, vpředu se zlatými polovinami anglických lvů, vzadu se třemi částmi stříbrných slanečků; výsledným obrazem jsou lvi zakončení rybími ocasy.

"Zkracování" bylo z heraldiky odstraněno, protože v mnoha případech docházelo k porušení základního charakteru erbovnických figur. Jeho místo zaujalo prosté polcení, přičemž celé štíty dvou erbů byly kladeny do dvou polí polcení.

Jiným způsobem tzv. marshalling dvou nebo více znaků v jednom štítě je čtvrcení. V případě dvou znaků je důležitější kladen do 1. a 4. pole, druhý do pole 2. a 3. V případě tří znaků se klade nejdůležitější, zpravidla rodový, do 1. a 4. pole, ostatní pak do polí 2. a 3. podle pořadí důležitosti.

V případě více než čtyř znaků je možné rozdělit štít na šest, osm, devět nebo i více polí. Jednotlivá pole čtvrceného štítu mohou být ještě dále čtvrcena. Nejstarší známý doklad čtvrceného štítu na britských ostrovech spatřujeme na náhrobku královny Eleonory, manželky krále Edwarda I., ve Westminsterském opatství: čtvrtí Kastilie a Leon a pochází z r.1291.

Na čtvrté velké pečeti krále Edwarda III., kterou začal užívat od r.1340, se objevuje královský znak jako čtvrcený, přičemž v 1. a 4. polí je tzv. stará Francie - modré pole poseté zlatými lillemi - ve 2. a 3. polí znak Anglie. Přibližně za 60 let byl počet francouzských lilí zredukován na tři, což anglická heraldická terminologie označuje jako "France Modern".

Prvním anglickým poddaným, u něhož je doložen čtvrcený štít, byl Sir Symon de Montagu, jehož erb je blasonován v Roll of Arms Edwarda II. z let 1308-1311: V 1. a 4. stříbrném poli tři červené routy na způsob břevna, ve 2. a 3. modrém poli zlatý gryf.

Během 2.pol. 14.stol. se stalo polcení i čtvrcení štítů běžnou heraldickou praxí, později však čtvrcení nabývalo postupně převahy.

2. Současný systém

Současný systém tzv. marshalling, který se vyvinul za vlády Tudorovců, rozlišuje mezi kombinacemi znaků, které jsou pouze dočasné a končí úmrtím erbovníka a těmi, které jsou dědičné a mají trvalý charakter.

Dočasné a nedědičné kombinace se uskutečňují zpravidla polcením a vyjadřují:

a/ Spojení znaků manželů v případě, že manželka není dědičkou, spoludědičkou nebo představitelkou rodu.

b/ Spojení erbu se znakem úřadu.

a/ Má-li žena bratry, kteří dědí otcův erb, neexistuje žádné opodstatnění pro přenos otcovského erbu na její děti. Byl-li by ženin erb dědičný i pro její děti spolu s otcovským, stal by se marshalling v několika generacích nepřehledným a nepraktickým. Proto je v současné době v polceném štítě umísťován manželův erb vpravo, manželčin vlevo a společně jej užívají po dobu svého života, přičemž k této znakové úpravě není třeba žádného úředního povolení. Děti však dědí pouze erb otcovský.

Vdovec přestává poltit svůj erb s erbem zemřelé manželky. Nicméně na náhrobcích nebo na smutečních štítech může si i on dát zhotovit polcený štít. Ožení-li se znovu, může poltit svůj erb s erby obou manželek tak, že zadní strana polceného štítu je buď opět polcena, přičemž erb první ženy je vpravo, nebo je dělena, přičemž erb první manželky je nahoře. Tato praxe však není dnes běžná.

b/ Arcibiskupové a biskupové poltí své znaky se znakem spravované provincie nebo diecéze tak, že znak úřadu je vpravo a osobní nebo rodový vlevo. Obdobně postupují i králové heroldů, děkani katedrál, představení vysokoškolských kolejí, hrabství, měst apod. Polcení je však přípustné pouze v období skutečného vykonávání úřadu.

Trvalé a dědičné kombinace znaků se objevují v případech, kdy muž pojme za choť dědičku nebo spoludědičku erbu a z manželství pocházejí děti, které podle zákona dědí nejen erb otcův ale i matčin. Termín "dědička" nemusí nevyhnutelně v heraldice implikovat vlastnictví statků, dědictví takovéto dědičky se může skládat výhradně z otcovského erbu. Takové dědictví vstupuje v platnost pouze v případě úmrtí otce za předpokladu, že buď žádní bratři nikdy nebyli anebo zemřeli-li, nezanechali žádné syny nebo dcery. Má-li však dědička sestru nebo sestry, pak jsou obě nebo všechny spoludědičkami.

Jelikož neexistuje pokračování v mužské linii, dědička nebo spoludědičky se stávají představitelkou nebo představitelkami rodiny. Aby erb dané rodiny nezahynul, přenáší nebo přenášejí jej na svého manžela či manžely a po její nebo jejich smrti na všechny potomky jako trvalé vlastnictví. Podle zákona se dokonce žena může stát dědičkou až po své smrti v případě, že mužská linie rodu vymře po její smrti, přičemž její potomci se stávají dědici otcovského erbu.

Pravidla a metody tzv. marshalling jsou v současnosti poněkud omezena jako reakce na období okázalého přeplnování štítu erby předků, zvláště pak v případech, kdy se do štítů dostávaly erby vedlejších rodových větví, zatímco hlavní linie dosud kvetla. Současný heraldický vkus se tedy oprostil od inkorporace erbů pro inkorporaci samu. Lidé, kteří jsou oprávněni, nikoliv však právně nuceni, inkorporovat erb jiné rodiny do svého znaku, dnes zvažují, zda změna znaku je natolik závažná, aby převážila ztrátu heraldické jednoduchosti, zřetelnosti a i jednoznačnosti.

Schema na obr.5 ukazuje princip "marshalling" manžela a manželky a přenosu erbu dědičky erbu na potomky.

"A" se ožení se "Z", která není dědičkou, protože má bratra. Erby "A" a "Z" jsou proto polceny a jejich syn dědí pouze erb "A".

Tento druhý "A" (syn) se ožení s "B", dědičkou erbu. Proto "A" užívá erb "B" na čestném středním štítu uprostřed svého rodového erbu "A", protože se tak stává reprezentantem rodiny "B", která již nemá vlastního zástupce v mužské linii.

Je-li však více spoludědiček rodu "B", manžel každé z nich užívá erb "B" na středním štítu. V Anglii totiž neexistuje primogenitura v ženské linii.

Naproti tomu ve Skotsku ženská primogenitura existuje, takže je-li více dcer bez bratra, dědičkou je pouze nejstarší. Kromě toho ve Skotsku se středního štítu užívá pouze v případě, že manželka je "peeress in her own right", tedy nejen heraldickou dědičkou ale i dědičkou titulu a křesla v Horní sněmovně; obyčejná dědička erbu poltí svůj erb s erbem svého manžela, jakoby ani nešlo o dědičku erbu. Všechny mladší sestry dědičky sice poltí své otcovské erby s erby manželů, ale po jejich úmrtí jejich děti nemají žádné právo na matčin erb.

Vraťme se však do Anglie k výkladu uvedeného schematu. Zemře-li manželka, "A" odstraní štítek "B" ze svého erbu, protože reprezentace rodu "B" přechází na děti vzešlé z tohoto manželství. Děti manželského páru "A"+"B" jako právoplatní představitelé matčiny rodiny však již neuvívají její erb na čestném štítu, ale po matčině smrti čtvrtí erb otcovský s matčíným tak, že otcovský je v 1. a 4. poli, matčin v poli 2. a 3. Toto čtvrcení však již musí být schváleno a registrováno heraldy v College of Arms.

Předpokládáme, že syn z výše uvedeného manželství se ožení se ženou, která je, nebo se stane, dědičkou erbu rodiny "C". Její manžel pak umístí její erb "C" opět ve středním štítu, který se nalézá v jeho čtvrceném štítu

"A" a "B". Jejich děti pak obdrží erb do 3. pole, takže jejich čtvrcený štít bude mít následující pořadí: 1. a 4. pole "A", 2. pole "B", 3. pole "C".

Obdobně, ožení-li se syn z tohoto manželství s dědičkou erbu rodu "D", užije zase její erb ve středním štítu a jeho děti jej umístí do 4. pole; pořadí polí bude následující: 1. pole "A", 2. pole "B", 3. pole "C", 4. pole "D".

Takto bychom mohli pokračovat i dále, přičemž nejnovější dědičské rozhojnění erbu se klade na poslední místo co do významu ve štítě. Tak lze dosáhnout toho, že štít má šest, osm i více polí, přičemž jedině erb "A" se opakuje i v posledním poli, vyžaduje-li to nutnost zachování vhodného sudého počtu polí.

Až dosud jsme si všímali tzv. marshalling dědiček erbů, které byly jednoduché, bez polcení, dělení nebo čtvrcení. Předpokládáme však, že muž "Z" se ožení s dědičkou rodiny "F", která je však i představitelkou rodiny "G", takže její erb je již čtvrcen v podobě "F" a "G". Manžel opět umístí tento čtvrcený erb do středního štítu do svého erbu "Z" a děti z edí i matčin erb. Běžná anglická praxe vede k začlenění matčina erbu do otcovského tak, že v 1. a 4. poli bude otcův erb "Z", ve 2. poli erb "F" a ve 3. poli erb "G".

Mohou však existovat důvody, aby matčin erb nebyl porušen a začleněn popsáním způsobem do otcova erbu. Má-li takto čtvrcený štít charakter znaku nedělitelného - např. na základě královského udělení nebo návaznosti na držbu statků - musí se s ním i tak zacházet, takže děti z takového manželství budou mít čtvrcený štít, v jehož 1. a 4. poli bude erb "Z", ve 2. a 3. poli čtvrcený erb "F"+"G". Tento způsob inkorporace je běžný ve Skotsku, kde již existující čtvrcené znaky jsou obecně pokládány za nedělitelné.

Na schematu je u každé metody ještě ukázán případ snatku v další generaci s dědičkou čtvrcení "H", "J", "K" a "L". V anglické praxi vznikne štít o osmi polích, přičemž původní rodový erb se opakuje v 1. a 8. poli, zatímco v případě užití zásady nedělitelnosti erbu je výsledkem čtvrcení, přičemž původní rodový erb je v 1. a 4. poli. ve 2. poli je první zděděné čtvrcení a ve 3. poli druhé zděděné čtvrcení.

Běžná anglická praxe rozbití čtvrceného štítu a redistribuce polí ve štítě vylučuje opakování čtvrcení a výsledkem bývá jednodušší kompozice. Tento systém má praktické i estetické výhody, na druhé straně ovšem méně přesně odráží genealogické okolnosti, které daly vzniknout takto uspořádanému štítu. Erb o osmi polích, vyobrazený ve schematu, pouze vypovídá, že jde o erb "Z", který prostřednictvím svého snatku i manželství svých potomků se stal představitелеm rodin "F", "G", "H", "J", "K" a "L". Samotný štít totiž nedává žádný klíč k zjištění, jak vznikl. Bez rodokmenu lze např. předpokládat, že muži rodiny "Z" se postupně oženili s dědičkami "F", "G", "H", "J", "K" a "L", nebo že "Z" se oženil s "F" a jejich potomci s "G", která již vlastnila a přinesla do rodiny čtvrcení

"H", "J", "K" a "L". Existují však i jiné možnosti výkladu.

Oproti tomu odpovídající štít vytvořený druhým způsobem nám bezpečně říká, bez znalosti rodokmenu, že erb byl vytvořen následujícími genealogickými souvislostmi: "F" se oženil s dědičkou "G", muž rodiny "H" se postupně oženil s dědičkami "J", "K" a "L", muž rodiny "Z" se oženil nejprve s dědičkou "F", další pak i s dědičkou "H" a všechny tyto dědičky "přinesly" své erby rodině "Z".

Během staletí je tak teoreticky možné vytvořit erby až s fantastickým množstvím polí. Někteří lidé jsou oprávněni užívat erby s více než 300 polí. Není však nezbytné, aby muž užíval všechny inkorporace, k nimž je oprávněn. Může učinit výběr, avšak udělá-li jej, musí zahrnout celé čtvrcení, které bylo do jeho erbu inkorporováno jako celek. Např. ve štítě o osmi polích v diagramu "Z" může čtvrtit "G" pouze za předpokladu, že čtvrti také "F". Proto mnoho starostitných rodin užívá pouze rodový erb a všechny ostatní inkorporace, k nimž jsou oprávněny, zůstávají v rodových archivech. (2)

Má-li muž dcery, ale nemá syna, může v poslední vůli odkázat i své rodové jméno. V tomto případě nemůže nikdo zdědit jeho erb, nepřijme-li zároveň i jeho jméno. Tak vznikají nejen složené erby ale i složená příjmení se spojovníky; např. u rodin bývalých ministerských předsedů Spencer-Churchill nebo Douglas-Home.

Lemy nejsou ovlivňovány čtvrcením. Tam, kde tvoří součást štítu, žádná část nesmí být opomenuta. Např. v královském znaku je skotský lem celý ve 2. poli čtvrceného štítu. Pouze při primitivním způsobu zpracování znaků (dimidiation) chybí lem při poltíci linii.

Jestliže se muž "M" (Obr.6) ožení s dědičkou "N" a má s ní dceru a poté se ožení s nedědičkou "O" a má s ní syna, dcera dědí čtvrcený štít otce a matky, syn dědí pouze erb otcův. V tomto případě je dcera dědičkou matčina erbu, nikoliv však otcova. Proto nemůže převést čtvrcený erb otce a matky na svého manžela "P", pro něhož je jediným správným způsobem užívat ve středním štítu manželčin matčin erb s otcovskou volnou čtvrtí. Jejich děti budou tyto erby čtvrtit obvyklým způsobem.

Jak jsme již uvedli, vdovec po dědičce erbu přestává po jejím úmrtí užívat její erb. Nicméně na náhrobcích někdy spatřujeme erby manželek tak, že erb první manželky bývá vpravo od erbu manželky druhé. V případě, že i druhá manželka byla dědičkou erbu, bývají erby obou manželek v děleném středním štítu, erb první manželky nahoře.

Muž, který sám nemá erb, nemůže užívat ani erbu manželky. Obdobně i děti z takového manželství nemohou zdědit matčin erb, poněvadž neexistuje erb, s nímž by byl matčin erb čtvrcen. Na britských ostrovech však existuje jednoduché řešení. Takový muž může požádat College of Arms o udělení znaku, nikoliv však šlechtictví, který je registrován a může být dědičně přenesen i na potomky.

Někdy však dochází i k jistým zvláštnostem; dne 7.4.1948

vystavil Sir Gerald Woollaston, Norroy and Ulster King of Arms, listinu potvrzující polcený štít s erby obou manželů, s přílbou, příkrývadly a klenotem jmenovitě pro Richarda Campbella Andrewa Brandrama, majora královského dělostřelectva, a Lady Katharin Brandram, jeho ženu, dceru J. V. krále Konstantina Řeckého. Nejde tedy o znak udělený výhradně muž, který by samovolně inkorporoval erb své choti, ale o znak výslovně udělený oběma manželům společně.

IV. Sdružení a uspořádání dvou a více odlišných štítů tak, že vytvoří jednoduchou heraldickou kompozici

Tzv. marshalling však také někdy vyžaduje ohled na znaky, odznaky, příznaky nebo insignie, které náleží pouze jednomu partnerovi v manželství a nikoli oběma.

Muž, zastávající určitý úřad, který ho opravňuje i k užívání znaku tohoto úřadu, může jej poltít se svým erbem rodovým nebo osobním, ale nesmí již v témže štítě umístit jakýmkoliv způsobem erb své choti. Např. král heroldů, představený koleje nebo starosta může poltít svůj erb (vlevo) se znakem úřadu (vpravo), přičemž užívá svůj rodový klenot; v případě krále heroldů korunu. Přeje-li si však užívat i erb manželky, musí užít dvou štítů vedle sebe, přičemž pravý je polcený se znaky úřadu a rodovým, levý je tvořen kombinací erbů jeho rodu a jeho ženy buď ve formě polcení nebo středního štítu.

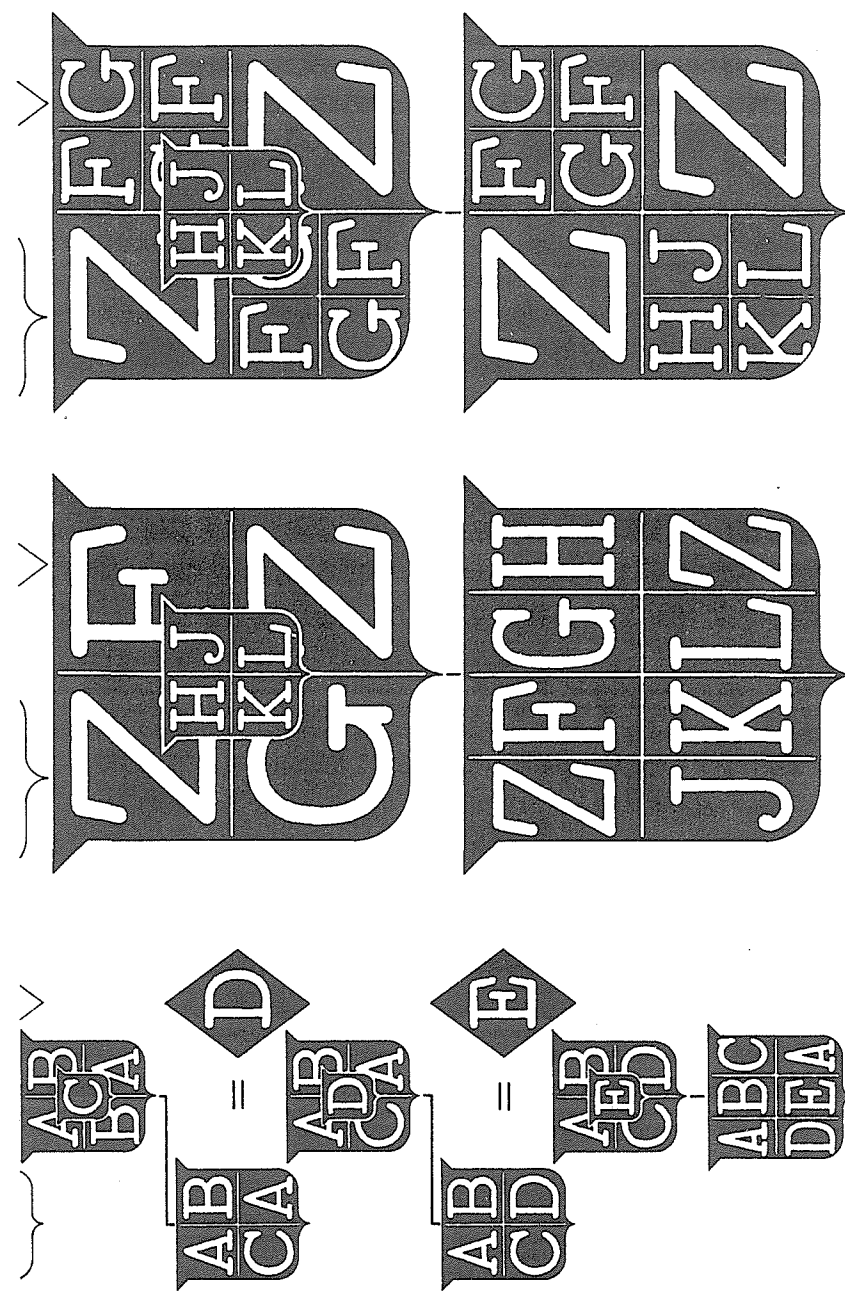
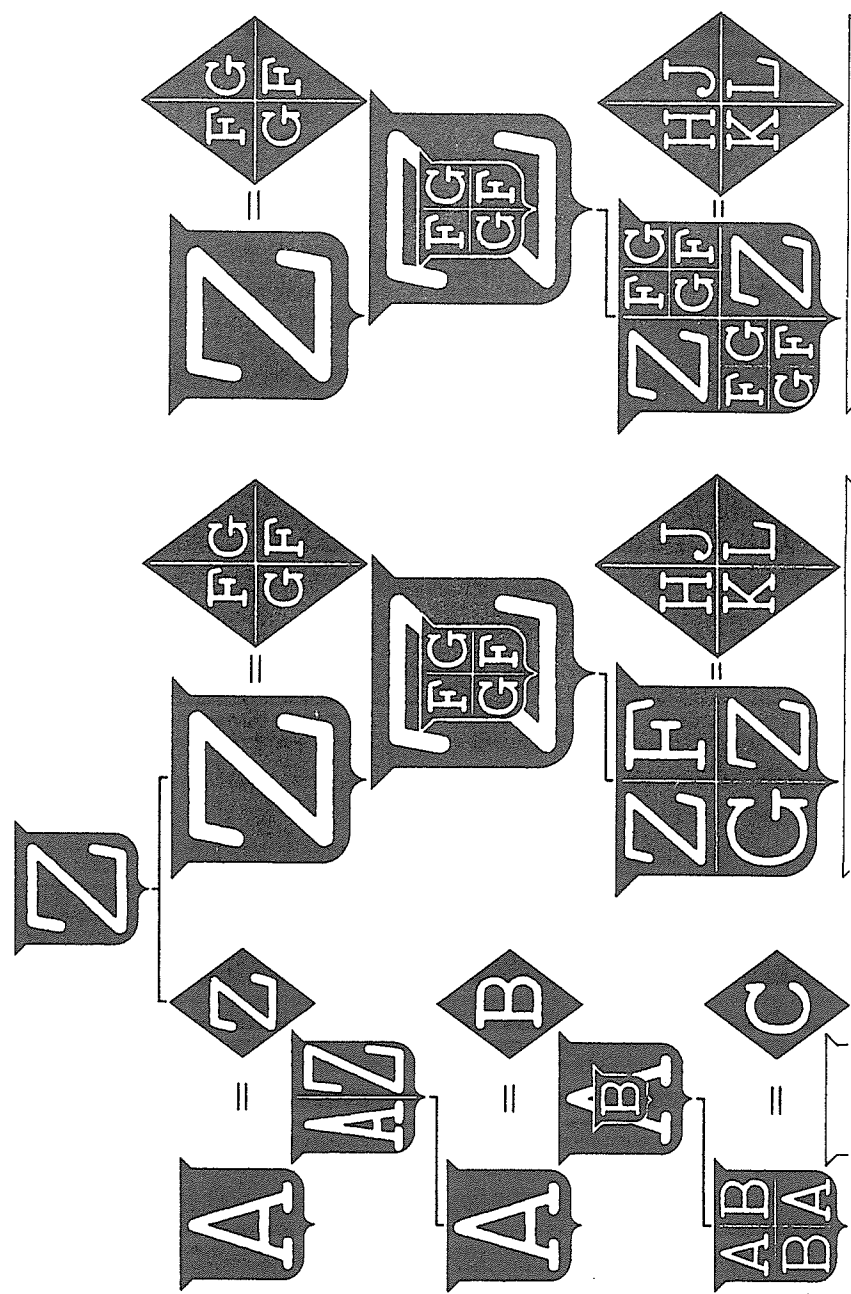
U anglikánských arcibiskupů a biskupů je běžné polcení jejich rodových nebo osobních znaků (vlevo) se znaky provincie nebo diecéze (vpravo). Užití druhého štítu v kombinaci s erbem manželky je sice v teorii možné, ale v praxi se téměř nevyskytuje.

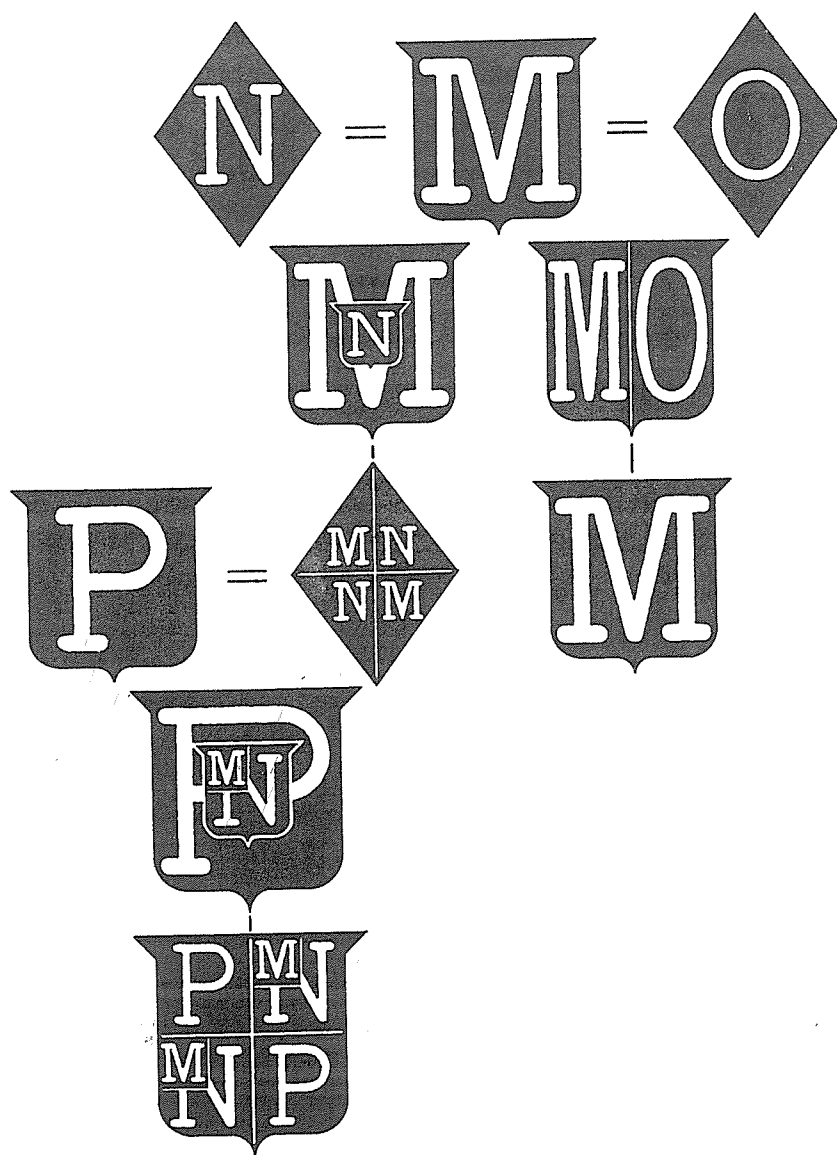
Rytíři Podvazkového řádu, rytíři, komandéři a členové jiných řádů, kteří jsou oprávněni umísťovat insignie řádu kolem svého štítu, užívají, jsou-li ženatí, dvou štítů - vpravo rodový, obtočený příslušnou řádovou insignií, vlevo rodový v kombinaci s manželčím erbem ve formě polcení nebo středního štítu. Aby bylo dosaženo výtvarné vyváženosti kompozice, bývá tento druhý štít obtočen věncem nebo girlandou, bez jakéhokoli heraldického významu.

Ženaté nebo vdané osoby královské krve užívají otcovský erb samostatně na jednom štítě umístovaném vpravo, zatímco vlevo bývá štít chotě nebo choti (aliance středoevropského typu) nebo také místo toho štít polcený s erby obou manželů, přičemž erb osoby výše postavené bývá při polcení vpravo.

V. Dědičnost klenotů

Ač jsou klenoty tak jako štíty dědičné, nemusí být nezbytně děděny prostřednictvím žen. Tato skutečnost vznikla pravděpodobně na základě běžné praxe, podle níž ženy klenotů neužívají, nemohou je tedy proto ani dědit a tudíž ani přenášet na své děti. Přesto však existuje řada dokladů druhého klenotu, který přinesla do rodiny dědička erbu.

Dnes je však nutné mít příslušné povolení a registraci College of Arms. Přesto je na britských ostrovech užívání více klenotů spíše zvláštností než pravidlem. Existuje-li však takový znak, hledí zpravidla přílby s klenoty oba vpravo, ale mohou i méně často být přivráceny k sobě, jak je to běžné na kontinentě.

Základním klenotem je klenot polepšení, chybí-li, pak klenot náležející prvnímu poli štítu. U dvou klenotů je základním pravý, u tří prostřední.

VI. Užívání erbů ženami

Neprovdané dcery užívají otcovský erb, včetně čtvrcení a rozlišovacích znamení - marks of cadency, ale samy se těmito značkami neodlišují jako jejich bratři mezi sebou v rámci rodu. (1) Užívají erby na routových štítech bez přílebs s příkrývadly, bez klenotů a dalších honosných kusů. Kdysi bylo ženám zabranováno užívat motta, dnes však již nikoliv, s výjimkou Skotska.

Routový štít je užíván již od 15. stol. a představuje svým způsobem nejnevhodnější tvar štítu pro nezkreslené formy erbovních figur ve štítě. Povolenou variantou je štít kruhový nebo oválný. Routový štít neprovdané ženy je někdy zdoben smyčkou a uzlem stuhy, nejčastěji bleděmodré, což však představuje pouhou nefunkční dekoraci.

Neprovdaná žena, zastávající úřad představené koleje nebo starosty, poltí po dobu výkonu funkce svůj erb se znakem úřadu na routovém štítě, přičemž znak úřadu je vždy vpravo.

Vdaná žena užívá příslušnou kombinaci otcovského erbu s erbem manžela, buď polcením nebo ve středním štítku. V současnosti, v době rovnosti pohlaví, žena často zastává důležitější místo ve společnosti. V takovém případě může užívat erbu samostatně tak, že kombinuje obvyklým způsobem svůj erb s erbem manžellovým, přičemž na vrcholu štítu je smyčka a uzel stuhy. Polcení nebo střední štítek ukazují na skutečnost, že jde o erb manželský a uzel se smyčkou, že jde o erb ženy. Tato praxe se děje bez úředního svolení. Takový erb však nemůže být umístěn v routovém štítě, poněvadž ten je při inkorporaci erbu manžela vyhrazen vdovám.

Vdaná žena zastávající úřad starosty poltí znak úřadu vpravo s erbem manžellovým vlevo. V tomto případě je jasné, že jde o ženu, neboť muž - starosta nesmí užívat znaku úřadu s erbem své manželky v jednom štítě.

Vdovy po úmrtí manželů užívají dále své manželské erby v příslušných kombinacích, avšak na routových štítech bez klenotů, pouze vdova po peerovi království smí užívat štítonoše a příslušnou hodnostní korunu. Vdá-li se vdova znovu, odkládá erb svého prvního manžela.

Je-li žena peerem podle práva (peeress in her own right), užívá svůj dědičný erb na routovém štítě s korunou a štítonoši, avšak bez přílby a klenotů. Provádá-li se za peeru, oba erby se kombinují obvyklým způsobem.

Provdá-li se za nesiechtice, její manžel užívá její erb i s hodnostní korunou s předností před svým vlastním, zpravidla ve středním štítku. Ona pak užívá svého rodového erbu samostatně jako před snatkem.

Ve Skotsku, je-li žena hlavou klanu, užívá routového štítu s točenicí, klenotem, pokřikem a štítonoši na půdě. Vždy však chybí prilba a motto. V tomto případě má žena právo i na badge a standartu.

VII. Štíty zemřelých (smuteční štíty), tzv. hatchments

Dříve bylo zvykem, když erbovník zemřel, namalovat jeho erb na routový panel ze dřeva nebo na panel potažený plátnem, černě jej orámovat a umístit nad hlavní vchod domu smutku. Často po pohřbu zemřelého byly tyto štíty přeneseny do kostelů, kde zůstaly umístěny na stěnách nebo nad hrobkami po dobu nejméně jednoho roku a jednoho dne, ale také až do dnešních dnů.

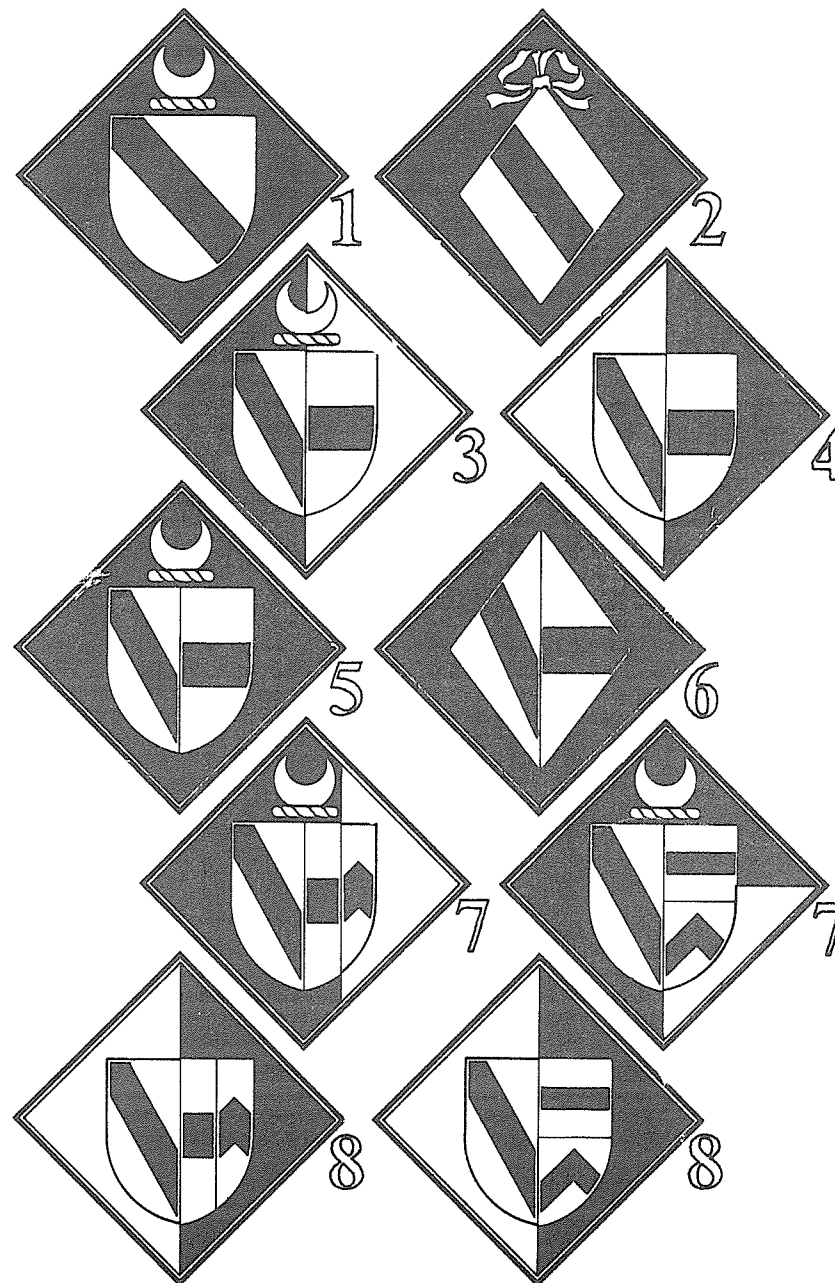
Tyto štíty obsahují zpravidla úplné erby zesnulých, včetně - v případě provdaných nebo ženatých osob - erbů manžela i manželky, přičemž rodové motto bývalo často zaměňováno za obecné RESURGAM (Znovu vstanu) nebo za obdobnou frází. V případě zemřelých žen nebylo užito klenotů a cherubín nebo cherubíni byli umístěni nad štít nebo routový štít.

Zvláštní pozornost je však třeba venovat pozadí erbů na smutečních štítech. To se malovalo černé za tou částí erbu, která se vztahovala k zemřelé osobě a bílé za částí erbu náležející osobě ještě žijící. (Obr.7) Bylo-li v případě polceného štítu pozadí černé na pravé straně a bílé na straně levé, manžel byl mrtev a manželka jej přežila. Bylo-li pozadí zbarveno obráceně, zemřela manželka a manžel ještě žil. Tam, kde bylo pozadí za erbem obou manželů celé černé, znamenalo to, že oba manželé byli mrtvi a pouze užití tvaru štítu - u muže štít, u ženy - routový štít - naznačovalo, ke komu z obou zemřelých manželů se smuteční štít vztahuje.

V případě zemřelých svobodných osob bylo pozadí smutečních štítů celé černé s výjimkou těch osob, které až do smrti zastávaly nějaký úřad. Tato část inkorporovaných štítů byla bílá, neboť úřad nezaniká s úmrtím osoby.

I když v praxi lze zaznamenat jisté odchylky, základní princip těchto štítů - černá část pozadí štítu ukazuje na zemřelou osobu - zůstává bez výjimek. Toto, spolu s detaily erbů, jako přítomnost štítu nebo routového štítu, polceného nebo jinak děleného, přítomnost klenotů, popř. jiných honosných kusů, ukazuje jednoznačně, zda zemřelá osoba byla svobodná, vdaná nebo ženatá, vdova nebo vdovec a pod.

Příležitostně bývala nad štítem místo klenotu umísťována umrlčí lebka. V těchto případech se traduje, že měla ukazovat na skutečnost, že zemřelá osoba byla poslední svého rodu po meči i po přeslici.

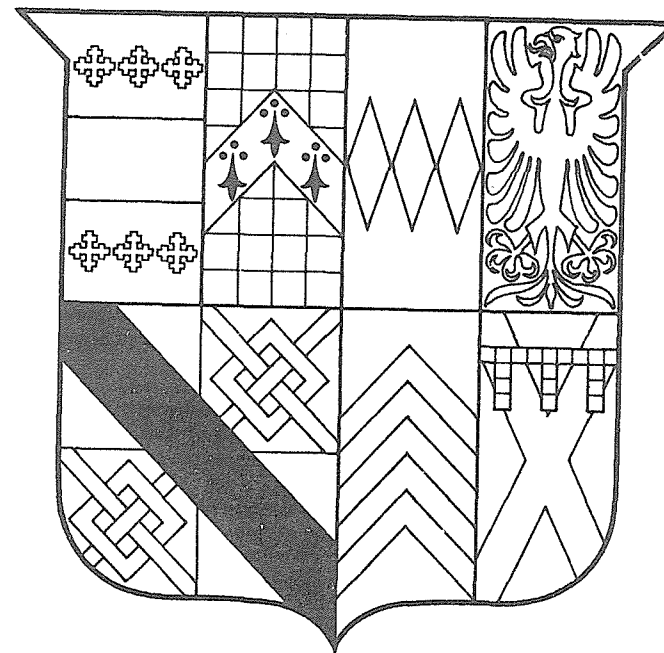

Poznámky:

- (1) Buben, Milan: *Brisury v britské heraldice*. Heraldická ročenka 1985, s.53-68.
- (2) Jako příklad uvedme erb slavného královůvce Richarda Nevilla hr. z Warwicku.
Sir Guy of Warwick, tak trochu mytická postava, který údajně zemřel r.927, se oženil s dědičkou warwického thena. Od nich přešla vláda nad hrabstvím Warwick přes rody Newburg(Neuburgh) a Mauduit k velkému feudálnímu rodu Beauchamp. Mladý Henry Beauchamp byl povýšen na vévodu z Warwicku, ale zemřel bezdětek r.1445, načež jeho sestra Anna zdědila hrabství, které přinesla svému manželovi Richardu Nevillovi, královůvci. Anna byla také dědičkou po své matce Isabelle Despencer, dceři a spoludědičce po Thomasu bar. Despencerovi. Ten pocházel ze dvou Hugh Despencerů, otci a synovi, favoritech krále Edwarda II., kteří byli oba popraveni na příkaz Rogera Mortimera hr. z March a jeho milenky Isabelly Francouzské, manželky krále Edwarda II.
Mladší Hugh Despencer se oženil s Eleonorou de Clare, nejstarší sestrou a spoludědičkou posledního mužského potomka velkého rodu de Clare, mladého Gilberta hr. z Gloucestru a Hertfordu, který padl v bitvě u Bannockburnu r.1314.
Nevillové byli prastarý rod. Ralph Nevill 1. hrabě z Westmorelandu měl se dvěma manželkami početné potomstvo. Nejstarší syn z druhého manželství byl Richard hr. ze Salisbury, oddaný yorkista, zemřel spolu se svým pánem Richardem Plantagenetem vévodou z Yorku r.1460. Jeho žena Alice Montagu zdědila hrabství Salisbury a jejich syn byl onen Richard, královůvce.
Sir John Montagu (de Montacute) 1. baron Montagu se oženil s jediným dítětem Thomase bar. de Monthermera a Jean de Acre, dcery krále Edwarda I.
Richard Nevill hr. z Warwicku (the Kingmaker - královůvce) užíval řadu erbů se čtvrcením, k němuž byl oprávněn.
Erb na obr.8 s pořadím polí 1. Beauchamp, 2. Sir Guy (nebo Neuburgh), 3. Montagu, 4. Monthermer, 5. Despencer, 6. Clare, 7. Nevill (již s rozlišením) vykazuje všechny důležité zděděné erby s výjimkou Mauduit. Druhé pole bylo posmrtně přisouzeno Sir Guy of Warwickovi, který skutečně žil, avšak ještě před počátkem heraldiky.

Literatura:

- Brooke-Little, J. P.: *Boutell's Heraldry*. Frederick Warne & Co. Ltd. London - New York 1973, s.130-150.
- Brooke-Little, J. P.: *An Heraldic Alphabet*. Macdonald, London 1973, s.16-17, 120, 137, 169-170.
- Franklyn, Julian: *Heraldry*. Arco Publications, London 1965, s.114-123.
- Franklyn, J. - Tanner, John: *An Encyclopaedic Dictionary of Heraldry*. Pergamon Press 1970, s.219-220.

Obr.8

- Mac Kinnon of Dunakin, Charles: *Heraldry*. Frederick Warne & Co. Ltd., London - New York 1968, s.106-110.
- Manning, Rosemary: *Heraldry*. A. & C. Black Ltd., London 1966, s.56-57.
- Nicholls, J. H.: *The Growth of a Coat of Arms*. In: *Heraldry*, N.1, January 1976, s.11-21.
- Pye, Roger F.: *Husband and Wife*. In: *The Coat of Arms*, N.90, Summer 1974, s.48-53.
- Volborth, Alexander von: *Heraldry of the World*. Blandford Press, London 1973, s.42-44, 188-190.
- Wagner, Anthony Sir: *Historic Heraldry of Britain*. Phillimore, London - Chichester 1972, s.19-20.
- Whitmore, William H.: *The Elements of Heraldry*. Ch. E. Tuttle & Co., Rutland, Vermont 1968, s.57-61.

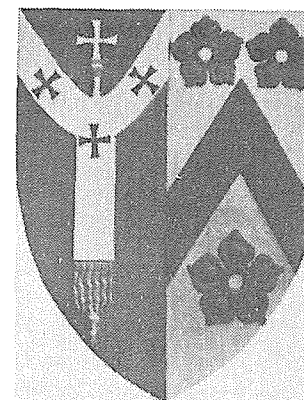
Marshalling in British Heraldry

Marshalling is the grouping together of different arms so as to form one heraldic composition to denote marriage alliances, the possession of two or more lordships by the same man, and the holding of some office.

The methods of marshalling have varied at different periods and the subject is dealt with under these headings:

- I. Grouping together of separate shields of arms
- II. Compounding arms - whereby charges are drawn from two or more different shields and blended to form a new and distinct shields of arms
- III The arrangement of two or more distinct coats of arms on a single shield - by impalement and quartering - historical and present system
- IV. The grouping and arrangement of two or more distinct shields of arms so that they form a single heraldic composition
- V. The treatment of Crests and Accessories
- VI. The Bearing of arms by women
- VII Hatchments - or funeral escutcheons.

Summary by Milan Buben

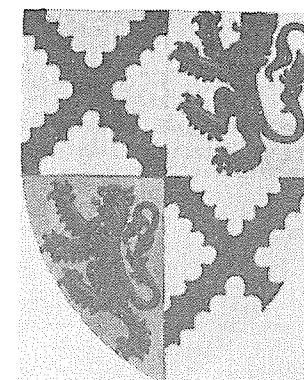
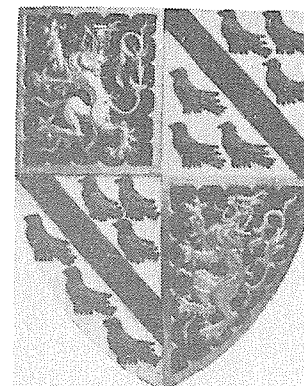

Illustrace:

- s.6 Pečeť královny Margarety, choti krále Edwarda I. (Obr.1).
- s.7 Erb prince Johna of Eltham (Obr.2).
- s.7 Erb Edmunda hr. z Cornwallu (Obr.3).
- s.7 Znak Corporation of the Cinque Ports - pěti výsadních přístavů na jihovýchodním pobřeží Anglie (Obr.4).
- s.14-15 Schema 1:
Princip "marshalling" manžela a manželky a přenosu erbu dědičky erbu na potomky (Obr.5).
- s.16 Schema 2:
Princip "marshalling" manžela a manželky-dědičky erbu a téhož manžela a manželky-nedědičky erbu a přenos erbů na potomky z obou manželství (Obr.6).
- s.19 Schema 3:
Pohřební štíty - "hatchments" (Obr.7).

Legenda ke schematu:

1. Mládenec (bachelor)
2. Slečna - neprovdaná žena (spinster)
3. Ženatý muž, manželka na živu (married man, wife surviving)
4. Vdaná žena, manžel na živu (married woman, husband surviving)
5. Vdovec (widower)

6. Vdova (widow)
7. Ženatý muž, druhá manželka na živu - dvě varianty (married man, second wife surviving)
8. Druhá manželka, manžel na živu - dvě varianty (second wife, husband surviving)

s.21 Erb Richarda Nevilla hr. z Warwicku (Obr.8)

s.23

Henry Chicheley, arcibiskup canterburský (cca 1362-1443)

Modro-zlatě polcený štít. Vpravo stříbrné pallium podložené zlatým procesionálem (arcidieceze Canterbury), vlevo krokev provázená třemi (2-1) pětilístkovými květy (cinquefoils), vše červené (Chicheley).

John Talbot hr. ze Shrewsbury (1390-1450)

Červeno-stříbrně čtvrcený štít. V 1. a 4. poli lev v trnitém lemu (Talbot), vše zlaté, ve 2. a 3. poli kosmé břevno provázené šesti (3-3) martletami (Furnival), vše červené.

Erb podle pečeti z r.1409, kdy byl Sir John Talbot povolán na zasedání parlamentu na místo lorda Furnivala, s jehož dcerou a dědičkou se oženil. V r.1421 zdědil baronie Talbot a Strange of Blackmere a r.1442 byl povýšen do hraběcího stavu jako Earl of Shrewsbury. Tehdy začal užívat čtvrcený štít (1. hrabství Shrewsbury - v modrém zlatě lemovaném poli zlatý lev, 2. Talbot, 3. Strange - ve stříbře dva červení kráčeující lvi, 4. Furnival), který byl však v té době poměrně vzácný a jako většina všech raných čtvrcení vyjadřoval spíše spojení panství než krve.

John Tiptoft hr. z Worcesteru (cca 1427-1470)

Stříbrno-zlatě čtvrcený štít. V 1. a 4. poli červený trnitý ondřejský kříž (Tiptoft), ve 2. a 3. poli červený lev (Powis).

Matka hr. Johna Tiptofta byla dcerou a spoludědičkou Edwarda Charletona lorda Powise; proto podle práva hrabě John Tiptoft z Worcesteru čtvrtil otcovský erb (1. a 4. pole) se zděděným erbem matčiným (2. a 3. pole).

KOLO SVATÉ KATEŘINY

Pavel Palát

Rímské imperium, teritoriálně velmi rozsáhlá říše, prožívalo na přelomu 3. a 4.stol.n.l. období ústupu z někdejší moci a slávy.

V letech 284-305 vládl císař Dioklecián, který na samém konci 3.stol. provedl velkou reorganizační přestavbu celé říše. Podstata změn a reforem spočívala jednak ve skutečném přenesení centra vládní moci z dosavadního Říma do Nikomedie, poněvadž císař správně předpokládal, že v následujícím období bude mít větší politický význam východní část imperia, zatímco jeho západní část byla vystavena trvalému tlaku barbarských kmenů z Evropy.

Nejdůležitější však byly reformy administrativní, které se promítly do výkonu vlastní vládařské moci a jejího faktického uplatnění.

Dioklecián totiž pro západní oblasti imperia jmenoval druhého císaře - Marka Aurelia Maximiana (286-305) a dále určil, že každý z obou císařů bude mít spoluvladaře, resp. nástupce. Vládnoucí císař byl nazýván Augustem, jeho spoluvladař Caesarem.

Diokleciánovy reformy směřovaly i do oblasti ideologické. Císařova osoba se měla stát pro obyvatelstvo předmětem božské úcty a náboženských obřadů. Dioklecián přijal přídomek Jovis, aby demonstroval svůj božský původ, což se samozřejmě odrazilo v novém uspořádání dvorského ceremoniálu. V rámci ideologických reforem byly v letech 303-304 vydány výnosy (edikty) proti křesťanům, kteří z ideologického hlediska představovali nejvážnější opozici.

Po abdikaci východořímského Diokleciána a západořímského Marka Aurelia Maximiana v r.305 však došlo k bojům o nástupnictví. Hlavním pretendentem o císařskou hodnost byl Flavius Valerius Konstantinus, jeho protivníkem Markus Aurelius Valerius Maxentius. Ten byl v Římě prohlášen císařem, Řím však byl poté obležen vojskem Konstantinovým. V mocenském zápasu zvítězil Konstantin, když v r.312 porazil v bitvě u Mulvijského mostu Maxentiovy legionáře; poražený císař utonul při útěku ve vlnách Tiberu.

Flavius Valerius Konstantinus je oním císařem Konstantinem, který v r. 313 vydal památný edikt milánský, jímž byla zrušena platnost předchozích ediktů císaře Diokleciána z let 303-304. Milánským ediktem byla křesťanům zaručena stejná práva jako vyznavačům ostatních náboženských kultů. Křesťanství se v krátké době stalo vládnoucím náboženským kultem a ideologická situace se zcela obrátila. Císař Konstantin přijal na konci života křesťanství; zemřel v r.337. Dodejme jen, že v r.391 vydal císař Theodosius edikt, jímž byly zakázány ostatní náboženské kultury a křesťanství prohlášeno za jediné náboženství imperia.

Podle legendy, jejíž prozaickou versi nalezneme např. ve Výboru z literatury české I, Praha 1845, s.288-300, pod názvem "Wyprawuje się paśiye swatę Kateriny, dostojnę dęwice", byla Kateřina jediným dítětem krále Kostuse, takže po jeho smrti se ujala královská vláda, třebaže byla velice mladá, naproti tomu však neobyčejně vzdělaná, tudíž i patřičně sebevědomá. Legenda vypráví, že při pořádání velkého královského honu se Kateřina setkala v lese s poustevníkem, který jí vyložil slávu, moc a význam Ježíše Krista, resp. křesťanského kultu, způsobem natolik

výmluvným, že se z Kateřiny stala vyznavačka křesťanského náboženství. Tehdy prý císař Maxentius nařídil, aby se v Alexandrii shromáždili všichni jeho poddaní za účelem veřejného vyznání víry v pohanské bohy. Kateřina se do Alexandrie rovněž dostavila, předstoupila před císaře a veřejně obhajovala křesťanství, nicméně bez úspěchu, neboť císař ji nechal uvěznit. Poté císař povolal 50 nejslavnějších mudrců, s nimiž měla Kateřina vést věroučnou disputaci. Ta však skončila nejen verbální porážkou výkvětu tehdejší učenosti, ale mudrcové byli obráceni na křesťanskou víru. Výsledek disputace císaře pochopitelně nepotěšil, takže sbor mudrců byl veřejně pro výstrahu utracen. Poté císař působil na Kateřinu argumenty světské povahy, slibuje jí, že ji učiní po císařovně první dámou imperia, pokud se odřekne křesťanské víry. Po neúspěšném přesvědčování verbálním následovaly prostředky drastické; legenda hovoří o bití uzlovatými biči a nakonec o uvržení do hladomorny. Za následné císařovy nepřítomnosti došlo k další významné události. Císařova manželka v doprovodu knížete Porfyra navštívila Kateřinu ve vězení a zde podle podání legendy byla svědkem toho, jak nebeští andělé o zmучenou Kateřinu pečují. Při té příležitosti učinila Kateřina návštěvníkům věroučné kázání, takže kníže Porfyr a 200 dalších rytířů hromadně konvertovalo, císařovna se stala, zatím tajnou, stoupenkyní křesťanské víry. Po návratu císař opět naléhal, aby se Kateřina odřekla křesťanství, leč neúspěšně. Na tomto místě však nechme hovořit legendu, neboť popsaná událost je pro nás klíčovým momentem: "W tu dobu jeden císařův úředník starosta uzřew ciesaře hniewiwa, poče jemu raditi a řka: Kaž učiniti čtyři kola pilami ostrými a končitymi hřebíky zřiezená, tak se nad túto nepowolnú diewkú pomatíš, a jiným křesťanom hrozné smrti prieklad ostawiš. To swatá Kateřina uznamenawši, poče hospodina prositi, aby na čest swému swatému jměnu ta kola obořil. A když swatú Kateřinu mezi ta kola přiwázachu, přišed anděl, ta kola tak hrozně ztroskotal, ež kusy różno padajie, čtyři tisiece pohanów zabily." (s.298) Legendární líčení poté spěje ke kulmináčnímu bodu. Císařovna pod dojmem výše popsané scény se veřejně prohlásila pro křesťanskou víru, načež rozlícený císař ji nechal ukrutným způsobem popravit; stejný osud stihl i kníže Porfyr a 200 rytířů. Když Kateřina odmítla poslední císařovu nabídku, v níž jí sliboval učiniti ji první dámou imperia, císař poučen nezdarom se speciálně vyrobeným popravním zařízením sáhl k tradičnímu a osvědčenému prostředku - nařídil, aby Kateřina byla štata mečem. To se stalo v roce 307. O pět let později skončil císař ve vlnách Tiberu a v roce následujícím byl vydán již vzpomenutý edikt milánský.

Vzhledem k tomu, že církevní dějiny uvádějí více osob tohoto jména, je tato Kateřina nazývána Alexandrijskou.(1) Mučení a smrt Kateřiny Alexandrijské se staly v literární oblasti podkladem pro veršované i prozaické legendy, zpočátku psané latinsky, posléze i v jazycích národních. Pro učenost a výmluvnost je považována za patronku filosofie a retoriky, třebaže jsou uváděny i další obory lidské činnosti, nad nimiž Kateřina patronuje.(2) Jejími atributy jsou kolo, meč a prsten.

Jak jsme z legendy poznali, poradil snaživý úředník římskému císaři, aby nechal vyrobit speciální popravní zařízení, jehož podstatnou částí byla soustava kol k tomuto účelu zvláště přizpůsobeným. Jejich legendární "ztroskotání" způsobilo, že se kolo stalo prvním a určujícím atributem svaté Kateřiny. Obvykle bývá zobrazováno tak, že v místech, kde jsou do obvodu zapuštěny jednotlivé loukotě,

vystupují nad obvod kola výčnělky v podobě hrotů, nožů či háků, které mohou být různě kresebně ztvárněny.

V heraldice se motiv svaté Kateřiny vyskytuje poněkud později. Pokud máme na mysli heraldiku rodovou, šlechtickou, nezjistil jsem prozatím erb, v němž by se svatá Kateřina nebo její prokazatelně určitelné atributy vyskytovaly; neznámá to ovšem, že takový erb neexistuje. Uplatnění motivu svaté Kateřiny a jejích atributů se naproti tomu hojně vyskytuje v heraldice městské a patrně bychom je také našli v heraldice cechovní či v osobních znacích.

Podle posledně vydané syntetické práce Jiřího Čarka, Městské znaky v českých zemích, Praha 1985, má kolo svaté Kateřiny ve znaku pouze Hora Svaté Kateřiny (viz s.142, vyobr.). O něm Čarek píše, že původně "... V dolním červeném poli byla levá polovina stříbrného kola s pěti loukotěmi a pěti ostrými háky (noži) na obvodu." V současné době "... V dolním červeném poli je stříbrné kolo o osmi loukotích s háky či noži na obvodu (nástroj mučení světi-ce)." V "Rejstříku znamení a figur" je na s.441 uvedeno ne právě vhodně volené heslo, resp. termín, "kolo s háky" s odkazem na Horu Svaté Kateřiny.(3)

Ve srovnání s českými zeměmi se postava svaté Kateřiny a její atributy objevují ve značné míře ve znacích slovenských měst. Vydání knihy Jozefa Nováka, Slovenské mestské a obecne erby, Martin 1972, nás zbavuje zdánlivě nutnosti náročného vyhledávání městských a obecních pečeti se sledovanou tematikou, jejich určování a popisu. Při podrobné práci s publikovanými materiály však zjistíme, že z textů Novákových knih je sice zřejmé, na kterých pečetích či znacích se objevuje postava svaté Kateřiny, avšak v mnoha případech nezjistíme, jakými atributy je provázena, resp. určována.(4)

Podle hesla "Sv. Katarína" (viz pozn.4) se motiv svaté Kateřiny, event. její atributy, vyskytují u následujících lokalit.

BADÍN, s.83.

Pečetidlo s postavou sv. Kateřiny pochází z r.1693. Z údajů není patrné, jakými atributy je světi-ce provázena.

DOLNÝ KUBÍN, s.148-149.

Na pečetidle z r.1689 spatřujeme polcený štít; v prvním poli je sv. Kateřina, ve druhém dvě břevna a nad nimi růže. Toto pečetidlo je považováno za větší a z následujícího textu se dovídáme, že Kateřina stojí na kole. Odkazuje se zde na vyobrazení v Zápisníku 1967, tam však nacházíme znak, který Novák v předchozím odstavci považuje za znak obce Medzihradná, nyní součást Dolného Kubína. Dolnokubínský znak byl vyobrazen v časopise Lidé a země, 1975, č.5, vyobrazení však stranově nesouhlasí s Novákovým popisem. Zda se skutečně vyskytuje na pečeti z r.1689 kolo s háky, Novák neuvádí.

HANDLOVÁ, s.162-163, znak na obr.32, pečeť na tab.IX/2. Na pečeti stojí sv. Kateřina na půlměsíci, v levé ruce drží kolo, v pravé meč. Z reprodukování vyobrazení není patrné, že by kolo bylo opatřeno nějakými výstupky v podobě háků či nožů.

Z r.1843 pochází plechová standarta; na přední straně je vymalována sv. Kateřina, na zadní levá polovina zlatého kola. Podle připojeného vyobrazení se jedná o polovinu obyčejného vozového kola. Toto znamení je od r.1970 znakem Handlové: V černém štítě levá polovina zlatého kola.

KANIANKA, s.197.

Pečetidlo z r.1864, otisk na písemnosti z r.1869. Vyobrazena sv. Kateřina bez uvedení dalších atributů, z nichž by bylo patrné, že se skutečně jedná o tuto světici.

KREMNICA, s.217-219, znak na obr.49, pečeť na tab.III/2. Otisk pečeti se nachází na listině z r.1331. Před klečící sv. Kateřinou spatřujeme kolo o 6 loukotích a stejném počtu háků. Současný městský znak je odvozen od pečetidla z r.1567: Štít je dělený a od poloviny polcený. V modrém poli je dolní polovina zlatého kola o 5 loukotích a stejném počtu háků, nad nábojem kola zlatá litera C.(5) V textu jsou další údaje o městských pečetích v obdobné kompozici.

KVAČANY, s.223.

Na pečetích z let 1650, 1864, 1884, 1906 je vyobrazena sv. Kateřina. Novák upozorňuje, že na typáři z konce 19.století chybí kolo. Z údaje lze vyvodit, že na pečeti z roku 1650 se kolo nachází, jeho podoba však není specifikována.

PRIBYLINA, s.296.

Na pečetidle z r.1708 je sv. Kateřina; atributy nejsou uvedeny.

SÁSA, (okres Zvolen), s.312.

Na otisku pečeti z 19.stol. je sv. Kateřina; atributy nejsou uvedeny.

SMOLNÍK, s.325-326, pečeť na tab.XVII/1,2.

Přestože otisky pečeti pocházejí z r.1693 a 1704, lze podle provedení usuzovat, že pečetidlo je gotické. V pravé části pečetního pole spatřujeme postavu sv. Kateřiny, která drží v pravé ruce kolo o 6 loukotích; na kole nejsou patrné žádné háky či nože.

Druhé pečetidlo se svatokateřinskými motivy pochází z doby po r.1811, jeho provedení je reminiscencí starého gotického pečetidla. V pečetním poli rovněž spatřujeme postavu sv. Kateřiny, u nohou má kosmo položenou polovinu kola o 5 loukotích. V místech zapuštění loukotí do obvodu kola je naznačeno pouze kování.

ŠTEFANOV, s.346.

Na otisku pečeti ze 17.stol. je sv. Kateřina; atributy nejsou uvedeny.

VELKÁ LOMNICA, s.371.

Na uvedených pečetidlech je sv. Kateřina; atributy nejsou

uvedeny.

VÝŠNĚ REPAŠE, s.386.

Na pečetidle z r.1710, otisk z r.1866, je sv. Kateřina; atributy nejsou uvedeny.

ZÁHORSKÁ VES, s.388.

Původní pečetidlo z 18.stol. a další uvedené otisky nesou kromě jiných obrazů též postavu sv. Kateřiny; atributy nejsou uvedeny.

V roce 1874 publikoval v I.ročníku Adlera (6) Detlev Freiherr von Biedermann rozsáhlou monografii pod názvem "Die Kreuze in der Heraldik". Je to práce dnes již zřejmě velmi málo známá, v níž autor shromáždil a popsal celkem 249 typů a variant křížů nebo jejich částí.(7) Pod číslem 225 je uveden "Kříž sv. Kateřiny", který se skládá z kříže jerusalémského a přes něj položeného červeného kola svaté Kateřiny. Z připojeného vyobrazení na tab. 3 je patrné, že se jedná o obyčejné vozové kolo. Autor se omezil pouze na tento stručný popis, další údaj je věnován osobě sv. Kateřiny, resp. způsobu její popravy: "Die heil. Katharina lebte bis 307 nach Christi Geburt, in welchem Jahre sie enthauptet wurde, nachdem das Rad, mit welchem sie geradert werden sollte, mehrmals durch ein Wunder von selbst zerbrach."(s.66).

Shrneme-li skutečnosti uvedené v předchozím výkladu, můžeme učinit závěry ve dvou rovinách; předně o způsobech, v nichž se kolo uplatnilo jako mučící a popravní nástroj, za druhé o způsobech, v nichž se kolo, resp. kolo svaté Kateřiny uplatňuje jako heraldická figura.

Kateřina nebyla kolem ani lámána ani do něho vpletena, ale podle legendárního podání měla být usmrcena pomocí speciálního popravního zařízení.

K provedení trestů lámání kolem nebo vplétání do kola bylo používáno obyčejné vozové kolo, pro tyto účely částečně upravované.

Pro výše uvedené způsoby trestů bylo naprosto nevhodné používat kol mlynářských, mokrého lopatkového nebo palečného.(8)

Kolo svaté Kateřiny je hlavním atributem, podle něhož lze postavu světice s jistotou určit jako Kateřinu Alexandrijskou.

Obecně vžitá a kresebně tradovaná podoba kola svaté Kateřiny je taková, že po jeho obvodu jsou symetricky umístěny háky či nože a to zpravidla v místech, kde loukotě jsou zapuštěny do obvodu kola.

Obdobnou podobu má však také kolo mlynářské zvané mokré, jímž se přenáší síla vodního toku do mlynářského soustrojí. Domnívám se proto, že ne každé kolo, které má na obvodu viditelné výstupky, lze jednoznačně nazvat kolem svaté Kateřiny.

Je nutné vzít rovněž v úvahu, že kolem svaté Kateřiny bývá nazýváno také obyčejné vozové kolo, jak je patrné např. na pečetích Handlové nebo Smolníka, které však může být i

symbolem jiného významu.

Bude tedy nepochybně správné a prospěšné, jestliže při klasifikaci tohoto atributu jakož i při určování totožnosti svíce zachováme nezbytnou opatrnost, vezmeme v úvahu i údaje doplňující nebo se pokusíme takové údaje získat.

Poznámky:

- (1) Kateřina Švédská (kolem r.1331-1381). Po výchově v klášteře v Risebergu byla provdána za Eggarta v. Kärne. Po jeho úmrtí vstoupila trvale do kláštera a stala se abatyší. Kanonisována za pontifikátu papeže Sixta IV. v r.1474.
Kateřina Sienská (1347-1380). Již v 18 letech vstoupila do řádu sv.Dominika. Žila v době papežského schismatu, stála na straně římského papeže Urbana VI. a snažila se přesvědčit církevní hodnostáře o nutnosti náboženských reforem. Od r.1378 žila v Římě, tam také v r.1380 zemřela.
Kateřina Boloňská (1413-1463). Stala se abatyší klarisek, napsala několik církevních traktátů. Kanonisována za pontifikátu papeže Benedikta XIII. v r.1724.
Kateřina Janovská (1448-1510). Rodiči byla provdána za Juliána Adorna, který se prý pod jejím vlivem obrátil k Bohu a nakonec vstoupil do třetího řádu sv.Františka. Po manželově úmrtí zasvětila Kateřina život službě nemocným, konala zázraky a skutky milosrdenství. Kanonisována za pontifikátu papeže Klementa XII. v r.1737.
- (2) Ryneš, Václav: Atributy v umění. Rostoky 1971. Na s.37 u hesla Kateřina Alexandrijská Ryneš uvádí, že je patronkou filosofické fakulty Karlovy university, řečníků, knihtiskařů, vozků a kolářů.
- (3) Heraldická terminologie, kterou Čarek při popisu městských znaků používá, je bohužel natolik nejednotná, takže přispívá daleko větší měrou k rozkolísanosti české heraldické terminologie než k její kodifikaci. U tak závažného díla, jako Čarkova kniha bezesporu představuje, je zarážející, jak málo pozornosti bylo této základní heraldické disciplíně věnováno.
- (4) V kapitole "Obsahová náplň městských a obecných erbů" (s.401-411) se vůbec nevyskytuje heslo KOLLO resp. KOLESO, tím méně pak heslo "kolo svaté Kateřiny". V podkapitole "Patroni a jiné církevní motivy" (s.409-411) nelzeme pouze heslo "Sv.Kateřina" s výčtem lokalit, v jejichž pečetích či znacích se postava svíce vyskytuje. Absenci tohoto hesla je nutno považovat za dosti podstatný nedostatek, neboť z následujícího přehledu je patrné, že u pečeti nebo znaků těchto lokalit není uvedeno, jakými atributy je svatá Kateřina provázena, uvážíme-li nadto, že se mohou vyskytovat atributy tři - kolo, meč a prsten.
- (5) Jiří Louda ve své populární knížce Znaký československých měst, Praha 1972, na s.47 uvádí: "... Tak Křemnice dává do hlavy svého hezkého štítu polovinu lopatkového kola, do něhož prý byla vpřetena sv.Kateřina ..."
Ponecháme-li prozatím stranou otázku, zda štít křemnického znaku má hlavu, či zda se jedná o štít dělený a od poloviny

polcený, je nutno údaj o kole poněkud poopravit.

Kolo jako výrobek mistra počestného cechu kolářského bylo používáno nejen k svému původnímu účelu ale také jako nástroje útrpného práva, a to ve dvou podstatně rozdílných funkcích. Jak jsem již uvedl při jiné příležitosti, je nutné rozlišovat termín LÁMÁNÍ KOLEM od VPLETENÍ DO KOLA.

Trest LÁMÁNÍ KOLEM spočíval v tom, že odsouzenci kat těžkým, zpravidla zvláště okovaným vozovým kolem lámal postupně údy, když byl delikvent předtím pevně přivázán v ležící poloze k nějaké tvrdé podložce, např. kládě či trámu. Tento trest, který pro odsouzence končil smrtí, byl považován za tzv. zostřený. Trest VPLETENÍ DO KOLA byl prováděn obvykle na již mrtvém odsouzenci tak, že mu byly zlámány údy a tyto provlečeny mezi loukotě. Kolo i s vpřetým odsouzencem bylo poté vyzdvíženo do výše. Středověké popravni obyčejy nepřipouštěly, aby do kola byly vplétány ženy.

Jak je ze svatokateřinské legendy patrné, nebyla svíce do kola vpletena, ba ani kolem lámána, neboť kolo se rozlomilo a Kateřina byla poté státa mečem, což napovídá její druhý atribut.

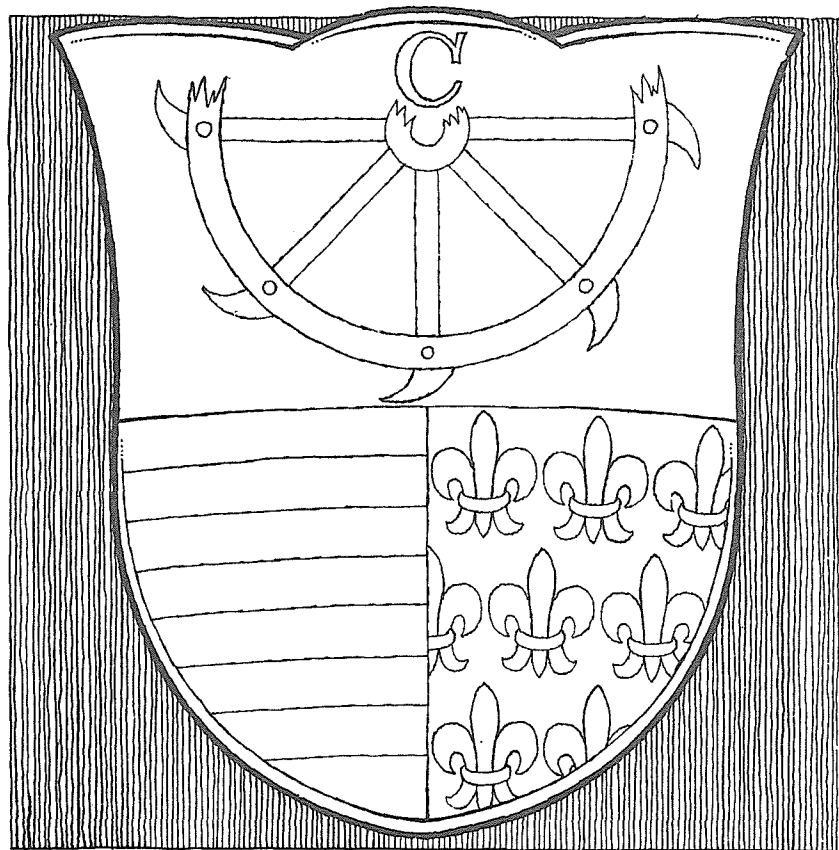
- (6) Biedermann, Detlev Frhr. v.: Die Kreuze in der Heraldik. In: Jahrbuch d. Heraldisch-genealogischen Vereines ADLER in Wien, I.Jahrgang, Wien 1874, s.59-68, tab.3.
- (7) Arndt, Jürgen - Seeger, Werner - Müller-Westphal, Lothar: Wappenbilderordnung. Bd.I., Bauer & Raspe, Neustadt an der Aisch 1986.
V cit. díle uvedli autoři ve dvou kódových skupinách (0300 a 0700) celkem 175 křížů, z nichž 108 doložili konkrétními příklady znaků ze západoevropské heraldiky. Kříž sv.Kateřiny zde však uveden není, třebaže Biedermannova studie je citována a z jejích tří obr. tabulí jsou některé kříže převzaty.
- (8) V této souvislosti je na místě odmítnout domněnku Viktora Fialice v příručce Heraldická symbolika, Praha 1978, který na s. 51 u hesla KOLLO píše: "Palečné kolo je v podstatě mlýnské kolo se čtyřmi paprsky, ale se zuby na obvodu. Je to kolo, na němž prý byli mučeni delikventi."
Neudržitelnost tohoto tvrzení je patrná zejména z formulace "na němž prý byli mučeni", která naprosto neodpovídá způsobu výše popsané tortury (viz pozn.5).

Das Rad der heiligen Katharina

Es werden einleitend die historischen Ereignisse im Römischen Reich des 3.und 4.Jh.n.Ch. erörtert, die mit de. Entstehen der Katharinenlegende zusammenhängen. Das Rad der hl. Katharina (weiter nur als Richtrad bezeichnet) wird üblicherweise so dargestellt, dass an Stellen, wo in den Radkreis die Felgen eingelegt werden, vom äusseren Rand des Rades Haken, Spitzen bzw. Messer herausragen, die zeichnerisch verschiedenlich gestaltet werden können. In der Heraldik erscheint die Gestalt der hl. Katharina und ihre Attribute - meist das Richtrad - vornehmlich in Stadtwappen. In der böhmischen Stadtheraldik kennen wir das Richtrad nur im Wappen der Stadt

Hora Sváté Kateřiny (Katharinaberg) - vgl. J.Čarek, Městské znaky v českých zemích, Academia, Praha 1986, S.142. Hingegen ist dieses Motiv in Wappen und Siegeln der slowakischen Städte viel öfter anzutreffen. Laut J.Novák, Slovenské mestské a obecné erby, Martin 1972, kommt die hl. Katharina auf Siegeln und Wappen von 13 Lokalitäten vor, in manchen Fällen lässt sich dem Text (bei Novák) nicht entnehmen, von welchen Attributen die Heilige begleitet wird. In Anbetracht dessen, dass die Gestalt des Riehtrades auch ein Müllerrad (sog. nasses Rad) haben kann und umgekehrt das Riehtrad ohne klar hervortretenden Spitzen dargestellt werden kann, empfiehlt der Verfasser besondere Sorgfalt bei der Blasonierung von Wappen, in welchen ein Rad vorkommt.

Zusammenfassung
von Zdenko G. Alexy

Znak města Kremnice. V l. poli. dolní polovina kola svaté Kateřiny, nahoře provázená literou C.

KONEC SLAVNÉHO ŘÁDU

František Lobkowicz

Dne 23.9.1986 zemřel v Terstu ve věku 97 let Gottfried svob.p. Banfield, poslední rytíř Vojenského řádu Marie Terezie.

Řád Marie Terezie, nejstarší a nejvyšší vojenský řád Rakouska-Uherska, byl založen dne 18.6.1757 ke dni rakouského vítězství v bitvě u Kolína nad pruským vojskem, i když císařovna Marie Terezie o založení vojenského řádu uvažovala již dříve. Jeho předchůdci byly pruský řád Pour le mérite (1667), francouzský řád sv.Ludvíka (1693) a saský řád sv.Jindřicha (1736) - vojenské řady udělované důstojníkům za statečnost v boji. Dne 22.6.1757 byli jmenováni za vítězství u Kolína první dva nositelé velkokříže, Karel vév. Lotrinský (1712-1780) a Leopold hr. Daun (1705-1766); při první řádové promoci dne 7.3.1758 byly uděleny další dva velkokříže generálům Nádasdymu a Hadikovi a prvních 14 křížů rytířům řádu.

Řád byl udělován pouze důstojníkům bez ohledu na hodnost, původ a náboženské vyznání za mimořádnou statečnost v boji, přesahující rozkazy. Původně měl řád dva stupně, velkokříže a rytíře, od r.1764 též stupeň komandérský. Řádovým odznakem je zlatý, bíle smaltovaný kříž leopoldského typu - tlapatý kříž s mírně dovnitř prohnutými konci ramen. (D) Typické vlnité zakončení ramen kříže se objevuje teprve po r.1816. (A,B,E,F,G,H) Na okrouhlém středním štítku je vpředu rakouský znak - bílé břevno v červeném poli, okolo heslo FORTITUDINI (Za statečnost) v bílém poli, vzadu na bílém poli zlatá ornamentální šifra jména zakladatelky MT, oboustranně doplněná iniciálou císaře Františka F. Okolo tohoto štítku je ovinut zelený vavřínový věnec. (C) Pro exempláře řádu z doby do r.1816 je typické umístění řádového hesla v dolní části prstence s malou, zlatou, rozdělující hvězdičkou nahoře (D,E), zatímco v pozdějších dobách je heslo umístěno nahoře a hvězdička dole. (A,B,F,H) Řádový odznak byl nošen na bílé stuze se širokými červenými okraji. Rytíř nosil kříž o velikosti asi 30mm na levé straně hrudi na stuze široké asi 38mm. V 18. stol. byl nošen na průvlečné stuze (D,E), v 19. stol. na typické trojúhelníkové stuze (F), během první světové války opět na průvlečné stuze z knoflíkové dírký stejno-kroje. (H) Komandérský kříž velikosti přibližně 42mm byl nošen na širší stuze, asi 50mm, kolem krku (B), velkokříž o velikosti asi 50mm na velké stuze přes pravé rameno k levému boku. (A) K velkokříži patří řádová hvězda, rovněž založená dodatečně v r.1764 císařem Josefem II.; byla nošena na levé straně hrudi. Je ve tvaru stříbrného řádového kříže různé velikosti, v rozmezí od 60 do 100mm, ne-

smaltovaného brilantujícího povrchu se zeleně smaltovaným trojitým vavřínovým věncem pod rameny kříže. Původní hvězdy byly, jak bývalo zvykem, dracounové, teprve kolem roku 1815 se objevují kovové hvězdy o velikosti 70 - 72mm, později o velikosti 60 - 62mm, s brilantujícím povrchem.

Zásady udělování řádu byly vždy přísně dodržovány a tak se tato skutečně výlučná dekorace stala vzácnou a vytouženou odměnou za statečnost pro důstojníky rakouské monarchie a pro jejich spojence. Mezi jeho nositeli nacházíme jména známých vojevůdců - Laudon, Schwarzenberg, Radecský, Windisch-Gratz, Benedek, Conrad v. Hotzendorf z rakouských, z cizích Suvorov, Kutuzov, Bagration, Blucher, York, Wellington, Hindenburg. Za dobu existence řádu od r. 1757 do r. 1931, kdy řádovou kapitulou konečně vyřízeny návrhy na udělení z doby první světové války, byl řád udělen pouze 1240 osobám - 1069 tuzemcům a 171 cizincům; z tohoto počtu bylo 61 velkokřížů, 140 komandérských křížů a 1039 rytířských křížů. Řád uděloval rakouský císař jako řádový velmistr buď osobně nebo na návrh řádové kapituly, výjimečnou byla doba mezi koncem r. 1918 a r. 1931, kdy řádová kapitula v 10 promocích na základě předešlých návrhů ještě řád přiznala 75 důstojníkům. Toto dodatečné udělení po zániku rakousko-uherské monarchie bylo legální, neboť odpovídalo původním řádovým statutům. S udělením řádu bylo spojeno samozřejmě povýšení do dědičného stavu rytířského, na požádání do dědičného stavu svobodných pánů, s výjimkou oněch promocí z let 1918 - 1931, při nichž již neuděloval řád císař ale řádová kapitula.

Gottfried Banfield se narodil 6.2.1890 v Castelnovo v Dalmácii nedaleko Boky Kotorské, dnešní Herceg-Novi v Jugoslávii. Jeho otec Richard Banfield se vystěhoval v 19. stol. z Irska(1) a stal se rakouským námořním důstojníkem. V r. 1866 se vyznamenal v bitvě u Visu (Lisa). Mladý Banfield vstoupil po absolvování reálky do námořní akademie ve Fiume (Rjeka), kterou absolvoval 17.6.1909 jako námořní kadet. Dne 1.5.1912 byl povýšen na námořního poručíka, potom prošel výcvikem námořního letce. V první světové válce byl zařazen jako letec a od r. 1915 byl velitelem námořní letecké základny v Terstu. Jako bojový letec dosáhl 18 leteckých vítězství a stal se tak nejúspěšnějším rakouským vojenským letcem. Uvážíme-li tehdejší technickou úroveň letectví, je to jistě úctyhodný výkon. Po ukončení války se oženil s dcerou Diodata Conte Tripovicche, majitele rejdařské firmy a později se ujal vedení této firmy. V roce 1956 organizoval odstranění lodních vraků ze Suezského průplavu po tehdejších bojích. Byl také čestným konsulem Francouzské republiky v Terstu. Zemřel dne 23.9. 1986 v 97. roce věku a byl pochován do rodinné hrobky v Terstu. Jeho pohřbu z kostela San Antonio Nuovo se kromě tisíců spoluobčanů zúčastnily delegace rakouské a italské armády a lodě rejdařské firmy, kterou vedl, doprovodily svými sirénami zemřelého na poslední cestě.

Jeho valečná činnost mu přinesla všechna vyznamenání, která rakouský důstojník mohl za statečnost získat: Bronzovou vojenskou záslužnou medaili na válečné stuze s meči(1914), Vojenský záslužný kříž III. třídy s meči(1915) Řád Železné koruny III. třídy s válečnou dekorací a meči(1915), Stříbrnou vojenskou záslužnou medaili na válečné stuze s meči(1916), rytířský kříž Leopoldova řádu s válečnou dekorací a meči(1916), Velkou vojenskou záslužnou medaili na válečné stuze s meči(1916), Stříbrnou vojenskou záslužnou medaili na válečné stuze s meči(podruhé 1917), rytířský kříž Vojenského řádu Marie Terezie(1917), Stříbrnou medaili za statečnost I. třídy pro důstojníky(1917), Zlatou medaili za statečnost pro důstojníky(1918). Kromě těchto vyznamenání byl nositelem Karlova vojenského kříže a pruského Železného kříže I. a II. třídy.

Za zásluhy v civilním životě se stal komandérem Záslužného řádu Italské republiky, rytířem francouzské Čestné legie, rytířem francouzského Národního řádu za zásluhy a magistrálním rytířem Suverénního řádu Maltézských rytířů.

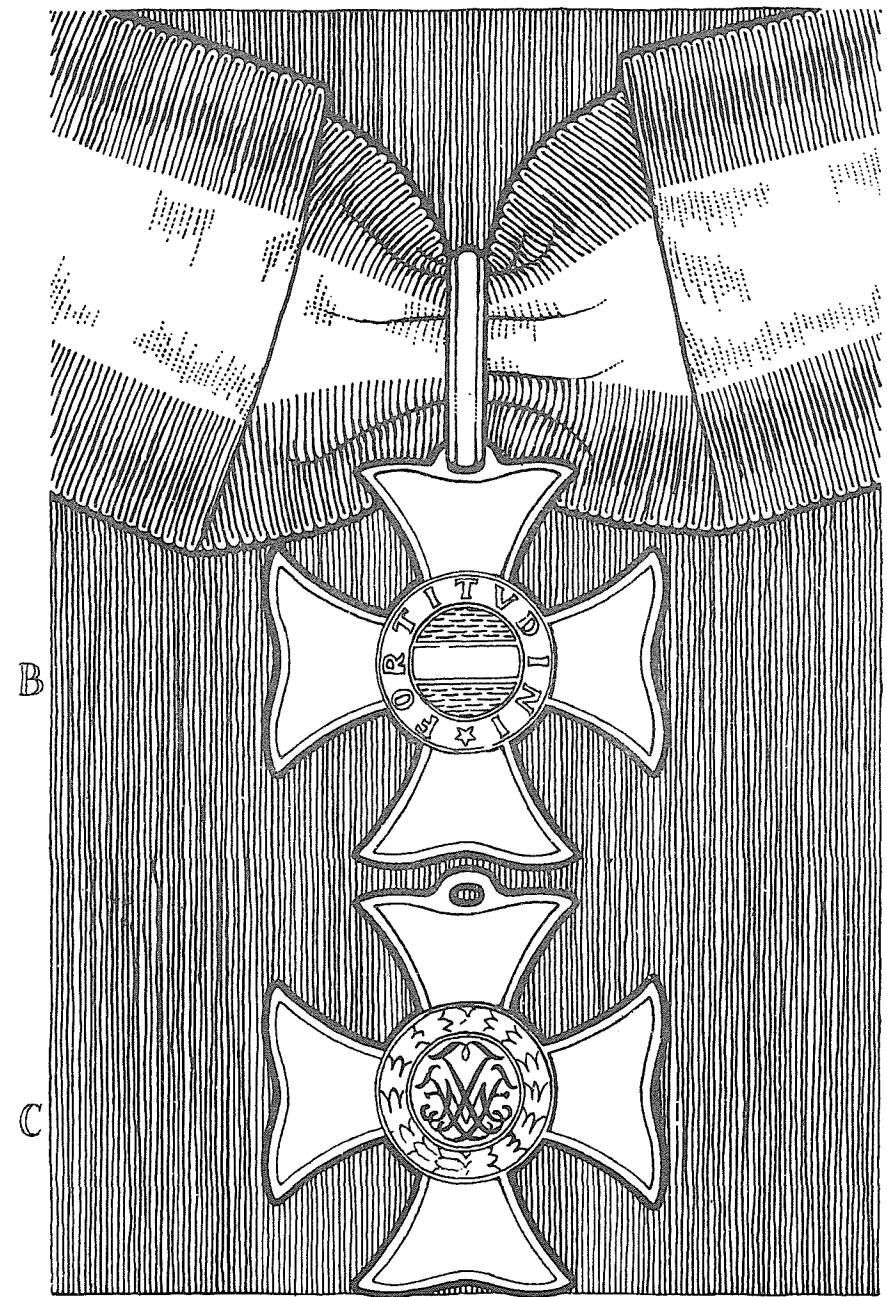
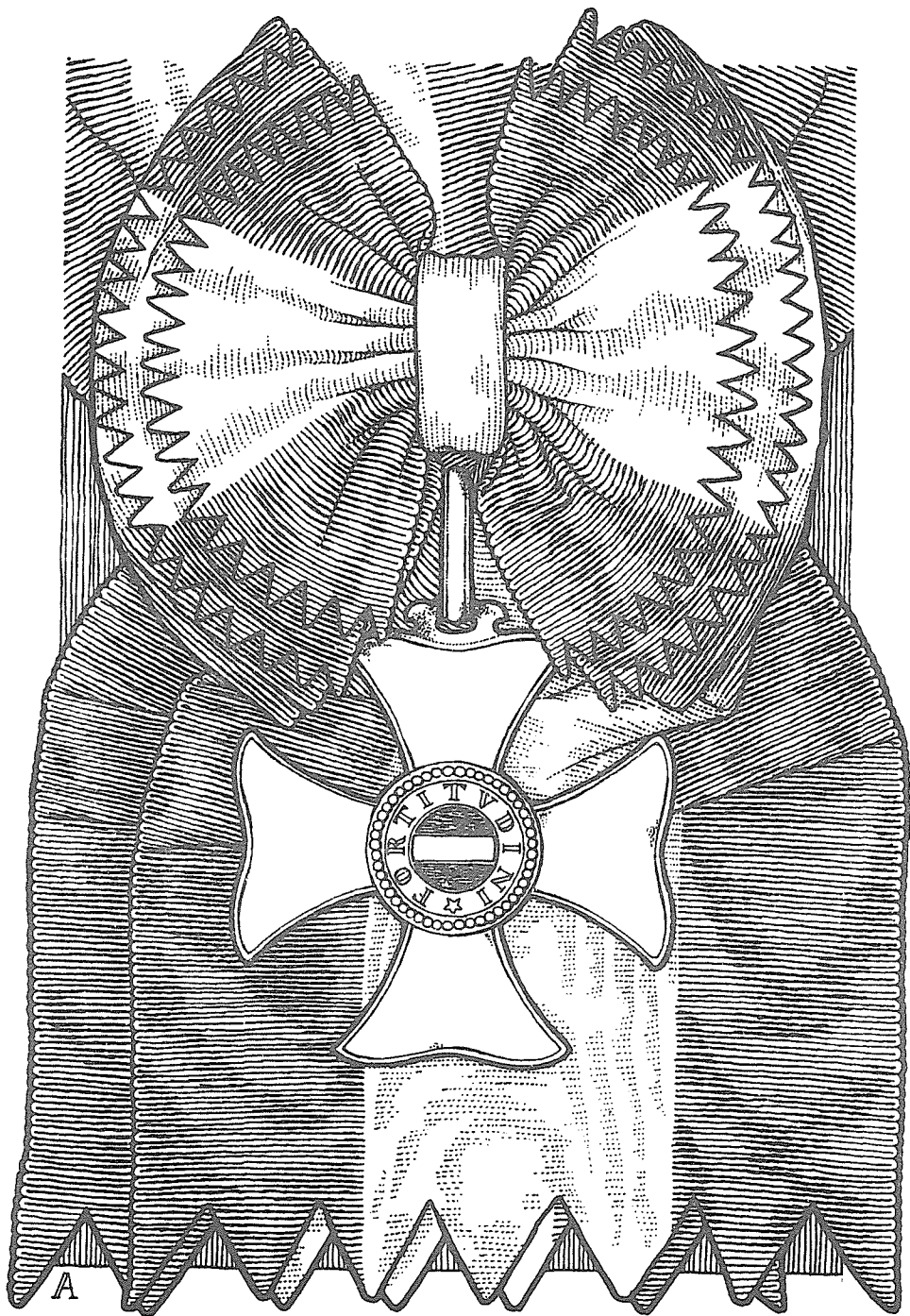
Odchodem statečného letce se uzavírá významná kapitola dějin řádů a Vojenský řád Marie Terezie zůstává svou vzácností i klasickou jednoduchostí tvaru jedním z trvalých symbolů vojenských dějin minulosti.

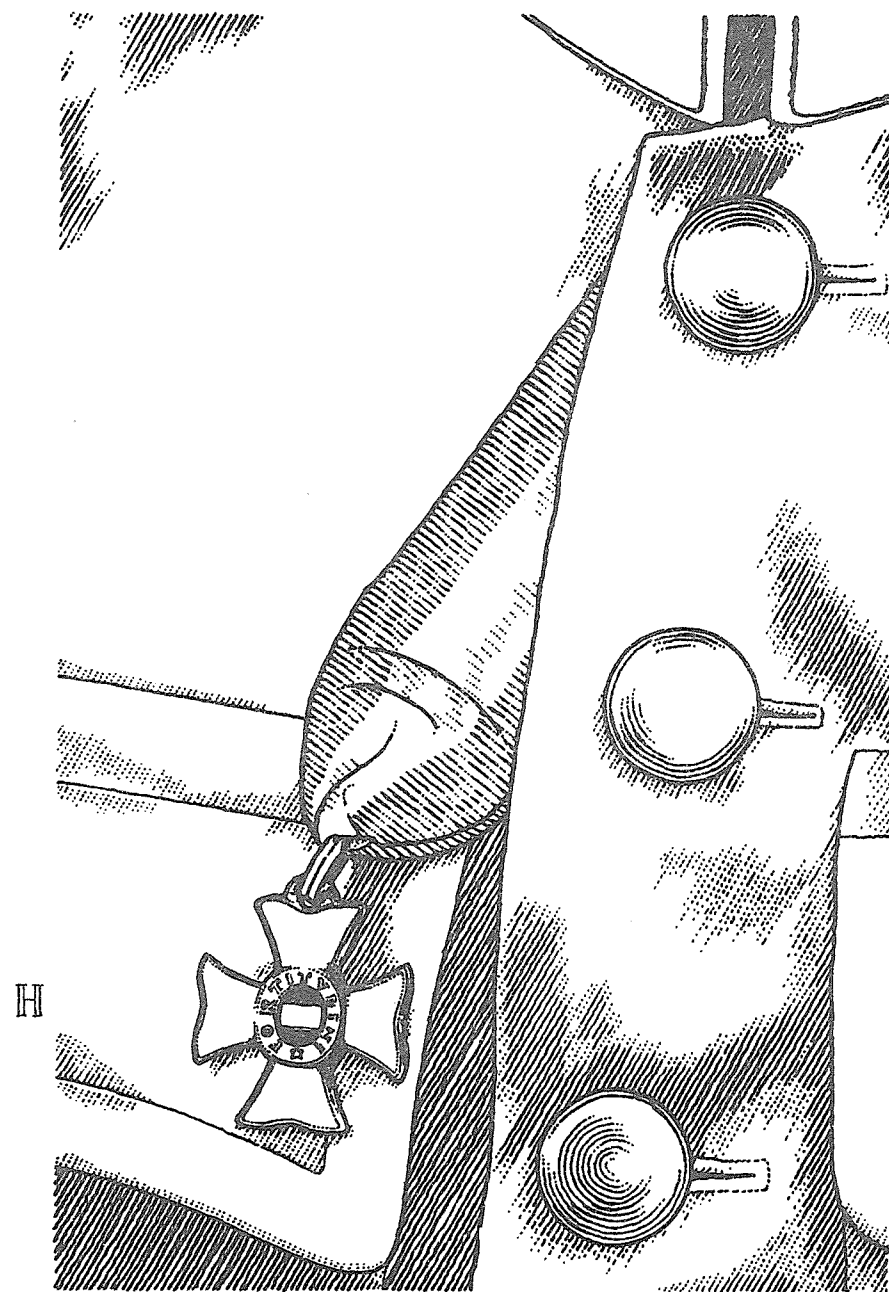
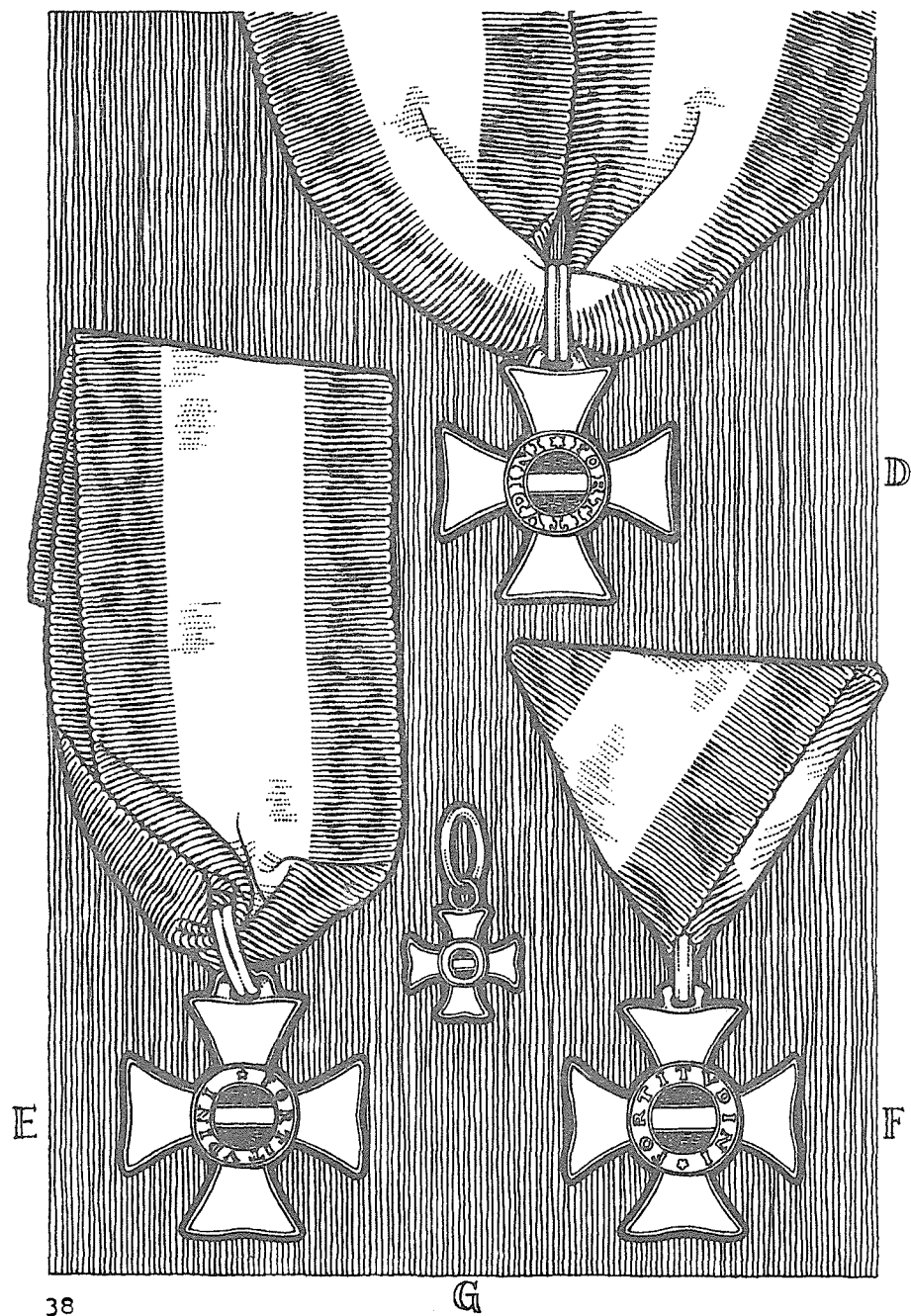
Poznámky:

- (1) Rodina pochází z Lioncastle, hrabství Cork v Irsku. Gottfried Banfield, rytíř Vojenského řádu Marie Terezie, byl povýšen do stavu svobodných pánů ve Vídni dne 17.8.1917. Jeho dva bratři, Ferdinand a Karel, byli povýšeni do rakouského šlechtického stavu dne 29.8.1918 se současným spojením jména s vymřelou rodinou svobodných pánů Mumb von Mühlheim na jméno Banfield-Mumb von Mühlheim. Srov. Genealogisches Handbuch d. Freiherrlichen Häuser. C. A. Starke Vrlg., Glücksburg-Ostsee 1957.

Literatura:

- Statuten des löblichen Militärischen Maria-Theresien Ordens. Wien 1811.
 Lukeš, J.: Militärischer Maria Theresien-Orden. Wien 1890.
 Hofmann, O. von - Hubka, G. von: Der Militär-Maria Theresien Orden. Wien 1944.
 Měřička, V.: Orden und Ehrenzeichen der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. A. Schroll & Co., Wien, München 1974.

Das Ende eines glorreichen Ordens

Der Maria-Theresia-Militärorden, gegründet am 18.6.1757 zur Erinnerung an den österreichischen Sieg über die Preussen in der Schlacht bei Kolin, war der älteste und höchste Militärorden von Österreich bzw. Österreich-Ungarn. Die ersten Grosskreuzträger waren Karl Herzog von Lothringen und Leopold Graf Daun, die bereits am 22.6.1757 dekoriert wurden. Bei der ersten Ordenspromotion am 7.3.1758 wurden zwei weiteren Grosskreuze verliehen und 14 Ritterkreuze. Die ursprünglichen zwei Grade (Grosskreuz und Ritterkreuz) wurden in 1764 durch den Kommandeur-Grad erweitert. An die Abbildungen (mit Grossbuchstaben gekennzeichnet) knüpft sich eine detaillierte Beschreibung der Gestaltung und des Gebrauchs der Ordensdekorationen in einzelnen Zeitabschnitten an. Von 1757 bis 1931, als der Orden zuletzt verliehen wurde, haben den Orden 1240 Personen erhalten. Bis 1918 nahm Kaiser als Ordensgrossober die Verleihungen vor, nach dem Untergang der Monarchie das Ordenskapitel. Das letzte Ordensmitglied war Gottfried Freiherr von Banfield, der im Alter von 97 Jahren den 23.9.1986 starb. Durch seinem Ableben ist der Orden erloschen.

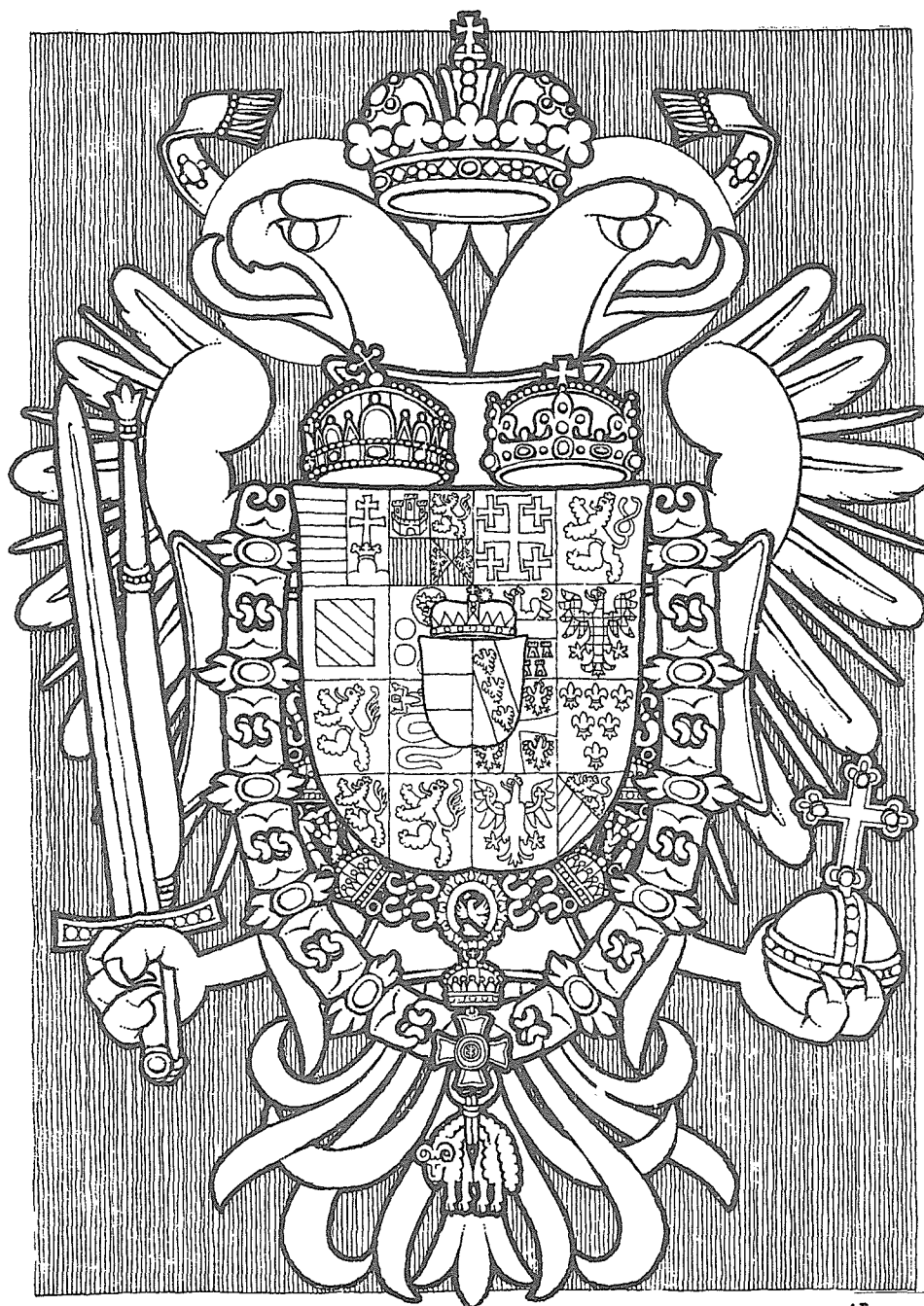
Zusammenfassung
von Zdenko G. Alexy

Následující ilustrace ukazují způsoby zobrazování Řádu Marie Terezie na znacích příslušníků arcidomu habsbursko-lotrinského, císaře a krále Františka II., Království lombardsko-benátského a dvou arcivévodů. Řádový kříž se podloží pod štít i ostatní dekorace (obr. na s.41), nebo naopak ostatní dekorace překrývá (obr. na s.43; srov. i kresbu na s.84 v Heraldické ročence 1986); nebo se kreslí kříž na stuze, buď zjednodušené (obr. na s.45) nebo i s mašlí (obr. na s.46).

Císař a král František II. jako velmistr řádu (1)

Štít je třikrát polcen a třikrát dělen a nese pod arcivévodskou korunou polcený střední štítek, vpravo červený se stříbrným břevnem (Babenberg za Rakousy), vlevo zlatý s červeným kosmým břevnem, pokrytým třemi stříbrnými aleriony (Lotrinsko).

1. pole je polcené, vpravo sedmkrát červeno-stříbrně dělené, vlevo červené se zeleným trojvrším, z jehož středního zlatě korunovaného vrchu vyrůstá stříbrný patriarší

kříž (Staré a Nové Uhry).

2. pole je čtverceno: a/ v červeném poli zlatý hrad s modrou branou (Kastilie), b/ ve stříbrě červený lev zlatě korunovaný (Leon), c/ ve zlatě čtyři červené kúly (Aragón), d/ zlato-stříbrně kosmo čtverceno pole, nahoře a dole čtyři červené kúly, vlevo a vpravo černé orlice zlatě korunované (Sicilie).

3. pole je stříbrné, v něm zlatý jeruzalémský kříž (Jeruzalém).

4. pole je červené, v něm stříbrný, dvouocasý lev zlatě korunovaný (Čechy).

5. pole je v červeném lemu pětikrát zlato-modře kosmo dělené (Staré Burgundsko).

6. pole je zlaté, v něm šest koulí (1-2-2-1); horní modrá koule je větší a nese tři zlaté lilie (1-2), ostatní jsou červené (Toskánsko).

7. pole je červeným břevnem modro-zlatě děleno; nahoře rostoucí, černá, zlatě korunovaná orlice, provázená vpravo zlatým sluncem a vlevo stříbrným měsícem; dole sedm (4-3) červených hradů s modrými branami (Sedmíhradsko).

8. pole je modré, v něm červeno-zlatě šachovaná a zlatě korunovaná orlice (Morava). (2)

9. pole je černé, v něm zlatý lev červeně korunovaný (Brabantsko).

10. pole je stříbrné, v něm modrý, zlatě korunovaný had polyká červenou postavu chlapce (Milán).

11. pole je stříbrné, v něm červený, tlapatý kříž, provázený čtyřmi černými orlicemi zlatě korunovanými (Mantova).

12. pole je zlaté, v něm šest (3-2-1) modrých lilí (Parma).

13. pole je zlaté, v něm černý, zlatě korunovaný lev (Flandry).

14. pole je zlaté, v něm červený, modře korunovaný lev (Habsburg). (3)

15. pole je stříbrné, v něm červená orlice zlatě korunovaná se zlatým perizoniem na křídlech (Tyrolsko).

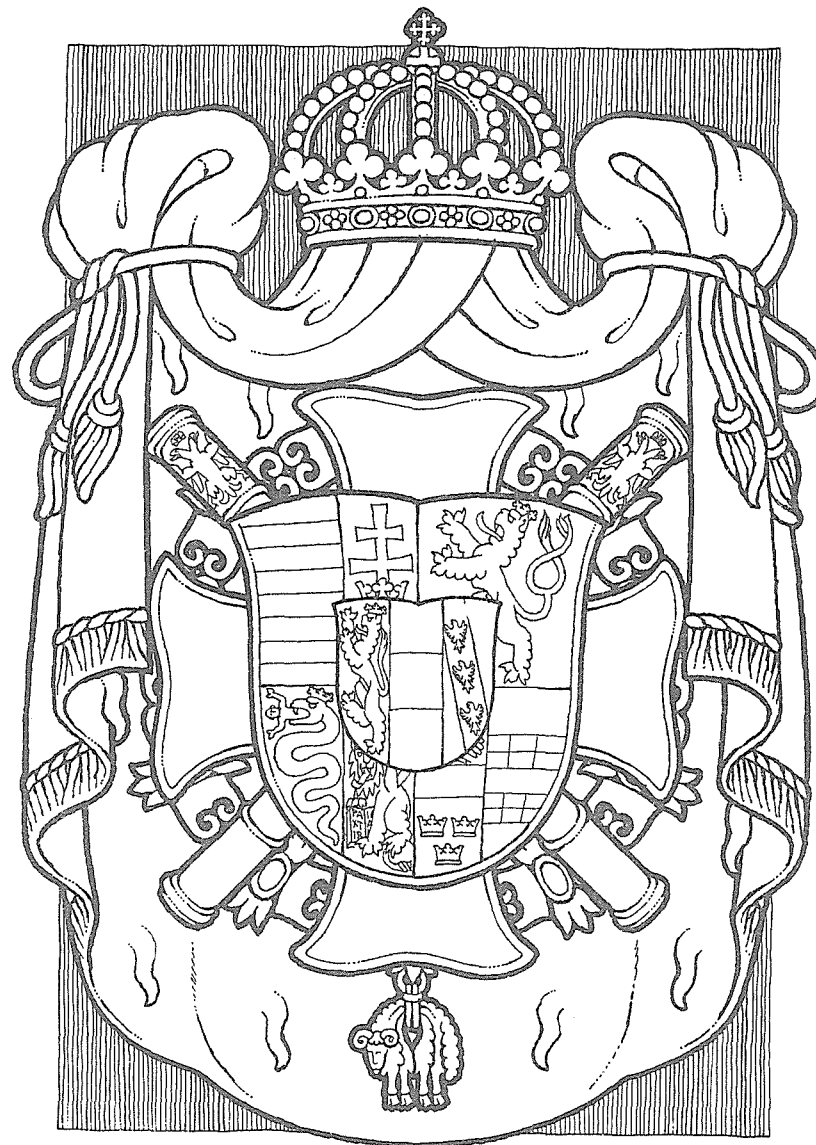
16. pole je kosmo dělené; nahoře v modrém poli zlatý, korunovaný lev, dolní pole je pětikrát stříbrno-červeně šikmo dělené (Gorz).

Na horním okraji tohoto štítu spočívají koruny svatoštěpánská a svatováclavská, kolem štítu jsou ovinuty kolany řádů sv. Štěpána a Zlatého rouna, pod nimi je podložen velkokříž Řádu Marie Terezie, vše pak spočívá na hrudi orla Svate říše římské, který je převýšen císařskou korunou, v pravém spáru drží meč a žezlo, v levém říšské jablko.

Znak arcivévodů s titulem maršála (4)

Čtverceno štít se středním štítkem, který nese znak arcidomu habsbursko-lotrinského - Habsburg, Rakousy, Lotrinsko. (5)

1. pole nese znak Starých a Nových Uher; ve 2. poli znak Českého království. 3. pole je polcené, vpravo znak Milán-

ska, levé pole je modré, v něm na zeleném trávníku lev svatého Marka (Benátsko).
 4. pole je rovněž polcené; vpravo v modrém červené břevno, na něm černá, kráčející kavka se zlatou zbrojí, pod ním tři zlaté koruny (2-1, Halič); vlevo v modrém dvě břevna dvěma řadami stříbrno-červeně šachovaná (Vladimírsko). Štít je podložen kolanou Zlatého rouna, maršálskými holemi a velkokřížem Řádu Marie Terezie, vše položeno na hermelínem podšitý purpurový plášť pod arcivévodskou korunou.

Království lombardsko-benátské

Čtvrcený štít se středním štítkem, který nese znak arcidomu habsbursko-lotrinského, je korunován lombardskou (železnou) korunou.
 V 1. a 4. poli znak Milánska, ve 2. a 3. poli znak Benátska. Pod štítem jsou zavěšeny řády Leopoldův, Železná koruna, sv. Štěpána, na velkostuže Řád Marie Terezie, kolanou Zlatého rouna a vše položeno na hrud císařského orla.

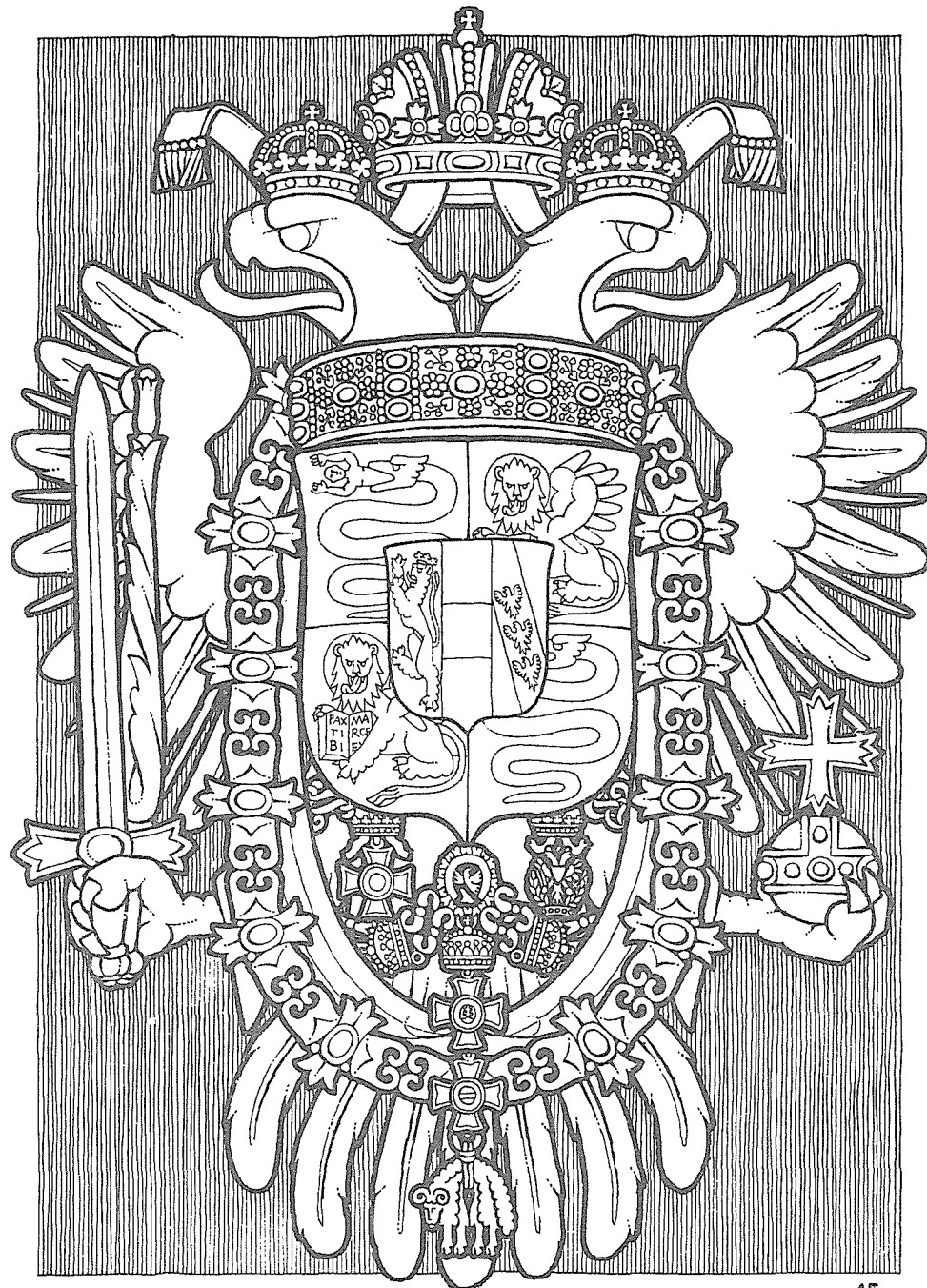
Arcivévoda Albrecht, polní maršál

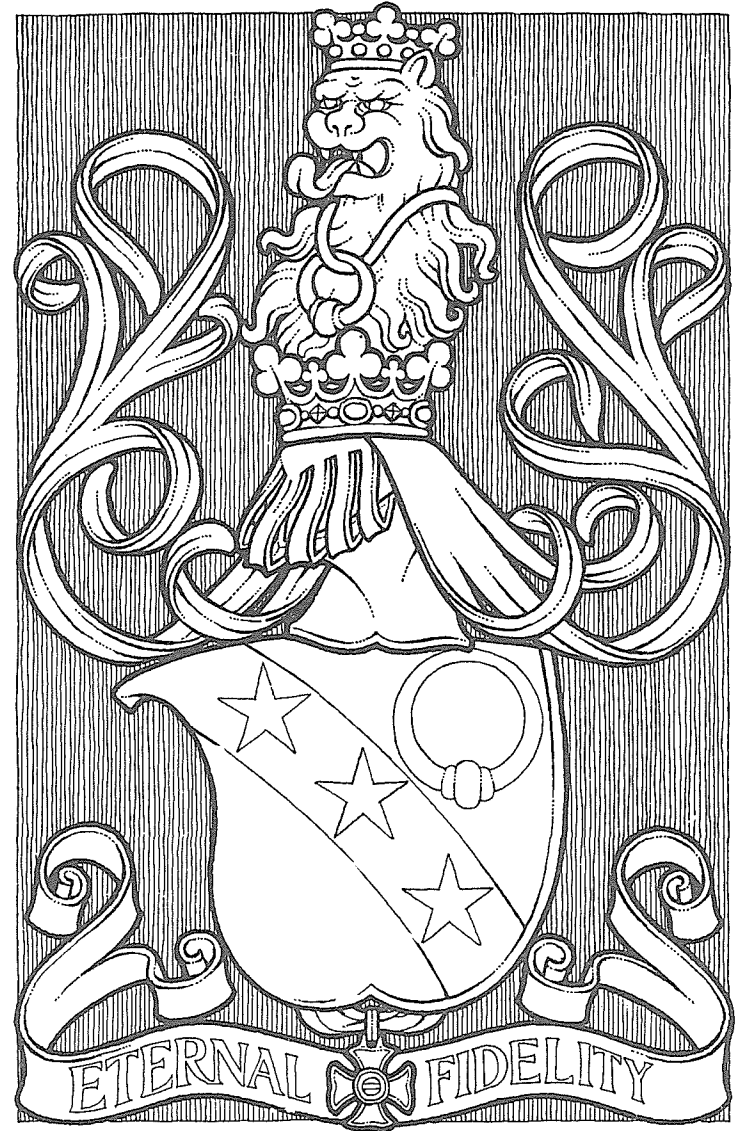
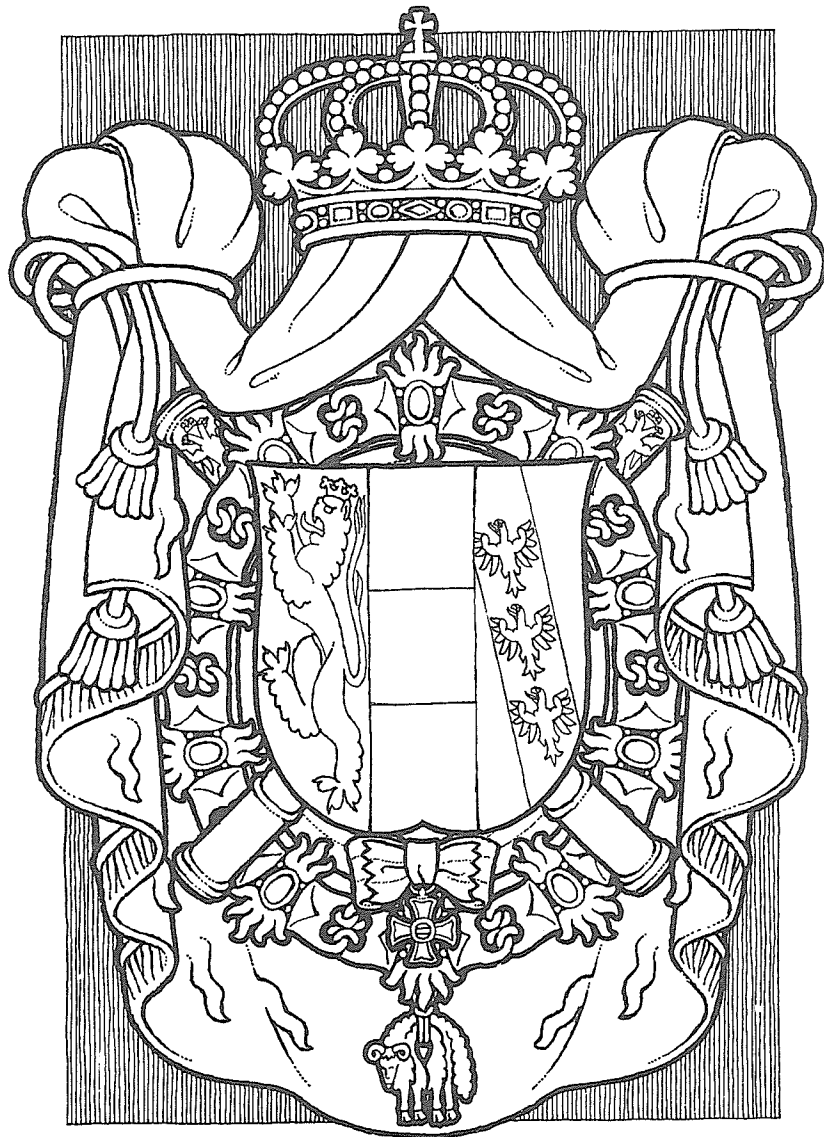
Štít arcidomu habsbursko-lotrinského je podložen maršálskými holemi, ovinut velkostuhou Řádu Marie Terezie a kolanou Zlatého rouna, vše položeno na plášť pod arcivévodskou korunou.

Gottfried Freiherr von Banfield

Ve zlatě červené, kosmé břevno pokryté třemi stříbrnými, pětihratými hvězdami. V horním poli klepadlo (v textu není uvedeno, pouze na kresbě).
 Turnajská korunovaná přilba s příkrývadly vpravo modrozlatými, vlevo červeno-stříbrnými. V klenotu zlatá lví hlava zlatě korunovaná, s červeným jazykem, na hrdle zavěšeno klepadlo (tinktura není uvedena) na modré šnůře. Pod štítem zavěšen rytířský kříž Řádu Marie Terezie.
 Devise ETERNAL FIDELITY.

Zdirad J. K. Čech

Poznámky:

- (1) Štít tohoto znaku se neshoduje se žádným z císařových znakových patentů, ale je převzat z velké císařské pečeti císaře a krále Josefa II. (stříbrné pečeti číslo 58 ve Státním archivu ve Vídni), na níž ovšem na rozdíl od popisovaného použití tvoří jen střední štít, jak je ostatně na tzv. velkých znacích obvyklé. Shodý si nepovšiml autor díla o císařských pečetích Otto Posse a tak, ačkoliv reprodukuje obě pečeti, uvedl u velmistrovské pečeti blason s několika chybami.
- (2) Červeno-zlaté šachování moravské orlice má původ ve znakovém privilegiu císaře Fridricha IV. (1452-1493) z r. 1462, jímž císař odměnil pomoc moravských pánů v čele s moravským zemským hejmanem Jindřichem z Lipé proti vzburěným rakouským stavům. Problematika platnosti privilegia se stala předmětem úporných diskusí ve 2. pol. 19. stol. V této souvislosti odkazujeme na podrobnou stať V. Brandla "Zemský erb čili znak markrabství Moravského", publ. v časopisu Obzor, IX./1886, č. 1; stať byla přetištěna v bulletinu Heraldika, V./1972, s. 103-104 a 137-138, přičemž na s. 138 je uvedena další literatura.
- (3) Otto Posse v níže cit. díle přisoudil tento znak Jülichu; potom by byl ovšem barevně shodný se znakem Flander.
- (4) Autoři níže cit. díla uvádějí, že se jedná o znak vévody moden-ského (s. 612), což je pravděpodobně chybné, neboť znak nemá estenské pole. Vyobrazený znak může tudíž patřit kterémukoliv z arcivévodů, který byl zároveň maršálem, v letech 1816-1896, protože pak se znak arcivévodů měnil.
- (5) Vzhledem k tomu, že se některá pole zde vyobrazených znaků opakují, uvádíme v takových případech pouze zkrácený popis. resp. teritoriální určení.

Literatura:

Posse, O.: Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751 bis 1913. Dresden 1912; obr. ve IV. dílu, tab. 50, č. 1, chybný popis v V. dílu na s. 97. Správný popis (s výhradou 14. pole) u zmíněné pečeti císaře Josefa II. v V. dílu na s. 92. (K vyobr. znaku císaře a krále Františka II.)

Bascapé, G.C. - dell. Piazzi, M.: Insegne e Simboli. Roma 1983; s. 612 (pro vyobr. znaku arcivévodů s titulem maršála), s. 974 (pro znak Království lombardsko-benátského).

Krahl, E.A.: Mährisches Wappenbuch vom Jahre 1888. Reprint 1986. (K vyobr. znaku arcivévodů Albrechta).

IN MEMORIAM

PhDr. BOHUMÍRA LIFKY

Pavel R. Pokorný

V požehnaném věku 87 let zemřel v Praze dne 24. listopadu 1987 tichý a obětavý dělník české knihy, znalec zámeckých knihoven, knihovník, bibliofil, exlibrista a heraldik PhDr. Bohumír Lifka.

Narodil se v jihočeské Radomyšli dne 24. března 1900 a svému rodišti zůstal věrný po celý život, i když po studiích na českobudějovickém gymnáziu a na Karlově univerzitě žil již trvale v Praze. Ze svého rodného kraje si přinesl nejen cit pro památky a historii ale především lásku ke knize, která formovala veškerou jeho další činnost.

Na filosofické fakultě studoval literární historii a filozofii, která poznamenala jeho vědecké začátky a první publikační pětiletí, neboť již jako student působil jako zapisovatel Filosofické jednoty. Z oblasti literárněvědní tu trvale působil vliv F. X. Šaldy, jehož osobnost upoutala už studenta Lifku do té míry, že péči o jeho dílo, sběru archivního materiálu i vlastním literárněvědním pracím věnoval mnoho energie i času v celém dalším životě. Zásadní a určující však bylo jeho studium na Státní knihovnické škole, kterou absolvoval již v prvním běhu a poznal zde všechny osobnosti rodícího se československého knihovnictví. Po ukončení studií a dosažení doktorátu v r. 1923 odchází jako bibliotékař do soukromých služeb zámeckých majitelů. Zámecké knihovny se staly jeho prvořadou, celoživotní láskou i přesto, že již koncem roku 1924 přechází do redakce Masarykova slovníku naučného, kde působil až do roku 1933. Autorsky spolupracoval na heslech z historie, literatury a biografii. Krátce pracoval v pražské Universitní knihovně na katalogizaci starých tisků a poté přechází na své nejdelší působiště v knihovně Náprstkov muzea (1934-1959). Vedle této úřední činnosti spolupracuje s antikvářem Karlem Zinkem na přípravě známých aukčních katalogů. Mimo to aktivně působí ve Spolku českých bibliofilů a rod od roku roste jeho publikační činnost na poli knižních fondů, bibliofilie a heraldiky. Připomeneme jen "Zámecké a palácové knihovny v Čechách" z r. 1934, "Colloredovská a mannsfeldská bibliografie a ikonografie" z r. 1936 nebo "Die Klosterbibliotheken in Böhmen", Sankt Wibo-rada, Jg. III. 1938, s. 49-60. V letech 1935-1941 patří k aktivním tvůrcům Erbovníh knížek a po osvobození redigoval v letech 1946-1947 poslední dvojročník Časopisu Rodopisné společnosti.

Dřívější znalost problematiky jej odborně legitimuje jako prvořadého experta při řešení problematiky zámeckých knihoven po jejich zestátnění. Z pověření Národní kulturní

komise provádí počátkem padesátých let podrobný průzkum, jehož výsledky jsou úřední zprávy mající hodnotu odborných studií. Je jen pochopitelné, že je to právě dr. Bohumír Lífka, který s dalšími stojí při zrodu oddělení zámeckých knihoven při Knihovně Národního muzea v Praze. Tato aktivita našla i vyjádření perem. Vedle programového článku "Zámecké, hradní a palácové historické knihovny v českých zemích", publikovaném v Časopise Národního muzea, roč. 124. 1955, s. 77-79, je to serie statí o zámeckých knihovnách v průvodcích vydávaných Sportovním a turistickým nakladatelstvím v letech 1952-1964. Jakýmsi završením této etapy je jistě návrh na zřízení Muzea knihy ve Žďáru nad Sázavou v letech 1954-1957. Svou příchýlnost k tomuto půvabnému koutu Vysočiny projevil precízně zpracovanou knihou "Minulost a přítomnost knižní kultury ve Žďáře nad Sázavou" vydanou v Brně v roce 1964.

Pro heraldiku jsou dodnes přínosem práce věnované knižním vazbám, at jsou to "Vazby a supralibros v českých, moravských a slezských zámeckých knihovnách", publikovaná v Historické knižní vazbě 1962, s. 32-53, nebo "Knižní vazby a vlastnické značky profesorů Pražské university", publikované rovněž v Historické knižní vazbě 1963, s. 42-57.

Odechod dr. Bohumíra Lífky na odpočinek z posledního pracoviště v knižním velkoskladu byl pouze administrativním. Dále spolupracuje s oddělením zámeckých knihoven, se Soupisem cizojazyčných bohemik při Základní knihovně ČSAV, shledává materiál a pracuje na historii rodné Radomyšle, buduje opět vlastní knižnu a s rostoucím věkem jakoby sil a hlavně plánů neubývalo. V roce 1963 vychází péčí Spolku sběratelů a přátel exlibris jeho celoživotní dílo "Exlibris a supralibros v českých korunních zemích v letech 1000 až 1900", které může být i pro heraldiku nevyčerpatelnou studnicí; je jen škoda, že jde o titul tak neskonale vzácný svou nedostupností.

V dr. Bohumíru Lífkovi odešel poslední z tvůrců Erbovnických knížek, které zůstávají přes všechny své nedostatky nepomlnutelnou etapou ve vývoji české heraldiky. Při této příležitosti otiskujeme Lífkovo heraldické vyznání, které přednesl v našem kruhu na vzpomínkovém večeru u příležitosti jeho 75. narozenin.

BAPTISTERIUM SAXEUM GOTHICUM SAEC. XIV. IN ECCLESIA DECANALI S. MARTINI RADOMYSLENSIS. IN XVI LATERIBUS INSIGNIA NOBILITATIS DOMICILIORUM CIRCUMJACENTIU MONSTRANS

ANNO INEUNTE MCMLXXII. DR. BOHUMÍR LÍFKA

Novoročenka dr. Bohumíra Lífky z roku 1972

Křtitelnice s heraldickou výzdobou z kostela sv. Martina v Radomyšli ve ztvárnění Michaela Floriana.

In memoriam Dr. phil. Bohumír Lífka

Am 24. November 1987 ist im Alter von 87 Jahren der bedeutungsvolle tschechische Kulturschaffende, Kenner der Schlosstibliotheken, Geistesvater des Buchmuseums in Žďár nad Sázavou, ausgezeichnete Sammler und Kenner von Exlibris und Heraldik - Dr. phil. Bohumír Lífka - gestorben. Er ist in Radomyšl am 24. März 1900 geboren. Nach seinem Gymnasium- und Hochschule Studien und der Absolvierung der Staatsschule für Bibliothekare lebte er in Prag. Seine ganzlebendige Tätigkeit und Arbeit wurde immer mit der tschechischen Bücherkultur verbunden. Er publizierte eine Reihe von Fachabhandlungen und Artikeln, in denen er seine Kenntnisse zur Verfügung stellte. Die tschechischen Heraldiker kennen Dr. Lífka zunächst als Redakteur des letzten Sammelbuches "Erbovní knížka" (1941), des letzten Jahrganges der Zeitschrift "Časopis Rodopisné společnosti" (1947) und auch Autor der Heraldikartikel. Die tschechische Kultur hat in der Persönlichkeit von Dr. Lífka einen hingebungsvollen und fachlich fundierten Schaffenden verloren.

Zusammenfassung von
Cecilie Durdilová

ETAPY MÉ HERALDIKY

+ Bohumír Lifka

Znaky a znamení provázejí mne po celý život, ale první a nejranější můj zájem byl vexilologický. Mohu jej určit na den přesně. 12. listopadu 1903 zemřel v Praze převor Maltského řádu Fra Ferdinand Warter. Tehdy mi byla tři léta. Děkaný cířem sv. Martina v mém rodišti Radomyšli, v jehož stínu jsem vyrůstal, neboť náš dům byl v ulici první těsně pod ním, je prastará johanitská enklava ze XII. století, postupně románská, gotická a zbarokovaná. Děkan Fra Josef Rathouský dal na znamení smutku nad úmrtím řádového představeného vyvěsit na nejvyšší špičce věže kostela, kde se vždy při větru otáčela, značně skřípajíc, větrná korouhvička s plechovou postavou sv. Martina na koni, maltský řádový prapor červený se znamením bílého osmohroutého kříže, zahalený do černého flóru. Malý Lifků chlapeček stál před rodným domem a napjatě pozoroval, jak vítr točí korouhvičkou a zaplétá i rozplétá vlající prapor okolo jeho žerdě. Vysvětlili mu, proč je to. A on si to pak srovnal podle svého rozumku a každému, kdo z kolemjdoucích se zeptal, co tak vytrvale pozoruje, důležitě odpovídal: "Pan pševol umzel a tam se zatocil."

Později, když už chodil do obecné školy, asi v osmi a devíti letech, začal utíly Bohumír v tomtéž chrámu ministrovat jako několik jiných spolužáků. To už věděl, že bílý osmihrotý kříž v červeném poli je nezbytně spjat s oběma chrámy v městě, s budovou fary a s rouchem kněží v ní bydlících a že jsou také jiní kněží, jiné fary a jiné chrámy, které toho znamení nemají. Na to byl náležitě pyšný.

Navždy mu utkvívá přímo mystické vytržení, jež se ho zmocnovalo při velké mši v neděli dopoledne, kdy chrám byl v lodi naplněn věřícími osadníky z 19 přífařených vesnic a presbyterium, kde on klečel na stupni k oltáři, se koupalo v paprscích slunce, unikajícího vysokým gotickým oknem z jižní strany a ty paprsky byly přímo hmotné, protože v nich vířily závoje kadidla, jehož těžká vůně stoupala z kaditelnice, co ji kostelník stejnoměrně rozhoupával při hlavních částech slavnostní mše. V tom šerobílém oparu nescoucím se zvolna vzhůru, stoupala malá dušička také ke gotickému žebroví stropu kněžiště jako po žebříku Jakobově a zraky utkvívaly na velkém oltářním obraze svatého Martina v nadživotní velikosti v nádherném biskupském rouchu. Přebohatě řezaný barokní dřevěný rám obrazu nesl v dolní části znak velkopřevora Maltánů Gundakara Popo knížete z Dietrichsteinu, jehož péčí a nákladem byl chrámový mobiliář v letech 1733-34 zbarokisován. Dva stříbrné vinařské nože ve zlatém a červeném štítu, vše plasticky vypodobeno, mne poutaly spíše esteticky, protože význam znakových znamení jsem si tehdy ještě neuvědomoval.

Od malička jsem byl vášnivý čtenář. Před pěti lety na Strahově jsem svým přátelům vypravoval o prvních dojmech z dětské četby. Když jsem šel studovat v roce 1910 na Jirsíkovu gymnasium v Českých Budějovicích, nadmíru mi v kvartě a kvintě vyhovovalo pozvání profesora Strnada, abych vypomáhal dvakrát v týdnu odpoledne v jediné tehdy veřejné české knihovně v městě ještě zpola německém, kterou vydržoval spolek Národní Jednota Pošumavská. Za tu pomoc při půjčování knih jsem měl privilegium, že jsem si pro sebe směl vypůjčovat, co se mi líbilo. Ach, to byla radost! Zatímco gymnasijsní žákovská knihovna byla přísně kontrolována, abychom nečetli nic nevhodného, tu se mi otevřel svobodný zdroj zájmu a já ho využíval vrchovatě. Jakýmsi skoro zákonitým způsobem jsem /jako jiní až na vysoké škole/ už teď, v 15, 16, 17 letech, propadl kouzlu a obzorům Knih Dobrých Autorů, vydávaných Kamillou Neumannovou, Kosterkovu Symposia a autorům kolem Procházekovy Moderní Revue. Tehdy jsem přečetl také všechny básnické i prosaické knihy Jiřího Karáska ze Lvovic. Velmi mne zaujala vždy také jejich úprava a výzdoba. Tu se rodil v pouhém čtenáři také bibliofil a milovník knižního umění grafického. Všechny knihy Karáskovy měly frontispis nebo titulní stranu zdobenou rodovým znakem. Vytvářel je v několika málo knihách znamenitý knižní dekoratér a výtvarný kritik Josef Richaru Marek, ale později soustavně vždy jen František Kobliha, pro český symbolismus výsostně typický umělec. Popsal jsem ten znak mnohem později pak v jedné Erbovní knížce ve stati "Znaky českých spisovatelů". Tehdy, v roce 1915, jsem vnímal poprvé nejen estetickou ale i etickou moc privilegovaného rodového symbolu, který může sklenout nad celým jedincovým životem a dílem neopakovatelnou duchovou architekturu. Mocně jsem, ač plebej, po něm zatoužil a má touha měla svým časem dojít naplnění.

V době studií na Karlově universitě, hned z počátku, v roce 1919, přivedl mne skalní Jihočech a Písečan, který měl jako vydavatel jedinečně obsažné regionální revue "Otavan" nevyrovnatelný přehled o každém studovaném nebo studujícím Jihočechovi, Dr. Jaromír Malý, knihovník mladé tehdy, Dr. Tobolkou zakládané, parlamentní knihovny, hned do dvou spolků, jichž obou byl duší, do krajanského spolku "Prácheň" a do "Spolku sběratelů a přátel exlibris a jiné užité grafiky". Tam jsem si nabrousil první ostruhy v popisech k vytváření vlastní osobní grafiky od vyvolených umělců a v přednášení o knihách, knihovnách a věcech kolem nich. A co hlavního, otevřel se mi zvláštní vysoce atraktivní svět užité heraldiky v heraldických exlibris a supralibros. Spolu s Jaromírem Malým jsem věnoval velkou pozornost znakovým exlibris a supralibros českého humanisty šestnáctého věku Jana Hodějovského z Hodějova. Po průkopnické Malého monografii z roku 1928 podařilo se mi objevit v knihovně břevnovského kláštera neznámý prvotiskový kodex s nádherným Hodějovského znakovým supralibros a napsal jsem o něm podrobný článek do Marginalií v roce 1934. Tímto nálezem povzbuzen prohlédl přítel Jan Čeřovský tehdy

obě knihovny benediktinské v Břevnově a v Broumově a výsledkem byl překvapivý nález celé řady dalších kodexů z proslulé Hodějovské knihovny na tvrzi v Řepici, které do Broumova před rozchvácením soldateskou Marradasovou zachránil radomyšlský farář Magister Jan Placentius. Popsány jsou Češovským ve sborníku Český bibliofil roku 1937. Já sám získal jsem již v roce 1929 skvělý list Hodějovského s jeho čtyřkoutným znakovým vývodem, datovaný rokem 1540, z antikvariátu K. W. Hiersemann v Lipsku. Katalogový údaj psal o něm "Diente als Exlibris für eine Inkunabel".

Od té doby věnoval jsem se znakovým exlibris a supralibros zvláště zamilované nejen sběratelsky, ale s vědeckými aspekty, neboť toto druhé podporovalo také vědní školení, jehož se mi dostalo v prvním ročníku roku 1921 založené Státní knihovnické školy, kterou jsem absolvoval vedle studia na filosofické fakultě. Zde jsem roku 1923 dosáhl doktorátu, tam již roku 1922 diplom bibliotekáře pro vědecké knihovny. To se stalo mým povoláním a materiál studijní mi nadále v hojnosti poskytovaly štace mé knihovnické praxe, roku 1927 instalace a katalogisace Stadionské knihovny u hrabat Schönbornů v Koutu na Šumavě, 1925-1926 práce v knihovně Bohuslava hraběte Kolowrata v Rychnově nad Kněžnou, později důkladné seznámení s knihovnami Josefa knížete Colloredo-Mannsfelda v Opočně a na Dobříši.

V letech 1925-1933 redakční tajemnictví v nakladatelské společnosti Československý Kompas na Smíchově, která vydávala Masarykův Slovník Naučný a kde jsem po celý jeden rok společně úřadoval s Vítězslavem Nezvallem, mne sice odvedlo na osm let od praxe bibliotekářské, ale zato procházelo za ta a ještě mnohá další leta máma rukama a mým zpracováním tisíce knih starých a vzácných, které jsem doma po večerech a nedělích připravoval do knižních aukcí Karla Zinka. A v těch vzácných knihách byla i vzácná exlibris a na jejich vazbách krásná supralibros. Vše to, skoro napořád anonymního původu, vyžadovalo znalost znaků a luštění znaků neznámých, neboť mým koníčkem bylo pátrání po provenienci knih a rekonstrukce, aspoň obsahová, významných knihoven zaniklých. Ležel jsem tedy v knihách, které mi od Zinků v obrovských rancích nosil na zádech do vršku na Kesnerku chudák pan Miksa, obětavý Zinkův famulus, a v pramenných příručkách, na jejichž koupi jsem obětoval vždy skoro celý Zinkův honorář, /přitom by bylo nevděčné nevzpomenout mnohých poučení z děl prácheňského archivního patriarchy Augusta Sedláčka/, tedy ležel jsem v knihách všední den i svátek a mnohdy, žel, na to doplácely radosti rodinné a zanedbávaná zahrada, pro mé děti tak potřebná.

Když v době velké hospodářské krise let 1933-1934 se i nakladatelství Československý Kompas položilo, byl jsem jen týden bez místa. Jak se dověděl generální bibliotekář Dr. Jan Emler, tehdy ředitel Universitní knihovny pražské, že jsem volný, hned mne pozval a nabídl práci v této knihovně. Přidělil mi tam katalogisaci starých tisků a tak jsem zase v knihách poznával významné znakové památky dávnych vlastníků knihoven. V dalších 25 letech jsem působil

jako správce knihovny a archivu Náprstkova musea, kde ve všech oborech podnětný Vojta Náprstek založil i malou sbírku užité heraldiky.

Zatím už rostla má soupisová kartotéka exlibris a supralibros v českých zemích, na jejímž základě počal jsem, když se projevil nakladatelský zájem, psát monografii "České exlibris a supralibros". Tento rukopis, hotový během německé okupace a zařazený už do sbírky "Naše klenoty", kterou vydával nakladatel František Novák v Praze Na rybníčku, všiml si thematic v celé jeho šíři, v níž ovšem převládala heraldika, od X. století, kdy kněžna Emma poznačila své vlastnictví symbolem na titulním listě iluminovaného rukopisu Gumpoldovy legendy o sv. Václavu až do doby, kdy v r. 1860 vytvořil Josef Mánes první novodobé české exlibris pro Vojtěcha barona Lannu. Rukopis měl však zvláštní osud. Ve sbírce "Naše klenoty" vyšly od osvobození z okupace v roce 1945 do roku 1948 tři svazky, můj měl být pátý hned po monografii Dr. Jindřicha Čadíka o českých vazbách, když v roce 1948 přišlo znárodnění všech nakladatelství, jejichž archivy a ediční plány převzalo ministerstvo informací Václava Kopeckého. Jeho úředníci a lektori vybírali postupně v nakladatelských plánech věci hodné realizace v změněných poměrech. Jeden úředník tohoto ministerstva, příšeďší z ciziny, dostal několik rukopisů a v nich i můj, aby podal o nich lektorské posudky a naloživ je do kufru, odjel s nimi do jednoho města severních Čech, kde měl přechodné bydliště. Asi se mu nahodilo lepší zaměstnání v NDR, nechal kufr s rukopisy ležet a odejel za novým štěstím. Tak se můj rukopis ztratil a více nalezen nebyl. Když mne nedávno žádal Ing. Otakar Hradecký, jako redaktor Zpráv Spolku exlibristů o teoretickou stať, rekonstruoval jsem pracně část jedné kapitoly z této monografie podle poznámkového materiálu se značnou námahou a tento článek, o našich knižních značkách před dobou krále Václava IV., už je vysázen. /Pozn. z r. 1977: byl otištěn ve zmíněných Zprávách roč. 1975, č. 1, s. 2-5/.

Ale předběhli jsme několik jiných etap mé heraldiky. Hned po svém sňatku v roce 1930 s Marií Michaelou Babarovou, jejíž jméno, ovšem jen jméno, upomíná na pány Bavorsy ze Štrakonic, na jejichž zboží na Kmetcím dvoře v Černíkově odedávna seděli její předkové, zařídil jsem pro svou rodinu návštěvní knihu hostů, jak jsem je vídal na mnoha zámcích a jak jsem je jako "Libri amicorum" a jejich předchůdce, renesanční štambuchy, také sledoval kulturně-historicky v tištěném příspěvku do "Okénka do dílny umělcovy", které pro tvorbu grafika Jana Konůpka vydávali po pět ročníků jeho přátelé. Listuji-li touto knihou návštěv, nacházím s datem 3. května 1932 podpis: Ing. Arch. Břetislav Štorm. To bylo naše první osobní seznámení a první jeho návštěva u nás. Na dálku znali jsme se již mnohem dříve prostřednictvím Kuncířova nakladatelství. Objevil se štíhlý hubený mladý muž s ostrým nosem a živými očima v uniformě čs. poddůstojníka, příjez z Bratislavy, tehdejšího svého působiště. Choval se velmi dvorně k mé paní a ne-

smírně byl zaujat právě vazbou mé návštěvní knihy v tmavomodré kůži se zlateným symbolem osmihrotého kříže a střely na přední desce, což byl ladný produkt mistra kniháře Ludvíka Bradáče. S jinošskou exaltací mluvil o erbovním umění a výborně jsme si notovali. To byl počátek naší dlouholeté spolupráce, o níž jsem několikrát psal v heraldických orgánech, které všichni znáte a také při příležitostech výstav jeho díla, té první, nezapomenutelně krásné, která byla iniciativou i prací přítele doktora Zdeňka Zengera, jediného kongeniálního pokračovatele v Štormově umění, jenž s láskou osnoval i katalog, kde se najde má bibliografie a ikonografie Štormova díla od r. 1925 až na práh roku 1937, pak při té jubilejní výstavě v Jílovém i té třetí v Čelákovících. Nade vše, co kolem mne se za mého věznění na Pankráci dělo, mne bolestně v únoru 1960 zdrtila jeho smrt, o níž jsem se v dokonalé izolaci od světa venku dověděl čistou náhodou z útržku pohozeného čísla Rudého práva.

Jemu společně s Karlem knížetem Schwarzenbergem patří zásluha zrodu a trvání "Erbovních knížek", jejichž sedm ročníků mělo stoupající oblibu nejen v laickém odběratelstvu, ale i v učené obci. Tomu jsem se snažil, když na mne oba přátelé přenesli výhradnou redakci, čím dál víc vycházet vstříc články odborně vědecky fundovanými. Přišel však okupační zákaz. Co mělo být obsahem osmého ročníku, pověděl jsem v heraldickém orgánu jílovského musea /Heraldika Bulletin, roč. III, č. 3, květen 1970, s. 29-30/.

Souběžně s "Erbovními knížkami" mohl jsem spolupůsobit pro heraldiku i v "Rodopisné společnosti československé", vedené Zdenkem hrabětem Kolowratem Krakowským-Libštejnským a pokud se časopiseckého orgánu týče, ředitelem Schwarzenberského archivu v Třeboni Dr. Antonínem Markusem. Vášní noblesního kavalíra Zdeňka Kolowrata byl rodový archiv v Rychnově a jeho doplnování. Byl jsem přítomen jednou jeho hovoru s německými hosty, k nimž prohlásil "Genealogische und heraldische Dokumente zur Geschichte unserer Familie sammle ich wie ein Hamster". Bohužel příliš brzy jsem měl psát do časopisu Rodopisné společnosti jeho nekrolog. Ve dvou ročnících tohoto časopisu najdou se Kolowratovy podrobné a důležité soupisy epitafů šlechty, pohřbené v pražských kostelích. V ročníku 1930 otištěn byl můj znakový článek "Exlibris a supralibros rodopiscovou pomůckou".

Nejsem jistě žádný chlubil a neskromný člověk. Ale musím si přičíst za zásluhu, že jsem působil ke zrodu nejkrásnějšího našeho kresleného erbu 20. století po stránce umělecké. Je jím devítibarevná kamenokresba Colloredo-Mannsfeldského znaku na tuhé obálce mnou redigovaného sborníku Josefu knížeti Colloredo-Mannsfeldovi k šedesátým narozeninám z roku 1936 z ruky Karla Svolinského.

Napověděl jsem už dříve, jak jsem jako student patnácti-šestnáctiletý toužil mít také legální osobní znak jako výraz duchovních svých cílů. Když převzal Karel kníže ze Schwarzenbergu rodovou úmluvou titul vévody krumlovského,

který zprvu patřil primogenituře, nabyt tím zároveň práva udělovat znaky. Tehdy, roku 1935, udělil také mně znak, vhodný symbolicky, kterého užívám z té koncese, která se mlčky přiznává spisovatelům: v červenem poli stříbrná postava archanděla Michaela ve zbroji s mečem plamenným v pravé a s knihou v levé ruce, v jeho gloriole zlatá pěticípá hvězda. Znak, kreslený tehdy Břetislavem Štormem, zdobí také mé poděkování z roku 1970. Můj mladý přítel a už renomovaný kreslíř znaků pan Zdirad Čech poctil mne k mému výročí krásnou barevnou kresbou tohoto znaku, kde s jemným jinotajem zaměnil archanděla středověkým rytířem.

Za své genealogicko-heraldické praxe poznal jsem osobně i z dopisů řadu znamenitých i méně znamenitých lidí, kteří pátrali po znacích ať už z důvodů osobních nebo vědeckých. Někdy to bylo i pro mne velké potěšení, objevit zajímavé historické souvislosti. Často však také trapné zážitky nedostatku soudnosti nebo i prostého taktu.

Co porta jsem vyplýval na odpovědi, jejichž adresát ani nepoděkoval ani to porto nepřiložil, jakoby odpověď byla mou povinností. Zpravovali mne přátelé i lidé neznámí o různých vandalstvích na heraldických památkách. Sám jsem viděl na staroměstském hřbitově v Českých Budějovicích, kam se při srazech maturantů mé třídy chodíváme poklonit památce zakladatele gymnasia biskupa Jana Valeriána Jirsíka u jeho hrobu, jak zločinecky se naložilo s náhrobky nobilitovaných budějovických patriciů 18. a 19. století. Z oken nakladatelství Čs. kompasu na Smíchově jsem se bezmocně díval na surové kácení pomníků s erby i bez nich, ale empirově ušlechtilých, na Malostranském hřbitově v Košířích při rozšiřování vozovky Plzeňské třídy. Slyším z úst přítele zde přítomného, že na Olšanech byly odcizeny všechny kovové erbíky na pomnících. Při průzkumu obsahu a při organizačním zajišťování instalace zámeckých knihoven v Čechách a na Moravě, jemuž jsem věnoval v letech 1945-1959 čtrnáct roků úředně sankcionovaného úsilí, jsem se leckde setkal s náhledem málo gramotných dočasných správců, že v knihovně jsou jen německé tisky a jako takové by měly být předány do stoupy. Jen o málo mohl potkat takový osud vzácnou genealogicko-heraldickou knihovnu barona Dobřenského z Chotěboře, která je dnes velkým kladem konservační sítě zámeckých knihoven, uchovávaným na hradě Zlebech. A přirozeně že jsem dbal, aby moje milované zděrné dítko, Museum knihy na zámku Ždár nad Sázavou, dalo se zaskvit heraldickým památkám v iluminovaných rukopisech i v starých tiscích.

Při těchto heraldických groteskách monu vzpomenout také na příhodu z okupace. V tehdejší úřadě K. H. Franka jako zástupce Reichsprotektora vedl zvláštní oddělení kulturní politiky funkcionář Sicherheitsdienstu Martin Wolf a jeho zástupcem byl Ing. Zankl. Já se jen domýšlím, kdo ho na mne upozornil, ale jednoho dne mne tento pán volá telefonem do Náprstkova musea, že pro mne posílá svou sekretářku, abych jeho služebním vozem přijel do Černínského paláce k odbornému dobrozdání. Marně jsem si lámal hlavu, co

to může být. Za půl hodiny se u mne objevila velmi krásná dívka, že mne má doprovodit k Ing. Zanklovi. Opatrně jsem cestou vyzvídal, jakou potřebují expertisu, ale Fräulein se smála, že prý neví. Ing. Zankl mne přijal přívětivě a usadil. Mají prý problém s protektorátním znakem a jeho aplikací pro česká úřední vozidla. Ukázal mi náskres. Naše protektorátní nařízení ze září 1939 čtvrtilo znak český a moravský na jednom štítě. To se pánům zřejmě nehodilo. Na jejich náskresu byly znak Čech a znak Moravy prostě vedle sebe. Pro auta jako standartní štítky to bylo přehlednější. Co tomu říkám? Co jsem mohl říci k věci již hotové? Řekl jsem, že znaky, každý sám o sobě, jsou historicky správné, jejich provedení, po německu hranatě stylisované, je tuhé, příliš tvrdé. V dalším hovoru přišla řeč na to, kdo dnes je oprávněn udělovat nebo polepšovat znaky. A tu mi uklouzla dosti drzá poznámka, že nejautentičtější historické právo má v přítomnosti španělský monarcha. Zankl podrážděně vybuchl: Ale my máme Adolfa Hitlera! Ten takové právo nemá? Po několika dalších konvenčních větách mne pak chladně propustil. Ale krásná slečna mne v nezměněné úsměvnosti dovezla zpátky do musea.

Nakonec o věci pro nás heraldiky daleko důležitější. Mezi znalci starého českého exlibris a knižních značek se už půlstoletí traduje, že nejstarším českým exlibris je znak Jiříka z Poděbrad jako českého krále, chovaný jako volný barevný list ve sbírkách exlibris vévodské knihovny ve Wolfenbüttelu, tamtéž kde je i zmíněný vlastnický portret kněžny Emy na rukopise Gumpoldovy legendy. Odporuji tomu ve svém ztaceném rukopise o exlibris v tom punktu, že list zdaleka není naší nejstarší knižní značkou, neboť mu předchází velká skupina erbovních poznačení vzácných rukopisů. List sám kladl jsem do souvislé řady podobných projevů na počátek šedesátých let 15. století /po roce 1458 a před rok 1471/. Je to barevný znak s figurou českého dvouocasého korunovaného lva s gotickou legendou o dvou řádcích: Yorg von Gotz genaden durchleuchtig Hochgeporner Kunigk zu Beham etc. Pomímám svých několik hypotéz o jeho vzniku a užití a poukazuji na to, že jeho obraz je zná z krásné barevné reprodukce přidané ke knize wolfenbüttelského bibliotekáře Dr. Otty Heinemanna, který list ve sbírkách své knihovny objevil a roku 1895 po prvé uveřejnil. Kniha má název "Die Exlibris Sammlung der herzoglichen Bibliothek zu Wolfenbüttel" a vyšla jako statný svazek kvartového formátu současně německy a anglicky. Problém této vzácné znakové památky mne poutal leta, tu knihu jsem sám získal a když jsem se v říjnu roku 1973 dostal do Wolfenbüttelu, požádal jsem o předložení dotyčné sbírky exlibris. Velmi kavalírsky ředitel knihovny, známý znatel nové angloamerické a staré evropské barokní literatury Dr. Paul Raabe a šéf rukopisného a grafického oddělení Dr. Werner Milde mi vyšli ochotně vstříc. Ohromná foliová kniha obsahovala péčí barona Berlepsche po starém způsobu nalepené znakové listy, vždy několik na každé stránce, částečně v historickém sledu, kde byla i řada jiných bohemik,

zejména barokních, ale znakového listu Jiříkova, který měl mít kvartový formát, jsem v ní nenalezl. Dr. Milde připustil možnost, že je uložen jako volný grafický list. On i další bibliotekářka, paní Annemarie Deegen, hledali dlouho a velmi pečlivě, ale po listu jakoby se zem slehla. Dr. Mildeovi napadla jiná možnost: při delimitaci grafiky mezi wolfenbüttelskou knihovnou a museem vévody Antona Ulricha v Braunschweigu, což jsou spojitě nádoby téhož vévodského majetku, došlo k převodu listu do Braunschweigu. Dali mi doporučení na tamního správce grafické sbírky Dr. Christiana von Heusingra. Ten byl po čas mého měsíčního pobytu v Braunschweigu nemocen a dal mi zprávu až později do Prahy: ani on ve svém resortu listu nenalezl. Soudí, že zaležel spíše někde v knihovně než v museu, kde každá grafika má už své pevné místo a signaturu. Další hledání společná spíše na náhodu a není vyloučena ani krádež listu a tak tuto smutnou zkušenost s vámi sděluji jako ilustraci známého rčení, ad hoc doplněného: habent sua fata et libelli et folia graphica.

Ale nechtej skončit tak chmurně. Zvláštním pro mne radostným překvapením, překvapením možno říci nekrofilním, stal se v roce 1964 objev dvou kamenných náhrobků na mladohradištním pohřebišti z XII. století, odkrytém a odborně prozkoumaném v mém rodišti Radomyšli archeology pod vedením Dr. Bořivoje Nechvátala. Každý z obou velkých náhrobků má negativně vtesanou erbovní figuru, první z nich znamená střely opatřené lučistěm, druhý znamená osmihroutého kříže. Máme tu tedy nejranější doklad erbu Bavorů ze Strakonice, starých vládců tohoto místa, a erbu johaniťů, jimi obvěněných donací jak Radomyšle tak mnoha jiných statků v okolí, kteří napotom sedm století sídlili na hradě Strakonický i jako duchovní moc i jako feudální vrchnost. V hodnocení nálezů shodují se s hlavní thesí, nikoli však s některými detaily studie mého nedávno zemřelého přítele Dr. Kristiána Turnwalda, pod názvem "Nejstarší provedení feudálního erbu v Čechách" uveřejněné v "Listech Genealogické a heraldické společnosti v Praze" v sešitě 2. v dubnu 1974. Posílal jsem svým přátelům dřevorytový obrázek obou náhrobků jako novoročenku na rok 1975, jako jsem jim již dříve na rok 1972 posílal dřevoryt jiné neméně krásné staré sakrální památky z našeho děkanského chrámu, kamenné křtitelnice z rozhraní 14. a 15. století, jejíž obvod je provázen šestnácti vtesanými erby okolní šlechty oné doby.

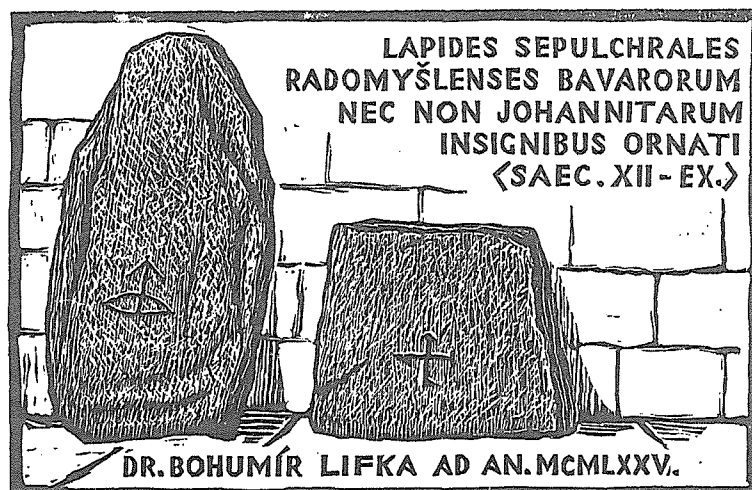
Vážení přátelé, vyslechli jste trpělivě mé vyprávění a snad Vám mnohým z něho vyplynulo posílení Vaší vlastní heraldické záliby. Přál bych vám, aby vedla k nějakému velkému kolektivnímu úsilí, neboť život jedinců je krátký a síly slabé, společné dílo a jeho růst však zůstává i pro následovníky. Rodopisná společnost už v letech třicátých podnikala přípravné práce k velkému vědeckému "Atlasu české šlechty" a práce ty vedl výborný genealog a heraldik doktor Zdeněk Kristen, pozdější profesor dějin na universitě v Olomouci. Ten válkou a okupací přervaný plán by měl být vzkríšen!

Ediční poznámka

Jak již bylo v posledním odstavci nekrologu kolegy Pokorného řečeno, zde otištěnou stať "Etapy mé heraldiky" proslovil dr. Bohumír Lífka při příležitosti svých 75. narozenin na slavnostním večeru, který uspořádal Heraldický klub České numismatické společnosti (nyní pobočka Heraldika ČNS) dne 8. dubna 1975.

Dr. Bohumír Lífku jsem osobně poznal koncem roku 1978 a můj zájem se pochopitelně soustředil na jeho činnost heraldickou. Dr. Lífka mně velmi ochotně zodpověděl řadu otázek týkajících se zejména závěrečných fází vydávání Erbovnických knížek a časopisu Rodopisné společnosti. Kromě toho mně zapůjčil autorisovanou výše uvedenou stať se svolením volného použití. Otištěná stať je tudíž věrným přepisem bez jazykových a stylistických úprav; vypuštěna byla pouze krátká pasáž, v níž se dr. Lífka zmínil o hledání znaku Michaela Kozelského a dotazoval se tehdy přítomných účastníků slavnostního večera, zda by mu mohli pomoci. Závěrem bych rád připomenul, že zesnulý dr. Bohumír Lífka byl obětavým podporovatelem české heraldické práce i v době, kdy se jeho práce a zájmy ubíraly poněkud odlišnými směry.

Pavel Palát

Novoročenka dr. Bohumíra Lífky z jubilejního roku 1975

Výběr z literatury & ZPRÁVY

Ivo Halačka: Inedita českých vládních mincí tolarového období ve sbírce Národního muzea v Budapešti.

Numismatické listy, XLII./1987, č.2, s.56-60, 2 obr.tab., posn.5, něm. res.

Je zajisté záslužnou prací zpřístupňovat odborné, badatelské i sběratelské veřejnosti dosud neznámé a nevydané prameny. Závažnost takové práce je bezesporu umocněna tehdy, jedná-li se o prameny ze zahraničních fondů. Tohoto úkolu se podjal Ivo Halačka, jemuž bylo pracovníky mincovního kabinetu Národního muzea v Budapešti umožněno v l. 1984-1985 prostudovat část fondu z oblasti českého tolarového období. Je potěšitelné, že jeho práce byla korunována úspěchem, neboť zde našel a určil 9 dosud neznámých a tedy i nepublikovaných ražeb z českých mincoven - Kutné Hory, Prahy a Jáchymova. V pořadí autorem uvedeném se jedná o následující mince: tolar Ferdinanda I.(1526-1564) z r.1553; dukát Maxmiliána II.(1564-1576) z r.1566; desetidukát Rudolfa II.(1576-1611) z r.1594; odražek čtvrttolaru ve zlatě téhož panovníka z r.1580; desetidukát Matyáše (1611-1619) z r.1615; čtyřtolar téhož panovníka z r.1619; pětidukáty Ferdinanda II.(1619-1636) z r.1628, 1622 a 1628. S popisem, jímž Halačka mince opatřil, budou patrně spokojeni numismatici, nemohou však s ním být spokojeni heraldici nejen pro jeho stručnost ale zejména pro neúplnost právě z hlediska heraldického. Použití heraldických symbolů na středověkých mincích je nejen organickou součástí celkové výtvarné koncepce každé konkrétní ražby, ale představuje - obdobně jako u pečeti - vyjádření určitých státoprávních poměrů, které panovník takto proklamoval na domáci i mezinárodní scéně. Je proto na místě, požadujeme-li, aby heraldickým popisům byla věnována právě taková pozornost jako popisům numismatickým. Z tohoto hlediska jsou Halačkovy údaje v popisech uvedené nedostačující; kromě toho by mělo být pravidlem, aby odborný popis byl na úrovni nejen po stránce numismatické, což v daném případě je, ale též po stránce heraldické, což v daném případě není. Účelem následujícího textu je nejen doplnění heraldických údajů ale také jejich zařazení do širšího obecně historického rámce.

Na reversu tolaru Ferdinanda I. (obr.1) spatřujeme nekorunovanou orlici, která na hrudi nese čtvrcený štít se středním štítkem. Ve 2. a 3. poli čtvrceného štítu je znak starých Uher - sedmkrát červeno-stříbrně dělený štít.(1) Přestože figura v l. a 4. poli není pro nezřetelnost publikované fotokopie dostatečně čitelná, můžeme ji bezpečně určit jako

znak Českého království.

Ferdinand I. byl od r.1526 zvoleným českým a uherským králem.(2) Zatímco čeští stavové jej zvolili vcelku jednomyslně dne 23.10. (korunován byl dne 24.2.1527), uherským králem se stal na základě volby menší části uherských stavů dne 16.12.1526, kdežto větší část stavů zvolila králem Jana Zápoľského.

Umístění královských znaků ve čtvrceném štítu tedy odpovídá politické realitě 1.poloviny 16.stol., třebaže z hlediska stáří obou korun by měl mít uherský znak kurtoasní přednost. Na toto uspořádání královských znaků upozornil již Karel Schwarzenberg (3); jestliže však prostudujeme Ferdinandovy ražby, jejichž výběr ze sbírek numismatického oddělení Národního muzea v Praze byl publikován v r.1977 na obrazových tabulích Numismatických listů, zjistíme, že toto pořadí je zachováváno na řadě mincí.

Střední štítek, který je na publikované fotokopii rovněž obtížně čitelný, je polcený: vpravo Rakousy - v červeném poli stříbrné břevno, tzv. babenberské; vlevo Kastilie - v červeném poli zlatý hrad, resp. věž. Hrad Babenberg, který se nachází nedaleko bavorského města Bamberku, založil v polovině 9.stol. Jindřich, příslušník významného francského rodu, užívající od r.1156 titulu vévody babenberských. Když v r.1246 rod osobou Bedřicha II. Bojovného vymřel po meči, získal Babenbersko, po složitých politických a vojenských událostech, budoucí český král Přemysl Otakar II., oženiv se v r.1252 s Bedřichovou sestrou Markétou. Přemyslova expanzivní politika však proti němu sjednotila koalici významných říšských rodů. Přemyslova snaha o získání císařské koruny nebyla úspěšná; v r.1273 byl římským císařem zvolen Rudolf Habsburský, který již v r.1276 Přemysla vojensky porazil a mírem vídeňským získal dědičně pro habsburský rod rakouské země. Babenberské břevno v habsburském znaku je tedy výrazem vzniklé politické a teritoriální situace. Habsburské nároky na španělské dědictví pocházejí z 2.poloviny 15.stol. Ferdinand I. měl staršího bratra Karla. Oba byli syny Filipa I. Sličného (1478-1506), jehož manželkou byla Juana Kastilská (1479-1554) zv. Šílená, dcera krále Ferdinanda Aragonského (1452-1516) a princezny Isabelly Kastilské (1451-1504). Po úmrtí Ferdinanda Aragonského se stal Filip I. Sličný králem kastilským. Jeho dva synové, Karel a Ferdinand, se stali zakladateli španělské a rakouské linie habsburského rodu. Karel se po úmrtí otcově v r.1506 stává králem španělským. Umístěním kastilského znaku vedle rakouského ve středním štítku demonstroval Ferdinand I. dědičné nároky v případě úmrtí svého staršího bratra bez mužských potomků.(4)

Revers dukátu Maxmiliána II. (obr.2) je na první pohled heraldicky identický s Ferdinandovým tolařem pouze s tím rozdílem, že znak není umístěn na hrudi orlice. Po podrobnějším průzkumu však zjistíme, že Halačkův popis "korunovaný čtyřdílný znak s českým štítkem uprostřed" nemůže být správný.

Ve čtvrceném štítu opět spatřujeme v 1. a 4. poli znak Českého království, ve 2. a 3. poli znak Uherského království, staré Uhry. Z toho důvodu nelze ovšem přijmout Halačkův názor, neboť takové uspořádání znaku, by nebylo logické. Pro srovnání uvedme obdobně provedené Maxmiliánovy ražby. Z r.1565 pochází z pražské mincovny 60 krejcar, jehož výborně čitelný revers umožňuje přesný popis: Čtvrcený korunovaný štít je umístěn na hrudi korunovaného orla se svatozářemi. Zatímco ve středním štítku spatřujeme naprosto zřetelně lva jednocasého, v 1. a 4. poli

čtvrceného štítu vidíme lva dvouocasého, českého (mince je vyobr. v Numismatických listech, 1977, č.5-6, tab.8, č.2). Obdobně čitelný je též revers tolaře z r.1573 z jáchymovské mincovny, který je obrazově identický s předchozím 60 krejcarem.

Pokud se ve středním štítku takto čtvrceného znaku objevuje lev, jedná se nepochybně o habsburský rodový erb: ve zlatém poli červený lev, modře ozbrojený a korunovaný. Červeného krounovaného lva nalézáme však i ve znaku Leonu, avšak habsburské nároky na španělské dědictví byly na mincích vyjadřovány především kastilskou věží.

Desetidukát Rudolfa II. (obr.3), desetidukát Matyáše (obr.5), čtyřtolar Matyáše (obr.6) a dva pětidukáty Ferdinanda II. (obr.7,8) jsou z hlediska použitých heraldických motivů téměř identické.

Na aversch - s výjimkou obr.8 - spatřujeme postavu císaře oděného v brnění, v rukách drží atributy vládařské moci - žezlo a říšské jablko, po obou stranách postavy jsou umístěny královské znaky pod korunami, heraldicky vpravo český, vlevo uherský. Uherský znak je polcený; na Rudolfové desetidukátu a Ferdinandově pětidukátu vidíme vpravo znak starých Uher, vlevo znak nových Uher: v červeném poli zelené trojvrší, z prostředního zlaté korunovaného vrchu vyrůstá stříbrný patriarchální kříž. Na Matyášových mincích jsou pole uherského znaku v opačném postavení.

Na reversech uvedených mincí spatřujeme korunovaného orla, který na hrudi nese korunovaný štít; ten je polcený, vpravo babenberské břevno, vlevo starý znak vévodství burgundského: pětikrát zlato-modře kosmo dělený štít.(5) Všechny náprsní štíty jsou obtočeny kolanou řádu Zlatého rouna.

Abychom zjistili, proč se na mincích českých panovníků objevuje burgundský znak, připomeňme si některé základní historické údaje.(6)

V r.1363 udělil francouzský král Jan II. Dobrý (1350-1364) uprázdněné vévodství burgundské svému synovi Filipovi Smělému (+1404). Jeho pravnuke Karel Smělý, který padl r.1477 v bitvě u Nancy, měl za manželku Isabellu Bourbonskou, s níž měl jedinou dceru Marii (1457-1482). Ta se provdala dne 19.8.1477 za Maxmiliána I. Habsburského (1459-1519). Po smrti Karla Smělého se stala Marie dědičkou burgundskou a Maxmilián I. získal na burgundské dědictví nárok. Dědičná práva Maxmiliánovy manželky však neuznal francouzský král Ludvík XI. a po pěti letech válečného úsilí mu ve smyslu mírové smlouvy z r.1482 připadlo vévodství burgundské a hrabství Artois, Marii zůstalo pouze Nizozemí a Franche Comté.

Z pětiletého manželství vzešly dvě děti - Filip Sličný, potomní král kastilský, a Markéta. Marie Burgundská zemřela v r.1482, Maxmilián I. se znovu oženil v r.1493 s neteří milánského vévody, Marií Blankou Sforzovou. Maxmiliánovi potomci užíváním burgundského znaku i nadále ohlašovali dědičné nároky na burgundské vévodství.

Na reversu poslední mince, pětidukátu Ferdinanda II. (obr.9) spatřujeme korunovaného orla, který nese na hrudi korunovaný štítek s českým lvem, obtočený kolanou řádu Zlatého rouna. Takto provedená ražba, pocházející z jáchymovské mincovny, má nepochybně politický a ideologický význam. Je nutno přihlídnout ke skutečnosti, že ražba vznikla v období 1. poloviny třicetileté války, kdy Habsburkové v čele katolické koalice upevňovali vojensky a ideologicky mocenské posice. Pouze letmo si připomeňme např. císařské patenty, které nařizovaly rakouské protestantské šlechtě návrat do katolické církve pod pohrůžkou vykazání ze země. V téže době bylo prohlášeno i Obnovené zřízení zemské - v Čechách k 10.5.1627, na Moravě k 1.6.1628 - které právně kodifikovalo dědičné nároky

habsburských panovníků na český trůn. Lze tedy předpokládat, že Ferdinandův pětidukát v širše pojatých souvislostech dokumentuje soudobý politický stav.(7)

Jestliže jsem v úvodní části této recenze napsal, že by při popisu mincí měla být heraldické stránce věnována větší pozornost než dosud, domnívám se, že se zřetelem na předchozí výklad je takový požadavek oprávněný. Současný vývoj pomocných věd historických směřuje k vytváření interdisciplinárních vztahů. V daném případě vystupuje heraldika, a s ní v téže rovině i sfragistika, jako nezbytně pomocné disciplíny numismatiky; badatel si musí tyto vztahy nejen uvědomit ale podříditi jim i metody své práce, což v praxi znamená osvojení si potřebných znalostí. Při zanedbávání naznačených vztahů nelze totiž i sebevýznamnější materiál náležitě zpracovat, ba může dojít i k mylným výkladům a tím k nesprávnému zařazení do systému poznatků sledovaného oboru.

Poznámky:

- (1) Znak starých Uher patří z hlediska klasifikace heraldických znamení do skupiny heroltských figur. Někteří heraldičtí badatelé se rozcházejí v názoru na správnou podobu tohoto znaku. Spor se vede ve dvou rovinách. Předně není jasno, zda štít je sedmkrát dělený, nebo zda nese břevna; v druhém případě je sporné pořadí tinktur. Podrobně se touto problematikou zabývá Jozef Novák v knize Slovenské mestské a obecné erby, Osveta, Martin 1972, s.88-91. Pravdou je, že vyobrazení znaku starých Uher v dobových pramenech nebylo jednotné. Řešení této problematiky nemá pochopitelně přímou souvislost s recenzovaným článkem, považoval jsem pouze za vhodné na ni upozornět.
- (2) Habsburkové se na český trůn v tomto případě dostali na základě vídeňské smlouvy z r.1515, kterou uzavřeli s Jagellonci v záležitosti vzájemného dědictví pro případ vymření jednoho ze smluvních rodů. Dědická smlouva byla nadto potvrzena sňatkem Ferdinanda I. s princeznou Annou, dcerou Vladislava Jagellonského. Situace, kterou smlouva předpokládala, nastala v r.1526 smrtí českého krále Ludvíka Jagellonského v bitvě u Moháče, čímž se český trůn uprázdnil.
- (3) Schwarzenberg, K.: /Znak českého krále Ferdinanda I./. Hlasatel, 1969, č.2-3-4, s.25, obr.e. na titul.s. (BČPH I,1321)
- (4) Z následných historických událostí je známo, že k takové situaci došlo v r.1700, kdy Karlem II. vymírá linie španělských Habsburků a španělské dědictví se stalo předmětem dvacítileté války. Rakouští Habsburkové své dědické nároky neobhájili a Španělsko se dostalo v osobě Filipa z Anjou po vládu dynastie Bourbonů.
- (5) Zlato-modře kosmo pětkrát dělený štít má být červeně lemován. Srovnáním mincí, které byly publikovány na obrazových tabulích v Numismatických listech, vidíme, že lem se na žádné z nich nevyskytuje. Ferdinandův pětidukát z r.1628 (obr.7) nese znamení odlišné - tři šikmá břevna. Z vyobrazených mincí je tato jediná, kde kosmé dělení je změněno v tři šikmá břevna. S největší pravděpodobností můžeme tuto změnu považovat za nepozornost či chybu

rytcovu. Pro heraldiky pak představuje doklad rozdílného výtvarného pojetí jednoho a téhož znaku.

- (6) Geograficky se území Burgundska rozkládá zhruba mezi 5° - 7° východní délky a 43° - 47° severní šířky. Jižní hranici tvoří Středozemní moře, pevninskou na západě Francie, na severu a severovýchodě Horní Lotrinsko a Švábsko, na východě Lombardie. Teritoriálně se členilo na Burgundsko Horní a Dolní, později na vlastní Burgundsko (severozápad), Arelatsko či Arelatské království (střed) a Provence (jih).
- (7) Obdobný heraldický motiv spatřujeme i na jiných Ferdinandových ražbách, které pocházejí z českých mincoven, např. pražské tolarý z let 1625, 1631 a 1637 či kutnohorský tolar z r.1627. Odkazují na tomto místě na mince ze sbírek numismatického odd. Národního muzea v Praze, které byly ve výběru publikovány v Numismatických listech na příslušných tabulích a opatřeny základními numismatickými údaji, bohužel bez zřetele na heraldickou. Pokud to stav mincí dovoluje, jsou jednotlivá vyobrazení velmi kvalitní, což umožňuje event. heraldické zpracování.

Pavel Palát

Ernst August Krahle: Mährisches Wappenbuch vom Jahre 1888. Herausgegeben von Richard Graf Belcredi. Beheyem-Verlag Aleš Zelenka. Gessertshausen 1986.

Rozsáhlé heraldické dílo Ernsta Augusta Krahle (1858-1926) zůstává ve srovnání s pracemi jeho vrstevníků H.G.Ströhma (1851-1919) a O.Huppa (1859-1949) v širší obci heraldiků poměrně méně známé. Je to způsobeno zvláště tou skutečností, že Krahle tvořil ponejvíce návrhy erbů pro nobilitované osoby, namaloval řadu erbovních vývodů pro úřední potřebu i pro reprezentační účely, navrhl několik znaků nově vzniklých státních útvarů, ale za celý život nevydal vlastně žádný rozsáhlejší soubor heraldických prací knižně.

Určitou výjimkou je cyklus, který představuje recenzovaná publikace. Vznikl původně na základě objednávky moravských majitelů zemskodeskových statků v r.1888 jako součást cimelie "Album der Burgen und Schlösser Mährens" vydaného pod redakcí Augusta Prokopa péčí Moravského umělecko-průmyslového muzea v Brně v nákladu pouhých 100 exemplářů. Barevný originál byl věnován císaři Františku Josefu I. u příležitosti 40. výročí jeho panování.(1) Kresebnou reprodukci pak otiskl též redaktor v r.1904 pod názvem "Mährisches Wappenbuch vom Jahre 1888" ve IV.svazku svého díla věnovaného moravským památkám.(2) Vzhledem k počtu výtisků patřil originál ke vzácnostem již v době svého vzniku a mladší otisk upadl téměř v zaplomenutí. O to záslužnější je počín západoněmeckého nakladatelství Beheyem, které provedlo doplněnou reedici. V této souvislosti bude vhodné uvést základní biografické údaje E.A.Krahle a charakterizovat jeho heraldické dílo.

Budoucí význačný heraldik se narodil v Drážďanech dne 26.10.1858 jako první ze 17 dětí v rodině prostého řemeslníka. Výtvarného vzdělání nabyl studiem na několika školách a akademiích v průběhu let 1873-1888. S kouzlem heraldického výtvarného projevu byl poprvé seznámen v r.1877, kdy jej přijal jeho strýc Carl Krahle na svůj Heraldický institut ve Vídni.

ni. Prvé heraldické exlibris vytvořil mladý umělec technikou leptu v r. 1883 pro Gastona hr. Pöttich von Pettenegg, dále pak v r. 1887 pro heraldickou společnost "Adler"; v r. 1894 pro arcivévodu Eugena. Během 80. a 90. let se stal Krahel členem heraldických společností "Herold" v Berlíně, "Adler" ve Vídni. "Zum Kleeblatt" v Hannoveru a "Turul" v Budapešti.

Po smrti svého strýce Carla v r. 1891 převzal vedení Heraldického institutu, jemuž plně věnoval celou druhou polovinu svého života. Za cenu osobních obětí se mu podařilo udržet Heraldický institut i v období po rozpadu rakousko-uherské monarchie, kdy byla klientela po zrušení šlechtictví omezená. Krahel zemřel ve věku 68 let dne 22.11.1926; vedení Heraldického institutu v té době již obstarával jeho syn a žák Carl. Mezi realizovanými zakázkami E.A. Krahle je třeba uvést návrh znaku Srbského království v r. 1882 pro krále Milana Obrenoviče, návrh znaky dynastie Karađorđevićů, který se stal později symbolem Království jugoslávského pod jejich žezlem, právě tak jako znak nově vzniklého Knížectví albánského, za jehož vládcy byl r. 1913 vybrán Wilhelm princ Wied. Krahel byl rovněž v r. 1919 autorem prvního znaku Rakouské republiky, který byl použit znovu v r. 1945 pro poválečné Rakousko s jediným doplnkem - pařáty jednohlavého orla se srpem a kladivem byly opatřeny přetrženými řetězovými pouty.

Krahel byl vybrán také k realizaci heraldické výzdoby některých vídeňských monumentálních staveb - Umělecko-historického musea, Arsenálu, podílel se na výtvarném řešení nových rakouských mincí, císařského vozu, rakve císařovny Alžběty a trůnu pro výstavu k uherskému miléniiu r. 1896.

Největší počet Krahlových heraldických prací však zabírají šlechtické diplomy, různé příležitostné slavnostní adresy a celá řada erbovních vývodů, které byly podmínkou pro udělení hodnosti císařského komořího, příp. pro přijetí do rytířských řádů či do ústavů šlechticů. K nejrozsáhlejším pracím tohoto druhu náleží erbovní vývod hrabat Thurn-Valsassina z r. 1893, který kromě maleb rodových sídel obsahuje celkem 511 znaků. Těžce nemocný umělec vytvořil ještě v r. 1926 erbovní vývod se 123 znaky pro Maxmiliána vévodu z Hohenbergu jako doklad k jeho přijetí do Řádu maltézských rytířů.

Krahlová bohatá heraldická sloh náleží svým historismem zcela druhé polovině 19. stol. Proporce štítů a dalších součástí erbů jsou vyvážené, detail však čerpá více z předloh pozdní renesančních a barokních než z rytířského středověku. V jeho tvorbě se neobjevuje výraznější ovlivnění secesí, jak je tomu např. v pracích O. Huppa.

V úvodu již bylo řečeno, jak záslužná je reedice "Moravského erbovníku z roku 1888", kterou k vydání připravil Richard Graf Belcredi a zasvěceným úvodním slovem opatřil Aleš Zelenka. Mezi 103 reprodukovanými Krahlovými kresbami nacházíme erby 4 rakouských arcivévodů, 2 duchovních hodnostářů, 4 řeholních konventů, 3 světských institucí a 89 jednotlivců z řad šlechty. Předřazeny jsou znaky příslušníků vládnoucího rodu a panujícího knížete z Liechtensteinu, erby ostatních osob fyzických i právnických jsou uspořádány abecedně. K vyobrazením byla doplněna základní genealogická data erbovních nositelů a vždy je uvedena také držba příslušného statku. Rodový erb hr. Belcredi je nahrazen na s. 4 kresbou jiného autora - B. Horna - pro vydavatelova předka hraběte Egberta. Cenné je zejména zastoupení mnoha erbů méně známých rodů nověšlechtických, jejichž vyobrazení je v dostupné heraldické literatuře ojedinělé. Černobílé kresby jsou opatřeny šrafováním, které nahrazuje

Eduard Graf Khuen von Belasi.

* 17. Oktober 1847 † 23. März 1896
 † 20. Mai 1874 mit Emanuela Kammel Edle von Hardegger
 A.H.-H. Grussbach mit Unter-Höflein

Ukázka obrazové tabule z reprintované publikace "Mährisches Wappenbuch" s doplněnými základními genealogickými údaji.

(Při reprodukci v Heraldické ročence zmenšeno cca o jednu třetinu.)

heraldické tinktury a umožňuje tak blasonování erbů podle jednotlivých kreseb.

I když publikace je zajiště hodnotná také z hlediska nedávné moravské historie, přece jen těžiště jejího významu spočívá ve zdařilé presentaci kreseb Ernsta Augusta Krahle, jehož přínos v novodobé heraldické tvorbě zůstává stále ještě nedoceněn.(3)

Poznámky:

- (1) V recenované publikaci na s.5 je však uvedeno: "... und dessen farbiges Original am 31. Mai 1903 Seiner Majestät Kaiser Franz Josef I. anlässlich seines vierzigjährigen Regierungsjubiläums als Geschenk überreicht wurde." Jedná se zřejmě o tiskovou chybu v dataci, neboť 40. výročí panování císaře Františka Josefa I. připadlo na rok 1888, kdy byl Erbovník vyhotoven.
- (2) Prokop, August: Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtliche Beziehung. Bd.IV. Wien, 1904, s.1428-1453.
- (3) Této významné heraldické památce věnoval pozornost Tomáš Krejčík ve stati Erbovník moravské šlechty, publ. v Genealogických a heraldických informacích (GHI), 1982, č.1, s.6-12, pozn.4; na s.10-12 je uveden seznam v Erbovníku vyobrazených znaků podle původního řazení.

Mojmír Chromý

Zdeněk Procházka: Puclice dnes a včera. V rámci sborníku Z Chodského hradu vydalo Muzeum Chodsko v Domažlicích /1984/.

Záslužná publikace shrnuje již zveřejněné poznatky o vsi, která se nachází poblíž Staňkova v Západočeském kraji, doplněné o výsledky vlastního bádání. Jsou v ní popsány a komentovány nejstarší dějiny Puclice s důrazem na vládu zemanů erbu tří makovic až po konec samostatného puclického panství v r.1765, kdy se tvrz s příslušenstvím stala součástí horšovskotýnského dominia. Důležitý i zajímavý je popis stavebního a sociálního vývoje vsi v 17. stol. a podrobný stavebně historický vývoj puclické tvrze. Dochované malby, pocházející z první třetiny 18.stol., jsou dobrou ukázkou dobové výzdoby; necitlivé zacházení s nimi pak vizitkou současnosti. Starší malby z přelomu 17. a 18. stol. se dochovaly na jižní stěně "šalandy". Původní rozsah výzdoby není znám. Do dnešní doby se dochovala pouze část omítky s erby Jaroslava Hory z Ocelovic a Markéty Alžběty ze Zampachu. Vše je doplněno popisem archeologického nálezů pod puclickou tvrzí z r.1976. Samostatnou kapitolu tvoří historie židovského obyvatelstva této vsi a popis pamětihodností z nejbližšího okolí. Publikace je opatřena seznamem držitelů Puclice a popisy jejich erbů, poznámkovým aparátem, heraldickými, archeologickými, geodetickými a stavebně archeologickými tabulemi. Kresby střepů z archeologického nálezů, geodetické snímky urbanistického vývoje a stavebně archeologická dokumentace jsou perfektně provedeny a spolehlivě dokreslují textový rozbor. Totéž lze říci i o ideální rekonstrukci maleb erbů provedené v r.1976. Nelze to však tvrdit o velmi

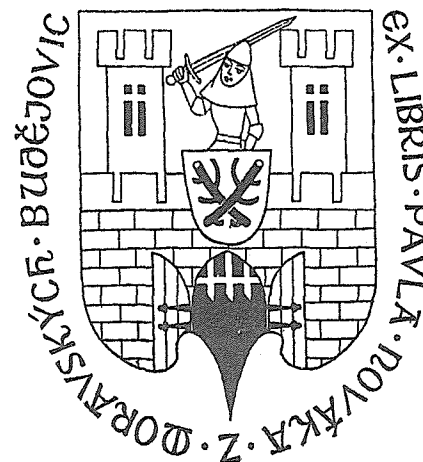
nevkusné znakové výzdobě publikace, k níž "bylo použito upravených předloh P. Tybitáncla, vytištěných v Jílovské minuci na rok 1980"; předlohy byly spíše deformovány než upraveny. Spolu s drobnými chybami a kostrbatým popisem erbů působí publikace z heraldického hlediska rozpačitým dojmem.

Opomineme-li tyto "vady na kráse" je nutno práci přivítat a zbývá doufat, že podobný druh publikací se bude objevovat častěji a pomůže postupně splácet dluh, který má naše historiografie vůči drobným sídelním lokalitám.

Jaroslav Jásek

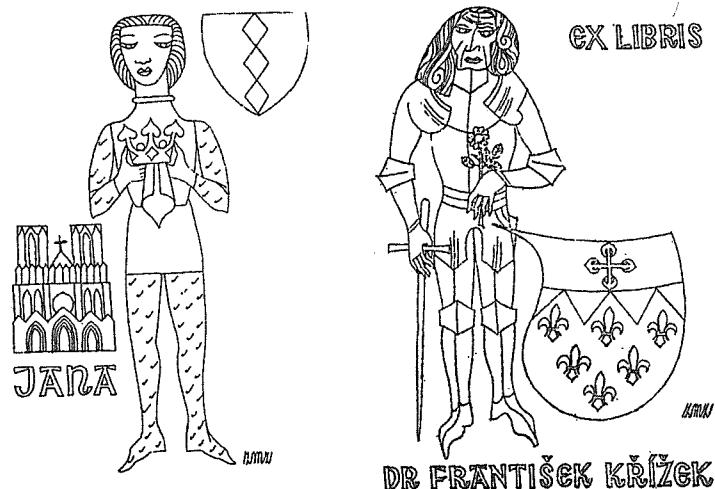
HERALDIKA A EXLIBRIS

Když v průběhu roku 1986 započal prof. Pavel Novák ze Znojma s přípravou výstavy výtvarných prací Dr. Zdenka M. Zengera, byl autor ještě naživu. Přestože jej již delší čas sužovala vážná choroba, byl Dr. Zenger napomocen poskytnutím materiálů i radou a pochopitelně se na soubornou expozici svého životního díla těšil. Šťastnou souhrou okolností se našla nejen důstojná zástita proponované výstavy - Městské museum a galerie v Dačicích - ale i obětavý tvůrce expozice v osobě prof. Pavla Nováka, který svůj organisátorský talent a nezměrnou píli prokázal již při sestavení několika předchozích výstav. Navíc mohl prof. Novák převážnou většinu Zengerových grafických děl pro účely výstavy zapůjčit z vlastních sbírek.

Bylo to prý v únoru 1987, kdy se tvůrce výstavy s těžce nemocným autorem ještě setkali, to však ani jeden netušil, že tato schůzka bude jejich poslední. Dne 28. března 1987 totiž Dr. Zdeněk M. Zenger zesnul a v české obci milovníků exlibris a drobné grafiky, mezi heraldiky právě tak jako mezi tvůrci umělecké portrétní fotografie se objevila citelná mezera. Odešel přítel Štormův a strážce jeho odkazu, pamětník éry Erbov-

ních knížek a jeden z nejčelnějších představitelů renesance české heraldiky ve druhé polovině 60. let. Zůstalo však dílo a to bylo krátce po odchodu autora důstojně prezentováno na výstavě, jejíž zahájení se konalo - současně s expozicí malířských a grafických děl akademického malíře Krátkého - v prostorách bývalého františkánského konventu v Dačicích v neděli dne 5. července 1987 v 10 hod. Veřejnost tak získala příležitost shlédnout Zengerovy práce téměř v úplnosti, vkusně vystavené ve vzorně restaurovaném objektu Městského musea a galerie v Dačicích. Prostá harmonie bývalého řeholního sídla spolu s prosluněným dnem dotvořily vzácnou atmosféru vernisáže, při níž pronesl výstižné úvodní slovo prof. Pavel Novák. Vyplynula z něj zejména skutečnost, že vůdčím motivem Zengerova grafického díla je odkaz rytířského středověku, zvláště pak heraldika. Čtenáři Erbovních sešitů, Heraldických ročenek a jiných heraldických tiskovin zajisté po léta znají autorovu šifru ZMZ užívanou pod kresbami, které byly bohužel pouze z malé části publikovány právě v heraldických tiskovinách publikovány. Teprve při shlédnutí výstavy se naskytla možnost srovnání téměř celé grafické produkce a tím výsledování vývoje a rozdílů. Soudí-li se obecně, že Zenger byl žákem Štormovým a vyvozuje-li se z toho, že jeho kresebný styl byl pokračováním pojetí a rukopisu Břetislava Štorma, má to omezenou platnost. Zajisté najdeme mezi kresbami se signaturou ZMZ takové, jejichž vnitřní řád a harmonie napovídá spříznění s tvorbou Břetislava Štorma, naproti tomu ovšem mnohé figury prozrazují ve výrazech obličejů vnitřní drama, které jakoby zrcadlilo neklid v duši autorově. Jestliže současně sledujeme dobu vzniku jednotlivých prací, nacházíme mezi kresbami se starším letopočtem právě tak ono "dramatické" pojetí jako štormovské - "harmonické". Snad je možno upozorňovat, že s přibývajícím věkem autora se stávají výrazy s vnitřní disharmonií častější, i když také z posledních let života pocházejí některé kresby plné niterného jasu a pohody.

Zengerova tvorba knižních značek není příliš rozsáhlá - kromě ostatních příležitostných kreseb a značného množství ilustrací jich vytvořil během půlstoletí okolo 120. Neobvyklé je však zjištění, že mezi exlibris nenajdeme přes jejich zkratkovitost kresby práce slabé - "nedotažené". Častým námětem jsou postavy panovníků se znaky, světců s jejich atributy, hojně spatřujeme také symboliku mající vztah k rodišti vlastníka knižní značky, zde zase převládají motivy z městské heraldiky. Kromě exlibris vytvořil Zdeněk M. Zenger řadu novoročenek a jiné příležitostné tisky.

Drobná grafika byla vystavena v působivých světlemodrých paspartách, v několika případech expozice obsahovala i originály kreseb, na nichž bylo možno sledovat autorův rukopis v detailu. Kromě této hlavně záhrnuje výstava také výběr z ostatní Zengerovy tvorby - ukázky vydávaných publikací, článků a ilustrací k nim jakož i kolekci portrétních fotografií, které zachycují podoby význačných osobností z oblasti české kultury.

Bez výhrad je třeba na závěr vyslovit uznání pořadatelům a tvůrci výstavy, neboť se zhostili předsevzatého úkolu výborně. Soustředěním díla Dr. Zdenka M. Zengera byl veřejnosti představen soubor prací, který je dnes bohužel již uzavřený, avšak pro budoucnost znamená trvalý vklad do bohatého heraldického odkazu věků, přínos našeho století, které navzdory technické revoluci dokázalo nalézt inspiraci také v dávno zašlé éře rytířské kultury a vydat v jejím duchu nové plody.

Mojmír Chrmý

PhDr. Miroslav Šáda, CSc.: Vzácné zbraně a zbroje. Ze sbírek Vojenského musea v Praze. Naše vojsko, Praha 1986.

Mnoho našich hradů, zámků a muzeí chová ve sbírkových fondech expozic a depositářů poměrně slušné množství zbraní a zbroje, které svou mnohostvorností pokrývají rozsáhlý časový úsek prostírající se mnohdy od pravěku po nedávnou současnost. Presentace těchto artefaktů formou stálých expozic nebo jen příležitostných výstav budí u většiny návštěvníků značný zájem. Sběratelé, vážní zájemci i specializovaní badatelé zabývající se dějinami a vývojem zbroje a zbraní proto zajisté uvítali vydání shora uvedené knihy, v níž Vojenské muzeum při Vojenském historickém ústavu v Praze touto formou zpřístupnilo vybranou část rozsáhlých sbírek.

Representativní publikace, která je opatřena ruským, anglickým a německým resumé, což usnadňuje její uplatnění v zahraničí, je rozdělena do tří chronologicky na sebe navazujících tematických kapitol, jejichž těžiště spočívá ve velmi kvalitních barevných vyobrazeních celků i detailů. Závěrečnou část tvoří výběrová bibliografie; již pouhým nahlédnutím do jednoapůl stránkového soupisu zřejmě nejdůležitější literatury zjišťujeme, že české práce jsou zde zastoupeny v počtu téměř zanedbatelném - ze 63 titulů pouhých 6 prací českých autorů, z toho dvě práce vydané v němčině. Zbývajících 57 titulů představuje práce německé, anglické, francouzské, italské, maďarské a ruské.

Vraťme se však na začátek referované knihy. Třem tematickým kapitolám organicky předchází úvodní pojednání (s.5-14), které seznamuje čtenáře sice stručně ale výstižně s údaji, z nichž lze spolehlivě výsledovat vývoj pracovních a odborných koncepcí od počátků vojenské muzejní čin-

nosti po vzniku samostatného československého státu v r.1918 až do doby současné.

V první kapitole nazvané Součásti zbroje (s.15-37) jsou vyobrazeny předměty používané k ochraně bojovníka těla, tedy zbroj. K nejstarším exponátům patří bezesporu gotická kroužková košile z doby kolem r.1400, dále následuje plátová zbroj, v obecné mluvě nazývaná brnění. Na vybraných ukázkách můžeme v celku i v detailech obdivovat nejen řemeslnou zručnost ale též míru uměleckého vkusu a citění tehdejších výrobců. Je pravda, že ve sbírkových fondech jsou zpravidla zachovány - a zde také představeny - především kusy vysoké umělecko-řemeslné hodnoty, které byly zpravidla zhotoveny na objednávku a tudíž i na míru budoucího uživatele, na druhé straně však musíme mít na zřeteli, že i výroba stovek řadových kusů ochranné zbroje - přileb, plechů, rukavic, bot atd. - nebyla snadnou a hlavně levnou záležitostí. Na závěr této kapitoly je vyobrazeno několik typů přileb od středoevropského šaliře z doby kolem r. 1470 po umělecky pojedenou přilbu vyššího velitele z 2.pol. 17.stol. Druhá kapitola s názvem Chladné zbraně a samostatně (s.35-69) začíná vyobrazením románského meče, který podle názoru našeho předního znalce v tomto oboru, zesnulého Ed. Wagnera, patřil kolínskému arcibiskupovi Siguinovi (1079-1089). Ve více-méně chronologickém uspořádání pak nacházíme vyobrazení mečů jednoručních, jednoapáručních a dvouručních s čepelí rovnou i plamennou, meč chebského práva (popravni) z 1.pol. 16. stol., ceremoniální meč Friedricha I. Württemberského (1583-1608), dýky (mezi nimi i nádhernou španělskou levoruční dýku z 1.pol. 17.stol.; levoruční dýky - levoručky - byly používány především jako podpůrná zbraň při boji kordem), tesáky, palaše, šavle, kordíky, kordy (z nichž nás nepochybně zaujme vlámský kord z r.1603, jehož čepel je v horní části vybroušena do nízkého šestiboku, zatímco zbývající část čepele je plamenná). Na jedné z tabulí nacházíme též vyobrazení klávy dvorské stráž krále Ferdinanda I. (1526-1564), středoevropský typ bojové halaparty z 1.pol. 16.stol. a francouzskou bojovou sekeru pro pěší bojovníky z konce 15.stol. Na posledních tabulích této kapitoly jsou vyobrazeny dvě kuše s detailem výzdoby jedné z nich. Poslední kapitola nás uvede do období, kdy k chladným zbraním postupně přibývaly zbraně palné (s.71-207). Na první tabuli této kapitoly spatřujeme tři hákovnice, z nichž první je datována (s otazníkem) do doby kolem r.1430. Poté - opět ve více-méně chronologickém pořádku - následují vyobrazení nejrozličnějších typů pušek, pistolí, revolverů (věnována je i pozornost zbraním založeným na vzduchovém principu střelby) - tedy ručních palných zbraní a končí ukázkami hlavně tarasnice, dělové hlavně a dvou kanonů.

Účel referované knihy spočívá především v tom, aby zainteresované veřejnosti byl představen soubor vybraných kusů ze sbírkového fondu Vojenského muzea. Pro heraldika představují zbraně a zbroj nepominutelný pramen, který může poskytnout doklady pro dobová vyobrazení erbů, což lze opačnou cestou využít pro zpřesnění místa a okolností vzniku či používání konkrétního artefaktu. Jak již bylo řečeno výše, ve sbírkových fondech bývají uloženy - kromě kusů "seriové" výroby - zejména takové výrobky, které vznikly na základě přímé objednávky budoucího uživatele. Vhodnou interpretací zjištěných dat lze do značné míry prospět specializovanému bádání obou disciplín. Pro několik příkladů nemusíme chodit daleko ani ve vyobrazeních, která jsou publikována v této knize.

Na tab.24 je vyobrazen meč chebského práva, který na jedné straně horní části čepele nese rytý znak města Chebu. V případě, že by z jiných pra-

menů nebylo možno zjistit původ tohoto meče, vyobrazený znak jej bude bezpečně lokalizovat a rovněž napoví, že meč patrně nepatřil soukromé osobě, ale měl naopak nějaký vztah k městu jako k právnímu a ekonomickému subjektu.

Na tab.31 je vyobrazena větší část ceremoniálního meče vévody Friedricha I. Württemberského. Jeho čepel je doslova nabitá heraldickými a genealogickými údaji. Pod dvojitou, obloukovitě prohnutou záštitou spatřujeme na jedné straně čepele vévodův erb a pět čtyřverší, která oslavují vévodu Friedricha a jeho manželku Sabinu z Anhaltu. Druhá strana čepele je ozdobena erbem Sabinu z Anhaltu, oslavným dvojverším a jmény včetně genealogických dat 12 dětí z tohoto manželství vzešlých.

Na tab.37 jsou vyobrazeny železné, umělecky ztvárněné třmeny, na jejichž závěsnících spatřujeme čtvrcený lobkovický erb s přílbou, korunou, klenotem a příkrývadly; podle vyobrazení lze usuzovat, že původně byl proveden barevně. Obdobný lobkovický erb, tentokrát pod knížecí korunou, spatřujeme na umělecky provedené pochvě loveckého tesáku z 1. pol. 18.stol. (tab.49). Oba posledně jmenované kusy pocházejí z původní sbírky kn. z Lobkovic, která byla před nešťastnými svazy zámeckých mobilářů (o ztrátách, které vznikly v důsledku těchto "kulturních akcí", se zmiňuje i úvodní pojednání této knihy) uložena na zámku v Roudnici. Nakonec uveďme ještě jeden příklad užití heraldických motivů na chladných zbraních. Na tab.52 je vyobrazen český stavovský kord z r.1813, dílo pražského mistra J. Piskáčka. Stříbrný koš je ztvárněn do podoby naturalistické lví hlavy, na záštitném listu spatřujeme orla s mečem a štítkem s českým lvem a do ebenové rukojeti je vsazen zlatý znak České-
ho království - korunovaný štítek s českým lvem.

Knih, kterou se zde podrobněji zabývám, má však pro heraldiky ještě další nesporný význam. Při popisu (blasonu) erbů se velmi často setkáváme s nutností, že máme popsat vyobrazené zbraně či zbroj a jejich součásti. Taková vyobrazení se vyskytují zejména na erbovních miniaturách erbovních listů nebo u kreseb, které jsou podrobně propracovány. Tu pak vskutku nastává problém, neboť zdaleka ne každý, kdo se považuje za heraldika a tudíž povolaného popisovat či dokonce kreslit erby, má v tomto oboru potřebné znalosti.(1) Při hledání "vhodných" a "výstižných" výrazů se v heraldických popisech mnohdy objevují "termíny", nad nimiž laik žasne, zatímco odborník se už ani nediví. Aniž by tato kniha chtěla suplovat takové práce, jako je např. cit. Beneš, je před jednotlivé tematické kapitoly zařazena dvoustrana, která obsahuje schematické a ideální kresby základních tvarů zbraní a termíny užívané v popisu; u chladných zbraní však postrádáme vyobrazení kordu, který se v některých termínech odlišuje od dýky či meče nebo šavle.

Připomínám tuto názvoslovnou tematiku zcela záměrně, neboť rozkolísanost a nejednotnost české heraldické terminologie je v současné době nesporná a je - bohužel - podporována i oficiálními heraldickými publikacemi vydanými v poslední době (např. Čarkovy Městské znaky).

Z hlediska interdisciplinárních vztahů se jeví nezbytné, aby na jedné straně česká heraldika při budoucí konsolidaci své terminologie převzala odpovídající části již hotových terminologických soustav z příbuzných vědních oborů, zatímco na straně druhé by příbuzné historické disciplíny převzaly z heraldiky specifika forem a způsobů popisů erbů či znaků a organicky je začlenily do svých verbálních vyjadřovacích soustav. Mám zde na mysli všechny ty případy, kdy odborný pracovník toho kterého oboru stojí před problémem vypracovat "heraldický popis erbu", který se může vyskytovat nejen na určité zbraní ale např. na mincích,

bankovkách, medailích, nádobí, náčiní, praporech atd. V tomto směru se naskýtá zatím neomezené množství možností vzájemné spolupráce za předpokladu, že vztahy mezi jednotlivými disciplinami budou aktivně vyhledávány.

Poznámky:

- (1) Beneš, Ctirad: Chladné zbraně ve sbírkách našich muzeí II. Vydalo Krajské muzeum východních Čech Hradec Králové, pracoviště Pardubice, 1977, 24 s. textu, LV obrazových tabulí.

Publikace byla vydána jako metodická a terminologická pomůcka pro pracovníky muzeí v nákladu pouhých 1000 výtisků. Vzhledem k tomu, že kromě 55 tabulí, na nichž jsou detailně zakresleny jednotlivé typy zbraní s přesným a podrobným popisem jejich částí, je v textové části věnována pozornost vzniku a vývoji chladných zbraní, stává se tato publikace pomůckou vskutku nepostradatelnou nejen pro pracovníky muzeí ale též pro heraldiky.

Pavel Palát

Milan Bubna: H e r a l d i k a .

Ilustrovala Julie Bubnová. Edice OKO, svazek 67. Albatros, Praha 1986.

Ve známé ediční řadě již tradičního malého podlouhlého formátu byla vydána publikace Dr. Milana Bubna, která přináší přehledným způsobem prezentovaný souhrn základních informací o heraldice včetně bohatého ilustračního doprovodu. V souladu se zaměřením nakladatelství je pojata propedeutika erbovnictví jako zpracování pro mládež, což je pro autora zajisté úloha obtížná. S uznáním je možno konstatovat, že otázku srozumitelnosti knížky pro nezavázaného mladého čtenáře zvládl autor velmi dobře, záročí tak svoje profesionální pedagogické zkušenosti. Naproti tomu nevyvolává publikace dojem zjednodušování výkladu za každou cenu, takže může posloužit jako informační příručka o heraldice také pro dospělého zájemce. Cenné je zejména použití četných příkladů, dokládajících základní poučky, právě tak jako ilustrační doprovod, který je funkční, věcně doplňuje a objasňuje obecné zásady i speciální jevy, popisované v textu.

Po nezbytné úvodní kapitole následují výklad o vzniku a původu heraldiky, popis znaku, jeho součástí a honosných kusů, zásady blasonování, poté následují stati věnované jednotlivým okruhům heraldiky podle erbovních nositelů, přičemž je právem věnována zvýšená pozornost heraldice rodové a městské, s jejímiž doklady se setkáváme nejčastěji. Samostatné kapitoly jsou věnovány alohovému vývoji erbů, heraldickému písemnictví české proveniencie a pramenům heraldiky. Pro snažší orientaci nezkušeného čtenáře je připojen slovníček odborných termínů, knížku uzavírá rejstřík osob a míst.

Je jen přirozené, že ani zdařilá Bubnova publikace se nevyhnula některým věcným nepřesnostem a použitím příkladů, jejichž vhodnost je problematická.

Tak např. Jan Jiří ze Švamberka dědil po vymřelých Rožmbercích (s.140)

na základě dávné dědické smlouvy z r.1484, nikoliv jako švagr Petra Voka; tím byl jiný příslušník rodu Švamberků, Jindřich, zatímco Jan Jiří byl sice dvakrát ženat, ale ani jedna z jeho manželek nepocházela z rodu Rožmberků.

Nepochybně bylo užití hodnotných odznaků v české heraldice (s.97) dosti ojedinělé, přesto však lze uvést kromě uplatnění číše nejvyšších číšníků v erbu Vartenberků další příklady: zkrácené korouhve za štítem Markvartů z Hrádku jako nejvyšších korouhevnicků českých nebo číši v hlavě štítu hrabat Althannů jako dědičných číšníků říšských.

Problematický je soud o tom, že "Konec udílení výslovně českých šlechtických titulů učinila až Marie Terezie ..." (s.150). Přestože se vláda Marie Terezie vyznačovala do té doby neobvyklou centralistickou snahou po odstranění zemského partikularismu, není možno bezvýhradně tvrdit, že by s jejím paneváním udílení českých titulů zaniklo. Snesl k tomu řadu dokladů zesnulý Dr. Karel Schwarzenberg ve svých statích "České tituly" (Rodokmen, II./1947, č.2, s.33-36) a "Tituly v koruně české" (Rodokmen, III./1948, č.3, s.80-82). K udílení českých titulů docházelo dokonce ještě po zániku Říše římské, např. knížecí titul Rohanům v r. 1808 nebo titul vévody zákupského pro "Orlíka" v r.1818.

Z dalších drobných nepřesností uvedme, že řeholní domy žebračských řádů se nenazývají kláštery (s.215) nýbrž konventy; že štitonoši u znaku ševců nejsou libovolní oděnci (s.231) ale patroni obuvnického řemesla - svatí Kryšpín a Kryšpinián. Také je třeba opravit letopočet vydání Schwarzenbergových "Obrazů českého státu" (s.244), kniha ve skutečnosti vyšla v r.1939.

Nejvíce námitek v souvislosti s Bubnovou publikací však asi bylo, že a bude vznášeno ve věci pravopisné podoby šlechtických příjmení a predikátů. Autor uvádí před vlastním textem, že "při výskytu vlastních jmen je v textu důsledně uplatňována zásada skutečných forem vlastních jmen (psaných pravopisem staročeským nebo německým), kterými se jedinci i celé rody podepisovali a dodnes je užívají" (s.10). Tato problematika není zdaleka jednoduchá a zasloužila by si samostatnou studii. Je možné, že ani na základě hlubší sondy by nebylo možné vynést jednoznačný a konečný verdikt. Zajisté není třeba nutit žijící potomky Valdštejnů, aby se psali novočeským pravopisem "Valdštejn-Vartenberk", přirozeně se podepíší "Waldstein-Wartenberg". Naproti tomu nemůžeme širšímu českému dějinnému povědomí vnucovat, že význačným vojevůdcem třicetileté války byl "Albrecht z Waldsteinu", nebo že představitelem moravských protestantů počátku 17.stol. byl "Karel starší ze Zierotina". Mezi oběma krajnostmi je patrně nutné hledat rozumné kompromisy, a to případ od případu.

Pravopis šlechtických příjmení a predikátů po dlouhá staletí výrazně kolísal a to i v těch případech, kdy se jednalo o rody ryze české, které si uchovály trvale pocit příslušnosti k českému prostředí. Tak např. u rodu Krakovských z Kolovrat nacházíme v pramenech kromě běžné podoby "Krakovský z Kolowrat" také formu "Krackowsky von Kollowrat", případně také "Kollowrath". Podobně u Lobkoviců nalézáme tvar "Lobkowicz" vedle "Lobkowitz". Ostatně ani sám autor "Heraldiky" se "důsledně" nedržel proklamované zásady užívat jména v dochované historické podobě. Máme tím na mysli pravopis "z Rožmberka", "ze Švamberka" a pod. u rodů dávně vymřelých (tam je to nesporné i pro Dr. Bubna), ale např. na Dobřenském z Dobřenic (s.51), kteří se přece psali a stále píšou "Debrzenský z Dobřenic", nebo na Vraždy z Kunvaldu (s.63), jejichž potomek žijící až do poloviny našeho věku se psal s "W".

Do jisté míry nepřírozeň působí také česko-německé hybridy typu "hrabě Czernin von und zu Chudenic". Proč u rodu původem českého takto a na druhé straně "hraběnka z Mensdorff-Pouilly" u rodu, který z českého prostředí nepocházel, i když - připustíme - z českým prostředím zřetelně srostl. Celý tento okruh otázek by si skutečně zasloužil hlubší studii, která by eliminovala případy, kdy zcela jednoznačně je třeba užít podoby německé, příp. naopak novočeské a naproti tomu, kdy je užitečné intuitivně usoudit, zda nebude lépe při zmínce o konkrétním příslušníku rodu použít podoby staročeské, event. poněmčené, zatímco hovoříme-li o celém rodu tvaru novočeského. Kromě diskutabilních případů nalezneme v Bubnově "Heraldice" také některé zjevné chyby; např. žijící hrabata Šlikové se píší "Schlik" a nikoli "Schlick", hrabata Mensdorff-Pouilly se píší vždy se dvěma "-ff".

Nepochybným kladem Bubnova vstupu do problematiky pravopisu českých šlechtických příjmení a predikátů je "rozřešení vod". Otázky by si zasloužily hlubšího bádání a nezaujatou diskuzi za účasti jazykovědců a historiků. Tuto koncovku nebylo možno od drobné publikace pro mládež očekávat, avšak autorovo nekonvenční řešení je třeba považovat za výzvu k hlouběji založeným seriosním závěrům. V úvodu referátu bylo již řečeno, že Bubnova "Heraldika" je přehlednou, názornou a čtivě pojatou prací pro zájemce o erbovnictví s akcentem na přitažlivost pro mládež. Publikací byl splněn nejen tento prvořadý cíl, "Heraldika" se stala platnou součástí knihovny také u mnoha pokročilých badatelů a obohatila tak naši nepočetnou knižní produkci.

Mojmír Chromý

František Pažout: Malé vodní elektrárny. 1. Ekonomika - předpisy.
Nakladatelství technické literatury, Praha 1987.

Nebývá zvykem v oborových heraldických tiskovinách referovat o vydávání specializované technické literatury. Ani v tomto případě není účelem krátké zprávy podat vyčerpávající informaci o uvedeném titulu z potřebného oboru, který v současné době znovu našel své místo na slunci. Poznámka si pouze klade za cíl ukázat, že i v takovéto publikaci se můžeme proti očekávání setkat s uplatněním heraldického motivu v ilustračním doprovodu.

Ke kapitole pojednávající o rozvoji malých hydroenergetických zdrojů na našem území ve starší době je připojen snímek (s.22, obr.4) portálu bývalého mlýna v Jindřichově Hradci, nad nímž se spatřuje v renesančním zarámování šambránami alianční dvojice erbů Jáchyma z Hradce a Anny roz. z Rožmberka. Mělké reliéfy zobrazují známý čtvrcený erb pánů z Hradce a štít s pouhou pětistoutou růží Rožmberků, každý ze štítů je převýšen přílbou, jež je zdobena klenotem a příkrývadly. Zajímavé jsou také české nápisy, z nichž dolejší uvádí: TENTO OD PANA JOACHIMA Z HRADCE LÉTA PÁNĚ 1551 VYSTAVENÝ MLÝN OD JEHO EXCELL. VYSOCE UROZENÉHO PANA EUGENA CZERNINA HRABĚTE Z CHUDENIC A NA CHUDENICÍCH UMĚLECKÝM ZPŮSOBEM ZJINAČEN BYL LÉTA PÁNĚ 1853. Pod erbem hradeckým nachází se nápis tohoto znění: TENTO MLÝN BYL 1888 ZRUŠEN A V PRVNÍ ELEKTRÁRNU V PŘEDLITAVSKU ZMĚNĚN. Konečně pod erbem rožmberským je psáno: V ROCE 1902 BYLA ELEKTRÁRNA VALNĚ ROZŠÍŘENA A 1921 REKONSTRUOVÁNA. Za jistou kuriositu je možno považovat spojení hodnotného dokladu užití heraldiky s pozdějšími motivy epigrafickými, které představují význačnou památku technickou.

Mojmír Chromý

ZPRÁVY ČNS

pobočky Heraldika

HERALDIKA

pobočka České numismatické společnosti v roce 1986

Od poslední řádné výroční schůze pobočky Heraldika České numismatické společnosti v Praze, která se konala dne 14. ledna 1986 v klubovně Pražských vodáren v Podolské ulici v Praze 4, probíhaly členské schůze pravidelně podle stanoveného programu a jejich účastníci měli možnost vyslechnout následující přednášky:

28. 1. PhDr. Milan Buben:
Korunovační obřad britských panovníků.
11. 2. PhDr. Pavel Kocok:
Církevní symbolika. (část druhá)
25. 2. Pavel Palát, prom. pedagog:
Metodologie heraldické terminologie.
(k dosavadní práci Meziklubové terminologické rady)
11. 3. Pavel Palát, prom. pedagog:
Poznámky k Čarkově knize "Městské znaky v českých zemích".
25. 3. Jaroslav Jásek:
K výstavě pražských cechovních truhlic.
8. 4. PhDr. Pavel Kocok:
Církevní symbolika. (část třetí)
22. 4. Michal Fiala:
Heraldické památky Starých Hradů v okrese Jičín.
6. 5. Jan Koloc:
Vývod Františka Norberta svob. pána Kfelife ze Zakšova.
20. 5. PhDr. Stanislav Hošťálek:
Heraldické památky Měcholup v okrese Klatovy.
3. 6. Ing. Mojmiř Chromý - Ing. František Kučera:
Heraldické památky Olšanských hřbitovů. (část první)
17. 6. PhDr. Pavel R. Pokorný:
K vývoji erbu Michnů z Vacínova.
9. 9. PhDr. Pavel Kocok:
Církevní symbolika. (část čtvrtá)

23. 9. Pavel Palát, prom. pedag.:
Poznámky ke knize Gerta Oswalda "Lexikon der Heraldik".
- 7.10. PhDr. Milan Buben - Ing. Mojmir Chromý - Pavel Palát:
In memoriam Karla Schwarzenberga.
- 21.10. Zpráva o setkání genealogů a heraldiků v Ostravě.
(ref. Pavel Palát)
- 4.11. Milan Hlinomaz, prom. hist.:
K stanovení československého státního znaku a vlajky
v letech 1918-1920. (část druhá)
- 25.11. PhDr. Pavel Koček:
Církevní symbolika. (část pátá)
- 16.12. Ing. Mojmir Chromý - Ing. František Kučera:
Heraldické památky Olšanských hřbitovů. (část druhá)

V roce 1986 vydala pobočka Heraldika České numismatické společnosti dva Informační letáky - v lednu (dat. prosinec 1985) a v srpnu - které byly rozeslány všem členům pobočky Heraldika a členům ostatních numismatických poboček, pokud projevíli zájem o odběr heraldických tiskovin.

V roce 1986 se delegovaní členové pobočky Heraldika zúčastnili heraldicko-genealogických akcí pořádaných v rámci meziklubové spolupráce. Podle pořadí důležitosti a závažnosti je třeba na prvním místě uvést již III. setkání genealogů a heraldiků, které ve dnech 11. a 12. října 1986 uspořádal Klub genealogů a heraldiků v Ostravě za účinné podpory svého patrona.

Z pobočky Heraldika bylo delegováno sedm účastníků, kteří v průběhu dvoudenního zasedání přednesli připravené referáty. Předseda pobočky Heraldika dr. Milan Buben v referátu "Podíl pobočky Heraldika ČNS na současném stavu heraldického bádání v ČSSR" zhodnotil dvanáctiletou činnost pobočky; dr. Stanislav Hošťálek referoval o "Heraldických památkách kaple sv. Apollonie v Měcholupech"; týmová dvojice Ing. Mojmir Chromý a Ing. František Kučera zaměřili svůj referát na "Studium heraldických památek hřbitovů od doby josefinské"; Jaroslav Jásek nazval svůj referát "Technika a heraldika"; prof. Pavel Palát v referátu "Heraldická terminologická konvence" upozornil jednak na obecný stav české heraldické terminologie a poté seznámil účastníky setkání s dosavadní činností Meziklubové terminologické rady; dr. Pavel R. Pokorný referoval o "Lobkovickém erbovníku".

Kromě referátů proslavených členy pobočky Heraldika se specificky heraldické problematice věnovala řada účastníků. Sborník příspěvků z tohoto setkání je dosud v tisku.

Druhým a neméně významným bodem meziklubové heraldické spolupráce je aktivní účast pracovního týmu (sekce) na činnosti Meziklubové terminologické rady, která se v roce 1986 sešla třikrát.

O vzniku tohoto meziklubového pracovního týmu byla již v Heraldické ročence učiněna zmínka v souvislosti s referátem o IV. koordinační poradě zástupců genealogických a heraldických klubů v Olomouci dne 26. května 1984 (srov. HR 1984, s.100). Přesto, že dosavadní činnost Meziklubové terminologické rady je poznamenána některými negativními jevy (za podstatný je třeba v první řadě považovat patrně záměrnou neúčast kvalifi-

kovaného zástupce sdružení genealogů a heraldiků, které od zrušení Genealogické a heraldické společnosti v r.1980 prochází periodicky se opakujícími reorganizacemi a v současné době existuje pod názvem "Klub pro českou heraldiku a genealogii při ZK ROH TESLA STRAŠNICE"), je možno konstatovat, že v tiskovinách vydávaných kluby, jejichž zástupci aktivně a iniciativně přistupují k řešení terminologické problematiky, dochází k znatelnému sjednocování používané heraldické terminologie. Kvalitativně nové podněty pro další práci v oblasti české heraldické terminologie byly dány získáním v loňském roce vydané normotvorné publikace "WAPPENBILDERORDNUNG" německých autorů Jürgena Arndta, Wernera Seegera a výtvarníka Lothara Müllera-Westphala; o knize bude podrobně referováno v Heraldické ročence 1988.

Výroční schůze pobočky Heraldika České numismatické společnosti v Praze za rok 1986 se konala dne 13. ledna 1987 v klubovně Pražských vodáren v Podolské ulici v Praze 4. Funkcionáři výboru přednesli krátké a věcné zprávy o činnosti za uplynulé období. Odstupující výbor předložil návrh kandidátní listiny pro složení nového výboru, tentokrát na dvouleté volební období. Poněvadž k návrhu nebylo žádných připomínek, byly provedeny volby s tímto výsledkem:

Výbor pobočky Heraldika ČNS na léta 1987-1988

Předseda:	PhDr. Milan Buben
Místopředseda:	PhDr. Stanislav Hošťálek
Jednatel:	Pavel Palát, prom. pedag.
Hospodář - pokladník:	Jaroslav Jásek
Archivář:	PhDr. Pavel R. Pokorný

Přijímací a disciplinární komise

Předseda:	PhDr. Stanislav Hošťálek
Členové:	Jan Žižka Michal Fiala

Revisní komise

Předseda:	Ing. Mojmir Chromý
Členové:	Vladivoj Tomek Jan Koloc

Redakční rada Heraldické ročenky

Předseda:	Pavel Palát, prom. pedag.
Odborný lektor redakce:	PhDr. Pavel R. Pokorný
Členové:	Zdirad J. K. Čech Jaroslav Jásek Ing. František Kučera

Po ukončení výroční schůze se sešel nově zvolený výbor, předsedové obou komisí a redakční rada Heraldické ročenky k projednání některých organizačních záležitostí.

Přítomní s uspokojením konstatovali, že pro první pololetí roku 1987 je plně zajištěn program jednotlivých schůzek, rovněž Informační leták byl včas členům rozeslán.

Při pravidelné revizi členské základny pobočky Heraldika, kterou provádí dr. Stanislav Hošťálek, předseda přijímací a disciplinární komise pobočky, ve spolupráci se sekretariátem České numismatické společnosti bylo opět zjištěno, že někteří členové změnili místo bydliště, aniž o tom byl někdo z výboru pobočky informován. Výbor pobočky proto naléhavě žádá všechny abonenty Heraldické ročenky, aby veškeré změny adres oznamovali na koresp. lístku na adresu předsedy přijímací komise (adresa byla uvedena v HR 1986, s.124).

Vzhledem k tomu, že stále dochází k případům, kdy abonenti Heraldických ročenek neuhradili Stanovami povolený roční příspěvek, rozhodl výbor pobočky změnit způsob úhrady. Počínajíc expedicí Heraldické ročenky na rok 1986 a všech dalších tiskovin, které pobočka v příštích letech vydá, bude každému abonentovi předem zaslána složenka, na níž bude vyznačen obnos, který abonent laskavě uhradí. Jakmile bude platba registrována na účtu u Státní spořitelny, zašleme plátcí příslušnou tiskovinu jako d o p o r u č e n o u otevřenou listovní zásilkou, řádně zabalenou a zajištěnou proti mechanickému poškození. Tento způsob úhrady plateb a expedice tiskoviny se již plně osvědčil při rozesílání Heraldické ročenky 1986.

Předsedovi redakční rady (adrese uvedena v HR 1986, s.124) je možno zasílat referáty a recenze o odborných statích, které jsou publikovány v historicko-vlastivědných časopisech, zejména regionálního charakteru. Otištěné články, statě nebo referáty nejsou honorovány, rovněž tak případné kresby nebo fotografie.

Pokyny pro předkládání příspěvků do Heraldické ročenky

Příspěvky, které autoři hodlají publikovat v Heraldické ročence, musí být zásadně psány strojem s normálními typy písma, v úpravě cca 60 úhozů na 1 řádek a 30 řádků na 1 stranu formátu A-4. Při psaní textu je nutno používat řádkování "2". Redakční rada žádá autory, aby ke každému článku, statí či pojednání vypracovali krátké, stručné a výstižné resumé (tzv. autoreferát), který bude přeložen do němčiny; pokud je autor schopen překládat autoreferát do němčiny, redakční rada to uvítá. Ilustrace je nutno předkládat na samostatných listech; maximální velikost ilustrace by měla vyplňovat plochu 15 x 23 cm. Ilustrace mohou být samozřejmě i menší, výtvarník však nechť počítá s tím, že při tisku dochází ke zmenšení cca o jednu třetinu (z formátu A-4 na formát A-5). Ilustrace musí být zásadně černobílé. Dokumentární fotografie je vhodné předkládat ve formě kvalitního negativu, z něhož necháme zhotovit pro tiskářské zpracování pozitiv potřebné velikostí. V textu je možno označit místa, kam by měla být ilustrace vložena (přibližně). Veškerý poznámkový aparát je nutno psát zásadně za text. Jednotlivé odkazy průběžně číslovat arabskými číslicemi, neboť poznámky jsou psány jiným typem písma, tzv. perličkou. Citace literatury a archiválií musí odpovídat příslušným čl. státním normám. Je samozřejmé, že autor ručí za originalitu svého zpracování; pokud v podstatné míře využívá starší literatury, je jeho etickou povinností toto zřetelně vyznačit.

Veškeré předkládané texty jsou posuzovány odborným lektorem redakční rady, jehož povinností není text přepracovávat, ale pouze posoudit věcnou správnost a event. navrhnout potřebné úpravy. V otázkách heraldické terminologie se redakční rada podřizuje závěrům a doporučením Meziklubové terminologické rady, složené ze zástupců moravských klubů a pobočky Heraldika ČNS. Redakční rada nepřijímá k publikaci takové články, které vznikly překladem ze zahraniční literatury, pokud autor překladu nepředloží současně věrohodné osvědčení od autora originálu, že souhlasí s překladem a s jeho otištěním v Heraldické ročence (jmenovitě). Pobočka Heraldika ČNS nehonoruje otištěné články a ilustrace; pokud by autoři chtěli své texty a ilustrace publikovat honorovaně v periodických tiskovinách, nemohou je současně nabízet k otištění v Heraldické ročence. Pokud o to autoři výslovně požádají, budou jim publikované texty a ilustrace vráceny po vydání a expedici Heraldické ročenky. Kromě odborných statí přijímá redakční rada k otištění též referáty či recenze o heraldických a sfragistických pracích z tuzemských i zahraničních časopisů. Názory referenta či recensenta nemusí být nutně ve shodě s názory členů redakční rady, proto za ně redakční rada nepřebírá odpovědnost.

Veškeré materiály nabízené k otištění v Heraldické ročence předloží autoři v úplnosti. Podstatné zásahy a úpravy textu budou s autory předem projednány.

Pavel Palát
jedenatel

E R R A T A

V Heraldické ročence 1986, ve statí "Vývoj schwarzenberského erbu", došlo při přepisu textu k faktografické chybě na s.56, 11.-13. řádek shora, kde má správně být:

..., dcera Jana Ludvíka II. hraběte ze Sulzu a Alžběty hraběnky z Königssegg-Rotenfelsu.

Marie Anna hr. ze Sulzu tedy nebyla - jak je původně n e s p r á v n ě uvedeno - dcerou Jiřího Ludvíka ze Schwarzenbergu, posledního mužského potomka mladší bavorské linie, a Alžběty ze Sulzu, neboť tento manželský pár měl pouze dva syny, Ludvíka Erkingera a Františka Erkingera, kteří zemřeli v dětském věku, první v r.1629, druhý v r.1633.

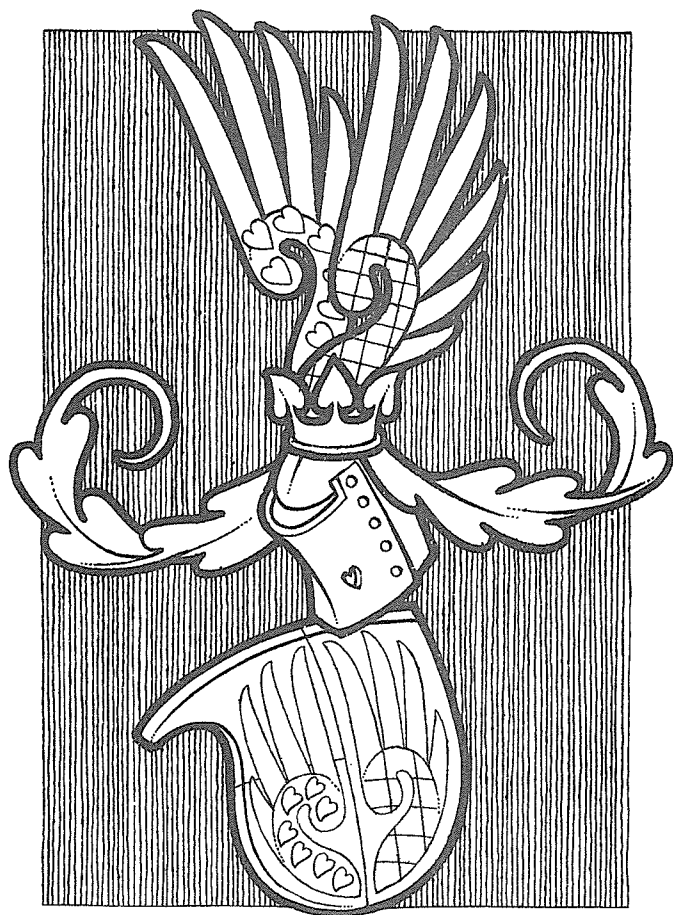
Omlouvám se všem abonentům Heraldické ročenky za toto nemilé nedopatření a prosím, aby si v textu provedli výše naznačenou opravu. Děkuji.

Pavel Palát
autor

OBSAH*

Milan Buben:	
In memoriam JUDr. Zdenka M. Zengera	3 - 4
Milan Buben:	
Marshalling v britské heraldice	5 - 24
Pavel Palát:	
Kolo svaté Kateřiny	25 - 32
František Lobkowicz - Zdirad J.K.Čech:	
Konec slavného řádu	33 - 48
Pavel R. Pokorný:	
In memoriam PhDr. Bohumíra Lífky	49 - 51
+ Bohumír Lífka:	
Etapy mé heraldiky	52 - 60
Výběr z literatury a zprávy	61 - 76
Pavel Palát:	
Ivo Halačka: Inedita českých vládních mincí tolarového období ve sbírce Národního muzea v Budapešti	61 - 65
Mojmír Chromý:	
Ernst August Krah: Mährisches Wappenbuch vom Jahre 1888	65 - 68
Jaroslav Jássek:	
Zdeněk Procházka: Pučlice dnes a včera	68 - 69
Mojmír Chromý:	
Heraldika a exlibris (Zpráva o výstavě výtvarných prací zemřelého JUDr. Zdenka M. Zengera v Městském muzeu a galerii v Dačicích)	69 - 71

Pavel Palát:	
PhDr. Miroslav Šáda CSc.: Vzácné zbraně a zbroj	71 - 74
Mojmír Chromý:	
Milan Buben: Heraldika	74 - 76
Mojmír Chromý:	
František Pažout: Malé vodní elektrárny	76
Zprávy ČNS pobočky Heraldika	77 - 81
Pavel Palát:	
Heraldika pobočky České numismatické společnosti v roce 1986	77 - 80
Pokyny pro předkládání příspěvků do Heraldické ročenky	80 - 81
Errata	81
Ilustrace:	
Zdirad J.K.Čech:	obálka, titulní a tirážní strana, 32, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 45, 46, 47
Jan Koloc:	6, 7, 14, 15, 16, 19, 21
Reprodukce:	4, 23, 51, 60, 67, 69, 70
Německá resumé:	Zdenko G. Alexy Cecilie Durdilová

HERALDICKÁ ROČENKA 1987

Vydala České numismatická společnost, pobočka Heraldika,
Praha 4, Levá ul.11, jako interní tiskovinu pro své členy.

Vydání povoleno Národním výborem hlavního města Prahy,
odborem kultury, pod zn. Kult.3-sine/81 ze dne 8.7.1981.

Praha 1987